

КЛАСНА ЛІТЕРАТУРА

ВОЛОДИМИР
СОСЮРА

РОЗСТРІЛЯНЕ
БЕЗСМЕРТЯ

ЗНАННЯ

Класна література

ВОЛОДИМИР
СОСЮРА

РОЗСТРІЛЯНЕ
БЕЗСМЕРТЯ

Поєми

Київ

“ЗНАННЯ”

2010

УДК 821.161.2
ББК 84.4УКР6
С66

Серія “Класна література”
заснована 2009 року

Ілюстрація
Вікторії ЯЦУРИ

Сосюра, Володимир
С66 Розстріляне безсмертя поеми / Володимир
Сосюра ; прим. Сергія Гальченка. — К. : Знання,
2010. — 336 с. — (Класна література).

ISBN 978-966-346-861-7 (серія)

ISBN 978-966-346-961-4

Вперше окремою книгою (без купюр і вилучень)
видаються поеми В.М. Сосюри, переважна більшість
з яких побачили світ вже після смерті поета.

Книжка розрахована на школярів, учителів, усіх,
хто цікавиться творчістю письменника.

УДК 821.161.2

ББК 84.4УКР6

*Усі права застережено. Видання здійснено на основі
ексклюзивного договору з правовласниками. Перевидання
книги (повністю або частково) чи окремих творів мож-
ливо тільки за наявності письмового дозволу видавниц-
тва “Знання”.*

ISBN 978-966-346-861-7
(серія)

© В.М. Сосюра, спадкоємці, 2010

© Вікторія Яцура, ілюстрація, 2010

© Сергій Гальченко, примітки, 2010

ISBN 978-966-346-961-4

© Видавництво “Знання”, 2010

ЧЕРВОНА ЗИМА
(Поема)

Тов. Корякові

I

Лисиче¹ над Дінцем... де висне дим заводу,
музика у садку та потяг в сім годин...
Вас не забудь мені, як рідну Третю Роту²...
Про вас мої пісні під сивий біг хвилин...

На щербень часто ми до Сущенка ходили,
за це платили нам щоденно четвертак.
Та по ночах дівчат в половниках любили...
О свіжий дух степів, о поцілунків смак!..

Де шахти на горі щодня малюють зорі,
під зойки димарів так просто ми жили,
училися писать звичайно на заборі...
та бити лисичан, щоб до дівчат не йшли.

Ну, як мені забудь далеку Білу Гору
І теплий блиск очей (там трави в тумані...),
що зрадили мене... де в ніч ясну, прозору
носився з вітром я скажено на коні?..

І все мені дзюрчать швидкі холодні хвилі,
і все мені завод невпинно цокотить,³
і вороток скрипить про дні минулі милі,
коли повстали ми і йшли Петлюру бить...⁴

Лисиче над Дінцем... де висне дим заводу,
музика у садку та потяг в сім годин...
Вас не забудь мені, як рідну Третю Роту...
Про вас мої пісні під сивий біг хвилин...

II

Зима. На фронт, на фронт!., а на пероні
люди...

Біля вагонів ми співаєм “Чумака”⁵...
І радість лоскотно бентежить наші груди...
Шикують злидні нас, юнак до юнака.

Багнетів гострий блиск... шапки кругом
лахматі...

коло дзвінка сестра сумуючи стоїть⁶...
А мати⁷ не прийшла на бій випроводжати, —
і серце іноді невільно защемить...

Стою, неначе в сні. Чекають нас вагони...
І ворог шле з гармат нам з-за Дінця привіт...
Але не боїмось ми банд злотопогонних, —
уже немало їх пустили ми під лід...

Зима. На фронт, на фронт!., а на пероні
люди...

Біля вагонів ми співаєм “Чумака”...
І радість лоскотно бентежить наші груди...
Шикують злидні нас, юнак до юнака.

III

Колеса тупо б'ють... по рейках перебої...
Вже міст через Дінець давно прогуркотів.
Стою біля дверей... і дихає сосною
квиління вітрове про весни юних днів...
Рубіжне... знову путь... Володине... Кабанне...
нарешті Сватове, і крикнув потяг: "Стій!"
Сходили на базар, помилися у бані, —
я вірші став писать під вечір золотий...

Писав чогось про смерть... неначе знав, що ніччю
раптовий стрілів блиск вогку пониже тьму...
Й ми знов підем на бій за владу робітничу...
О, не забудь мені Червону ту зиму!..

IV

Вкраїну з краю в край проходили з боями...
Червоно танув сніг в пожежах барикад...
І громом молодим котилося над нами,
лунало по ланах: "Вперед за владу Рад!.."

І де ми не пройшли, нас радо зустрічали,
І навіть вітер нам доріг не замітав.
Дівчата нам стрічки червоні пришивали,
і хлопці радо йшли озброєні до лав...

V

Ізнов Донеччина... і вітер верби хиле...
Й не віриться, що знов побачу я село,
давно покинуте, таке до болю миле...
Але багато з нас додому не прийшло...

Вже станція... завод... і рейки заблищали
під безліччю огнів... Ось робітничий клуб
І в небо простяглись, і небо запутляли
незчислені ряди високодимних труб...

Скінчилась вистава... з воріт виходять люди...
О скільки, скільки тут знайомих милих лиць!..
Чого ж тепер мені так тоскно й давить груди,
чого ж холодний сум ці хвилині принесли?..

VI

О, де ти, брате ⁸ мій?.. Прийди хоч на хвилину...
ти ж так мене чекав, а я й не знав, що ти
мене давно зміняв на темну домовину,
зміняв мене давно на схилені хрести...
Ти ж так мене чекав... казав, що —
“з фронту хутко
Володька галіфе для мене привезе”...
Тепер не підем ми з тобою в Білу Гору,
тепер уже тобі не треба галіфе...

VII

Колеса тупо б'ють... по рейках перебої...
Вже міст через Дінець давно прогуркотів...
Стою біля дверей... і дихає сосною
квиління вітрове про весни юних днів...

VIII

Широко розляглося з важким гарчанням місто⁹...
і вітер з моря шле солоний теплий дух...
і виснуть ліхтарі, як золоте намисто,
що завітчали ніч безсоромну й руду...

Каштани по боках... каміння душу давить...
по вулицях вузьких прискорено йдемо.
Недавно тут були і греки, і зуави¹⁰, —
справляв тут капітал свій золотий содом...

І чітко мірний крок ряди сотень хитає...
І сам собі здаюсь таким міцним, міцним...
Здається, я і є, і мов мене немає,
то “я” моє злилось з народу “ми” святим...

Прискорено йдемо за днем золотокрилим,
туди, де криці дзвін напружено гуде...
І маком прапори колони рясно вкрили, —
і квітне маком бій, блакитний бій сердець...

ІХ

Все вище шлях важкий... внизу гудуть бетони...
золото-синім сном душа палахкотить...
Під срібний дзвін криниць холодних і бездонних
кидає ранок зор на небосхил гнідий.

Згорнула вже давно холодні сиві рядна,
тільки для нас зима... навколо все в цвіту...
І з зор тремтючий міст в Майбутність неоглядну
Години Перемог тільки для нас прядуть...
Весна й літо 1921

[СНІГ]

М. Хвильовому

I

Сніг...

Перед очима за лицями лица — вулиця
метушиться...

Мов у сні,

падає сніг...

Мої думи заклопотаними горобцями —
за сніжинками, за летючими...

Ех, їдять його мухи з комарами!..

А як же це тепер дома,

коли там голодні й босі?..

Ще ж нічого, як була осінь, а як зима!?.

І знову будуть цокотіти колеса,

і потяг буде бігти, бігти...

Вибіжать назустріч батькові діти, — і невже ж
я буду співати про золоту березу!? —

Ні!

Я піснями прострелю синьоокі хмари,

візьму своє покинуте кайло

і піду на Скальковське ¹

чорне золото рубати,

там знайду собі пару

і буду з нею на кліті кататися

аж на “два удари”²..

Стережіться ж, розхристані хмари!..

II

Татарин в постолах... нема продольні

краю...

і сухо кайло б'є блискучий антрацит...

Що буде через мить — ніхто про те не

знає...

ЗОЛОТИЙ ВЕДМЕДИК (Поема)

Пролог

Вечір глянув самотнім ліхтарем.

Глибоко,

глибоко,

глибоко...

А в чийх-то очах жабуриння

і огненні ночі шукань...

Падають

комети

на голі

коліна,

і сльози біжать по щоках...

То не сльози, а сині тремтючі

самотні вогні на шляхах...

“Санта Лючіє”!...

“Санта Лючіє”...

донесло й забриніло в далеких вітрах.

“Санта Лючіє”...

“Санта Лючіє”...

За кордон, за кордон, за кордон.

А на віях заплакала смерть.

Я ніколи не бачив Америки

і не був я на березі Рони.

За кордон, за кордон, за кордон...

Пливуть, гойдаються в тумані синьому

думки розірвані,

немов з листа колишнього кохання останні

папірці...

Пливуть, гойдаються в тумані синьому...

В руці

не срібло мотузяне, —

то од очей примружених до місяця біжать

дроти прозорі...

Що чую я...
“Іще... іще...”
Вуста розтулені і тіла дух медяний...
А може, це не я?! Це тільки місто п’яне...
“Іще... іще...”
і кров лілово задзвонила...
Яка це сила...

Яка це сила...

В очах огонь, в ушах вітри...
а підо мною дві зорі,
і в їх солодку глибину
дивлюсь, дивлюсь

і

потопаю,

і потопаю...

Яка це сила... Яка це сила...
Якби я жив в віки доісторичні,
я б не писав оцих поезій, а слухав, як шумує
море,
ганявся б за коханою, і в гніздах над землею
ми падали б в нестямі...
і тільки пальми, і тільки море,
а в небі...
вітер...

Але я тільки В. і С.²

А може, ні?, і це у мене
од електронів, простору і тембру, ночей
і днів, од виміру усього
в одній руці залякли віжжі,
і я керую часом,
і рухом я керую...

О мій ведмедик золотий...

Тебе привів, коли я спав, до мене лама

синьоокий

і так сказав:

“Не раз народжувався й умирав, і порох твій
вітри носили,
і все шукав,

шукав,

шукав

ти дівчину з очима золотими...

І буде час,

коли оцей ведмедик сумною дівчинкою стане,
й лілеї їй дадуть наймення

маненьке:

Ві-

Ра”.

І я заснув.

Пройшли віки.

І в день, коли плакати листя

огнем асфальти облили,

почув очей твоїх питання:

“Ти?..”

І очі блиснули, що:

“Я”.

Ковтає ногами дороги,

хвилюється темне вбрання...

а місяць осяяні роги

встромив в голубого коня:

кінь — час,

кінь — даль...

А в серці огненний чингал³...

Од місяця до земної кулі (о моя огнева

далина!..)

протяглися і побігли тунелі, тунелі

од бігуна — до бігуна...

мої мислі на сонячній стелі...

Ой, чи скоро ж настане весна.

На трамваї до міського парку,

там, де сосни пахучо шумлять...
Чи латишка ти, а може, татарка...
...і в очах, де ведмедики сплять...
На трамваї до міського парку,
де пахуча і тепла земля...
Кінь — час,
 кінь — даль...
А в серці огненний чингал...
 Били там,
 били тут...
“За битого двох небитих дають,
та й то не беруть”.
 Били там, били тут,
 били там, били тут...
Почуваю, як он метушаться
з портфелями, де замість відношень
лимонади та лимони...
А ми — на далі, на далі, а ми — на гони,
на гони...
але ми — на далі, але ми — на гони...
 й поміж нами я бачу тебе,
 вітер гладе кохане волосся...
 Це нічого, що порвані штиблети,
 але серце — на зоряні роси,
 на зоряні роси...

I

I зупинились гнівні коні.
I падає
 на гній
 криваве
 молоко...
Хто це ламає руки,
руки ясні, в агонії...

“Огонь!
Огонь!
Огонь!”

Майбутнє — мрії рожеві часу.
Майбутнє — сопілка далини.
А на небі розвіяне гасло
і на землі

сни.

Гей, на розі мого кохання пахне
розстрілами даль...

Вітер цокає в ставні:

“Лю-

бо,

встань...”

Вітру наймення — Володька. Сумно
дивлюсь у вікно.

Снилась мені ти на фронті. Роки...
секунди... давно...

II

Зірвав з коня, і...

гох!

ударив об
землю...

Крикнув шалено:

“Моя!”

А я твої очі едемлю,
та не перший, не перший

я.

III

Вітер над морем... скелі... В море

я кинув когось.

Місяць доріжку стеле, ніби на хвилях
огонь.
Місяць доріжку стеле, ляжу на ній,
засну...
Тихо, без дум опускаюся в темну,
холодну труну.
1923

ПРОЛОГ ДО НЕВІДОМОЇ ПОЕМИ

I

Не я пишу оцю поему,
а тисячі:
з блідими виснаженими лицами, з чорними
трояндами під очима...
Тепер,
коли на тротуарах, блідих од снігу,
на кожній вулиці, на кожному розі
мерзне дівтора з цигарками “Пароль”
і “Avanti”.
Тепер,
коли жінки революції перестали одягати
обідрані шинелі,
робити аборт, стригти волосся:
руде, чорне, каштанове
і т. і...
і т. і...
Тепер,
коли попи почали прилюдно палити
цигарки
і стригти волосся:
руде, чорне, каштанове
і т. і...
і т. і...

Я чую, як пахне димом і кров'ю
кожний удар мого золотого годинника,
на якому чітко вибито:

“Герою Перекопа от Реввоенсовета
N-й армии”.

II

Це було в далекій невідомій країні,
такій невідомій, як моя поема.

Я не знаю, що буду писати далі,
як не знаю,

хто заронив мені в жили
отой тривожний рух
солодких атомів гемоглобіну...

як не знаю,

чого то блукають на панелі тіні

дротові

в ритмічнім хитанні,

в безжурнім хитанні...

Це було в далекій невідомій країні,
такій невідомій, як моя поема.

III

Я прийшов на станцію “Револуція”,
коли ударив другий дзвінок.

Дівчина з очима газелі спитала:

“Ваш партквиток?” —

“279305” —

“Вагон передостанній”.

Дим...

Дим...

Дим...

IV

Київ в руках повстанців,
а небо — на бурі, а небо — на грози...
“Якого полку?..” —
 “7-го советского”
Тра-та-т... тах...
А небо — на бурі... а небо — на грози...

V

Ой, морозе, морозе!
Який же ти геніальний художник.
Коли дивишся на шибки, розмальовані тобою,
то здається,
що блукаєш ти десь у Криму по провулках
татарських аулів...
Або читаєш поему:
 “Наль і Дамаянти”...
Ох, морозе, морозе!..

VI

А трамваї на стіни будинків, на панелі й на
 рейки кидають
килими сині й прозорі...
Це я ходжу по місту з одрізаною головою
і на руках у мене б'ються і дзвенять одинокі
 жилки,
а може, вулиці майбутнього міста...
Чи чуєте мене, поети селянські?
На холодних станціях республіки
в вікна заглядають явори,
і мчаться, мчаться ешелони — в холодне око
 зорі...

А трамваї на стіни будинків, на панелі й на
рейки кидають
килими сині й прозорі...
Це я ходжу по місту з одрізаною головою...
Неп.

1922

НАЛЬОТЧИЦЯ (Поема)

I

Біля конторки хлопці п'яні,
вгорі вагончики біжать;
і труби в синім океані...
Туди летить моя душа.

Колись на станції з огнями
шумів залюднений перон,
і чорним привидом між нами
ходив в медалях "фараон"...

А ніччю плакали шахтьори,
лилась горілка і пісні...
Мовчала тьма, мовчали гори,
і — в небі золоті огні.

II

Родилось з синіми очима,
волосся чорне, — і кричить...
Востанне ойкнула: — Юхиме!.. —
і вмерла мати на печі.

І годувала з жалю Ганна,
у неї теж синок малий.
Біжать вагончики в тумані,
і хтось цигарку запалив.

Юхима вдарило в забої —
лежав в труні без голови.
А десь цвіло зелене поле,
і плакав похоронний дзвін.

III

Хтось по-французьки влучно цвенькав,
коляски, бонни і ляльки, —
а на базар дівча маненьке
ходило красти житняки.

Воно смугляве, синьооке,
почує: — Ївго! — і біжить.
А світ далекий, світ широкий,
і хочеш, — як і люди, жить.

І кожний вечір пил із поля
та де-не-де в вікні огонь.
Ідуть корови чередою,
і тепло пахне молоком.

Надмірна праця, дим огидний,
а сині пальчики тремтять.
Отак її життя невидне
йшло од гудка і до гудка.

IV

Але нарешті вечорниці,
там голос Ївги — той дзвінок.
А в небі хмари, ніби птиці,
і зорі дивляться в вікно.

Прийшов з Матровського, веселий,
і з ним осталась ночувать.
А вітер щось у стрісі меле,
й важніше тепло голова...

І баче над собою очі,
такі солодкі та ясні...
А вітер меле і герґоче,
дзвенить і плаче у вікні.

Огонь і мука між ногами...
— Коли кохаєш, так мовчи.
О, не забудь їй вітру гами
і кашлю Ганни на печі...

Кімната пильна і порожня,
в кутку з поміями відро.
А мислі темні і тривожні,
як на спідниці перша кров...

V

Од мелініту жовті руки,
з другим побачення в кіно.
А серце з перебоєм стука,
бо перший розлюбив давно.

У цього макова хустина,
він дома пан свого добра.
Водив на вистави й картини
і за насіння в клуні брав...

VI

На фронт попала випадково —
проспала станцію свою.
Кресали, цокали підкови,
і от вона уже в бою.

Ідуть жіночі батальйони,
а німці із землі огнем...
І Ївга серед них холоне,
залізний вітер їх жене...

І першу лінію одбили,
ідуть на другу. Але крик:
— Нас обійшли!.. — і впала Ївга,
блиснув в лице німецький штик.

Ein Madchen?!..* — і багнет додолу...
А очі теплі і ясні...
Огненне розімкнулось коло,
і потекли незнані дні.

Котилась армія, мов хвилі,
а хтось кричав: — Назад, назад!
І знов поля і шахти милі,
заводи й мітингів гроза...

* Ein Madchen — дівчина (нім.)

І з того дня, о сон-лелеко!
пройшли тривога й кров без дна...
В безодню синю і далеку
четверта падала весна.

Струнка, смуглява, синьоока,
ще й зірка грає на чолі.
Вже одгуло під Перекопом,
і Ївга знову на селі.

VII

А потім місто і панелі,
і непу в серце гострий ніж...
Це ж ти в обідраній шинелі
на розі, вся в сльозах, стоїш...

Я бачив Ївгу знов і знову,
там матюки і плеск вина...
Наган і гетри малинові, —
тепер... нальотчиця вона.

VIII

Сашко не раз її “на дело”
у тьму на непманів водив.
А десь цвіли червоні села
й густішав од заводів дим...

Хотілось вдарить, щоб вітрини
дзвеніли знову, як шаблі,
аби упали на коліна
і жевжики, і куркулі.

І кожний вечір томні панни,
прислуги, бонни і ляльки, —
а руки клоняться, мов п'яні,
і в голові туман важкий...

І тільки темна ніч настане,
почує хтось: — Дайош пальго!
А в небі зорі, ніби рани,
і кличе, як колись, гудок...

О Ївго, Ївго, ночі краля,
мій малиновий, ніжний цвіт,
десь у холодному підвалі
зложити голову тобі.

А Ївга, ніби вітер маю,
то жінка, то стрункий козак..
І не застане, не злапає
її міліція ніяк.

ІХ

В лице тютюн і очі — ями:
такий розхристаний Сашко
її з похабними піснями
навчає танцювать танго.
1923

РОБФАКІВКА

(Поема)

I

В цей час, коли я іду
і міські ліхтарі сперечають із місяцем,
коли я проходжу великі площі і оглядаюсь,
аби не наїхав авто,
і згадую,
як мені на “Сінабарі” трохи не набили фізії, —
ти в брудній і нетопленій кімнаті
читаєш золоті й невідомі утопії:
пробігають літери довгими й радісними рядками
і здається, що ті літери —

я.

В цей час, коли я іду
і прожектор огненно розсікає груди вечора,
і в криваве провалля видно,
як вітер скажено ганяє перелякані акації,
і метушаться розірвані хмари, — я згадую,
як ти була політруком ескадрону
і брала Перекоп...
А тепер ти, золотоволоса робфаківка,
кожного ранку біжиш по задріпаних вулицях
і боїшся опізнитись на лекцію,
де розказують про меридіани й про життя рослин.

II

Невпинно
і солодко б'ються серця,
і правильно, і з перебоями
в цей час,
коли ми йдемо з тобою.

А на заході:

прямо в прострелене чоло сонця —
летять журавлі...

І ніколи, ніколи

не буде краще на землі.

Віки проходять перед тобою

і оддають тобі пошану,

о жінко Революції!

Скільки геніїв вийшло із доісторичної
глибини твого черева...?

Дивлюсь на твої заломлені руки,

на зморшки на твоїм чолі

і оддаю тобі своє серце...

На!..

І підставляю вітрам розірвані груди,

і женуть вітри по жилах мою кров,

і ритмічно піднімають легені...

А на заході:

будинки і люди

чітко вирізьбила далечінь.

III

Моя душа,

мов залита асфальтом земля,

і кожне необережне слово

вгрузає в ній, як закаблуки моєї коханої

на розпеченім ґрунті

площі Рози Люксембург...

І її, таку наївну і тривожну,

я оддаю тобі,

бо:

прийдуть тисячі таких же, як і я,

і оддадуть тобі свої серця і душі,

і ми їх запалимо,
щоб
освітить твої дороги,
о жінко Революції!
А ти крутиш із газети цигарку,
і крізь розірвану юбку видно брудне коліно,
а твої стоптані черевики
нагадують одеський порт у 20-м році...

IV

Ремонтуюмо тіло й душу,
ремонтуюем будинки й дороги.
Але той, хто тисячолітні підпори зрушив,
це не вважає за ремонт.
Там, за обрієм, бачу велику руїну всього
Суцього
і великий ремонт,
там, за обрієм...
І тремтить золота волосинка
на твоїй, на рожевій щоці.
Уже кулі на розі не тинькають.
І все ближче осяяна ціль.
1923

ЧОРНІ УРИВКИ (Фантазія)

I

Далеко десь кричать гудки...
Куди, куди з залізного полону?..
Далеко десь:
і дим, і жах... і пострілів далекий племінь...

далеко десь...

Іду.

Кому, кому оці заплакані огні
і порозбивані вітрини?..

Нащо ці сльози?..

Мов по інерції, вагони вдалині біжать без
паровоза.

Забутий прапор ось.

Він до стіни приколотив багнетом:

його зірвать нікому не вдалось...

І важко цокають мої заковані штиблети.

Так.

Ми перемогли.

Але ні їх, ні нас.

Розбита станція... в провалля видно зорі...

Лиш вартовий стоїть біля вікна,

За мною стежить мертвим зором.

Кому, кому оці заплакані огні

і порозбивані вітрини?..

Нащо ці сльози?..

Мов по інерції, вагони вдалині
біжать без паровоза...

без паровоза...

II

Стоїть на фоні заляпаної мозком стіни,
в струмочках крові...

і хилиться все нижче...

Дивись під вії золотисто-сині:

озера.

Тьма.

Немов поверхня місяця, вода переді мною...

Із очеретів човен тінню виплива.

На човні двоє.

Дивись під вії золотисто-сині:
од ліхтаря огонь,
і на снігу холодні довгі тіні...
Дзвонять (так садинок і далеко,
мов на пожарищі сльоза об камінь)...
Дивись під вії золотисто-сині:
акації шумлять... а білі пелюстки
на лаві і в твоїм волоссі...
Про це ще згадую так гірко і так ясно,
ще й досі.
...Акації шумлять...
Я — мимо.
А позаду десь
лежить розкинувшись вона
і місяцю востанне віддається...

III

На площі я.
Проміння точиться на статуї, на лати
і на замки янтарную кладе печать.
Застрягла ніч у циферблаті,
спинила час.
Куди не глянь: асфальт і провода,
які нещодавно мотала буря,
немов волосся в час кохання...
Там: ніс орудія повітря нюхає над муром,
набоями опоросився кулемет...
А хтось стоїть, чекає хтось,
і руки він простяг, немов перед прощанням...
Отак: стоять, не мислить і не знати.
Хай щоким'ні багряним холодом торкає
і тягне вдаль, за прокляте Сьогодні...
Отак: не мислить і стоять.

IV

Цеха. Цеха.

І порох на станки осів,
немов на золотом тиснені томи,
в якійсь бібліотеці.

Ремінний шум,
зелений шум
за мною вже не поженеться...

Ремінний шум,
зелений шум...

Колись і я тут пальці молотком не раз збивав
і на дзвінок ішов
такий веселий і в смуглявій блузі...

Ще вчора йшли на смерть мої останні друзі,
й ніхто не вийшов із огня...

Уже не буду я ні в “Гарті”, ані в “Плузі”¹...

Кому ж декретом я?..

Дзвеніть, підковки, синім дзвоном,
нехай волосся димарів
шалений вітер юно гонить
знов од зорі і до зорі.

Дзвеніть, підковки, синім дзвоном.

Нехай сьогодні я чужий,
але настане день червоний,
такий червоний, любий мій, —
і скаже хто, що в дні знемоги
продався за червінець я...

Роздайтесь, світові дороги,
я хочу бурі і огня!

Нема людей, — нехай тумани,
з розгону хай — об груди груди,
але з’явись нам океанно,
зсмі нової юний рух!

Цеха. Цеха.

V

Вже місто за мною.
Круг мене — нікого.
Лиш вітер рукою
сніжинки під ноги.

Сніжинки, сніжинки,
я в муці, в знеможі,
підковками дзвінко
не б'ю по дорозі.

Куди не погляну —
ні хати, ні знака.
На місяць туманний
не виють собаки.

Пустелі, пустелі,
мов мертвих обличчя...
А зоряна стеля
кудись мене кличе.

Нарешті, за гаєм —
за хатою хата...
Чого ж я блукаю,
як Марко Проклятий?..

Чи сніг, чи втома,
чи сон мені сниться?..
На призьбі знайома
сидить молодиця.

— Ну, драстуй, — говорю,
од неї ж мовчання...
І дивляться зорі
на очі кохані...

А очі не бачать.
Упав на коліна,
цілую і плачу,
кричу, мов дитина:

— Хіба ж я забуду!
А сльози — водою...
Шалено до грудей
припав головою...

Встаю, мов заклиний,
цілую востаннє.
Із кожної хати
на мене — мовчання...

Село вже за мною.
Круг мене — нікого.
Лиш вітер рукою —
сніжинки під ноги.
Грудень, 1923

МАХНО

(*Поема*)

(*Уривки*)

I

Село живе чи тільки сниться?..
Чи, може, не дає заснути?..
Бо кожний вечір юні лиця
кудись порубаних везуть...
 Це ким розкидано патрони,
 сліді чиїх чобіт, колін?..
 Одні рубаються за трони,
 а другим — волі і землі?!

А другим ніч у драну хату,
зорю з засмажених долонь...
“Ага!..” Таким єдина плата —
через плече клинка огонь...
 Гуляє вітер в Гуляй-Полі...
 Там сонця золоте вино.
 Усім одрізав хліба й волі
 веселий батько наш Махно.

Лежать голічерва вагони,
а дні — як самогонний дим...
Це ж ви залляли самогоном
Комуни макові сліди,
 це ж ви хотіли на тачанці
 шляхи залізні перетягть,
 аби одним — прокльони
 й пранці,
 а вам — сметаною життя?!

II

Сьогодні свайба у Степана,
дочку він заміж оддає.
Сидить, розпагланій і п'яний,
і по столу рукою б'є.
 — У мене коні, як огоні,
 ярновки повні закроми, —
 на чорта нам
 здались червоні,
 в комуні жить не хочем ми!
Співає бубон тонко й лунко
виключно для веселих дам.
А за столом од поцілунків
розчервонілась молода...
 А за столом...
 ремні хрестами...

Крізь цигарковий дим-туман
блестить таємними очами,
немов турецький ятаган,
блестить холодними очами...
Сказать?.. Ну, ясно. Це ж... Махно...
лице не голене давно.

— Я не люблю тебе, Тетяно,
але подобаєшся ти
за вид закоханий і п'яний,
за стан віддано-молодий.

Вчителював колись погано,
лиш дітвору одну любив.
Так наливай мені, Тетяно,
за наше гасло: “Ріж і бий!”

А в вікна діти заглядають,
молодики, молодики...
Уже ніхто не прочитає
у клясі вам: “Та гей, бики!..”

Бо кляси дві биками стали,
на крицю — криця... Хто — кого?
А вітер хилиться житами,
співає: “За огонь — огонь...”

Вчителював колись погано,
лиш дітвору одну любив?!
Так хай же лле йому Тетяна
за чорне гасло: “Ріж і бий!”

А ми тривожними рядами
оточим прокляте село,
щоб те, що всі віки над нами,
в крові руїною лягло...

А молодий, такий слинявий,
курча в порівнянні з Махном.
Нехай бутилками халяви,
нехай вуста, немов вино.

“Ей, гірко! Гірко!” — гості — п’яно.
Ой, молодий, ти ловиш гав.
Невже ж оце твою Тетяну
Махно при всіх поцілував?!
 Невже ж тебе —
 по скроні чулій...
 Лежить, не встане молодий.
 Йому застрягла в оці куля,
 і од крові густої — дим...
Ех!.. Вилітали коні! Коні!
За затуманене село...
Обличчя сонні та не сонні,
а сонце золоте жало
 встромило в спину отаману
 і гладить куртку шкіряну...
З ним рядом
 молода, Тетяна, —
у даль ясну і неясну.

III

Уже не лускають насіння
баби на призьбі, на дубках...
Тільки вгорі спокійно й синьо...
Тільки вгорі незнаний жах...
 Шумлять і клени, і тополі...
 Лиш не шумить
 один перон...
 Лежить зарубаний за волю...
 Лежить зарубаний за трон...
А ти?.. Не волі і не трону?!
Сьогодні — з нами, завтра — ні?!
Скажи, чому ти не червоний?
Кому? Кому твої огні?..
 А вітер — відповідь: нікому!

А вітер — відповідь: на всіх!
Немає для людей закону,
немає для людей межі.
Шумлять і клени, і тополі...
Лиш не шумить один перон...
Лежить зарубаний за волю...
Лежить зарубаний за трон...
1924

ГОРОБЕЦЬ (Поема)

I

Я в грозі. Круг мене злива...
Хмари, вітер і огні...
І печально, і щасливо
в ці хвилини жить мені.
Люди добрі, подивіться...
Що за штука, що за чудь.
Важко непманки синиці
у манто шумлять, ідуть.
Ось горобчик. Серце мліє...
В нього джимі золоті,
під крилом портфель чорніє
і пропелер у хвості.
Що для нього сум і горе
і непманія оця, —
крізь пенсне горять, як зорі,
чорні очі горобця.
Та життя у громі й леті
направля на інший тон
у червоному кашкеті
на посту кулик-мільтон.

Тому крикне, тому гляне,
тому паличкою хить.
У чоботях, при нагані,
наче лялька, він стоїть.

II

На півдні десь і рифи, й друзи,
і хтось комусь кричить: “Кінець.
А за столом у колі друзів
сидить редактор горобець.
Чого він тут, я й сам не знаю,
бо в голові йому теє...
Він чай спокійно попиває
і заїдає монпансьє.
Для нього ми — йолопи, свині,
ще азійтчина у нас...
Він був два роки у Берліні
і зна дві слові: вас іст дас.
О горобець... Ти всім немилий...
Це помилково в дні нові
оцю газету доручили
твоїй порожній голові.
Все місто — зави, поми, зами,
радянських баришень рої...
І заливаються сльозами
в пивних поети солов'ї...

III

Ідуть колони... Любі братця...
А поруч, гляньте, що за грець...
На закордонній самокатці
везе дитину горобець.

Іду дорогою сумною,
нема дорозі тій кінця...
І хочу вдарить я ногою
в чванливе пузо горобця.

[1926]

ВЧИТЕЛЬКА

(Поема)

I

Забута станція і школа,
в снігу тини, в снігу село,
таке завіяне і голе,
неначе мертвого чоло.

Тополі шум і хмари сині,
а там, де церква в самоті,
з вікна холодного Галині
лиш видно галки на хресті,

та промайнуть рипливі сани,
перегукнеться дівтора,
і знов пливе життя мара,
одноманітна і туманна,
і знов, де церква в самоті,
журливі галки на хресті.

А вдалині майданів гули
і вежі, й димарі до хмар,
там люди йдуть, як на пожар.
Галина місто вже забула.

Сидить над зшитками і мляво
дитячі виправля слова,

мов після тифу, кучерява
її поникла голова.

Кімната темна і маленька,
убогі стіни, мов на сміх,
і над столом портрет Шевченка
в вінку із квітів польових.

Вночі бажань безумні зграї,
у вікна тьми незламна гать...
Тут про електрику не знають
та і не скоро будуть знать.

А десь гуде, шумить, юрбує...
Галина й зараз ніби чує
і крок, і дзвін, і сміх, і спів
в янтарнім морі ліхтарів...

Вона ім'я чиєсь шепоче,
і наче видно їй у сні
там у юрбі самотні очі,
в них золоті зіниці огні.

І в тих очах бажань без краю,
і в тих очах туман і муть...
Вони усе чогось шукають,
вони усе на когось ждуть...

Далекі дні, веселі друзі,
огонь полемік і образ...
Його на вечорі у "Плузі" ¹
Галина бачила не раз.

Вона усе чогось хотіла,
але сказати не могла

і познайомитись не сміла...
А потім сніг, туман села,

сельбуд і церква, діти, клас,
у вечори тихенька школа...
І от прийшов буденний час,
як темний гай в снігу навколо...
О, де ви, шумні береги?
Лиш сум і злидні навкруги.

І хмарна даль, і хмарні люди...
А ніч у зорях догорить,
Галину стомлену розбудить
веселий гомін дівтори.

Життя, життя! Чого ти варте?
У тьмі минають день за днем,
мов білі літери на парті,
чиїмсь нашкрябані ножем.

Галина йшла служить добру,
а дні важкі, мов хмарна вовна,
вона і любить дівтору,
та ця любов така неповна!

Над білим маревом бумажки
її голівка золота.
Якби ви знали, як це важко
писать поетові листа!

Лист

Поете мій, Володю мрійний!
Ні, я не марю, я не сплю.
Писати хочу офіційно,
а починається на “лю”.

У вікна хмар смутні овали.
Вже вечір. Світяться огні.
Згадайте “Плуг”, де ви читали
свої поезії сумні.

Ту залю світлу та високу,
у вікна ніч в огнях руду
й сковородинку² чорнооку
завжди у першому ряду.

Дівчину ту Галина звали
(тремтять і серце, і рука...),
вона записки вам писала,
а ви не знали, хто така.

Давно-давно... Куди іду я?..
Це ж батьківщина вам, Донбас.
Тепер я тут учителью
і часто думаю про вас.

Як швидко дні міські промчали!
Село у сум... Та це пусте.
Якби мені ви написали,
моє ви сонце золоте!

В нас є сельбуд (портрети, лави,
маленька сцена...). Дні — як рік.
Бувають іноді вистави
(ламають двері, тісно, крик)...

На все тут час і певні межі,
усіх мов снігом замело.
Нема ні гриму, ні одежі...
Самі ж ви знаєте... село...

Таке сумне і безнадійне!
А може, ні? Скажіть, молю!
Писати хочу офіційно,
а все кінчається на “лю”.

Я безпорадна, мов дитина,
я і люблю, й боюся вас.
Село “Занесене”, Галина,
“Забута” станція, Донбас.

Відповідь

Неначе тут... Низенькі хати...
Сніги, сніги... печаль і тьма..
Я хочу радості вам дати,
а в мене радості й нема.

Роздерте серце України,
там, у минулому... бої...
Я пам'ятаю вас, Галино,
як і поезії свої.

Як страшно жить у самоті
такій, як ви, сумній дитині!..
Я пам'ятаю ночі сині
і ваші очі золоті.

Згадайте дні, думки, як зорі,
тоді так весело було!
Слова наївні і бадьорі
і ваші мрії про село...

Є хмарні душі, ті завжди
повиті смутком і журбою.
Вони ідуть в житті, як дим,
як тихий човен за водою.

Неначе осінь їхня путь,
журба, журба кругом без краю.
Печально люблять і живуть
і у печалі умирають.

Є душі зоряні, вони
ясні шляхи в житті прослали,
їх не лякає злиднів жало,
ні царство смутку й тишини.

Ці люблять радісно й живуть,
де б не були, як вільні люди.
Коли ж обірветься їх путь,
їдуть з усмішкою в нікуди.

Ви хмарна дівчина. Про себе
я вже мовчу. І я сумний.
А треба бути таким, як небо,
як огнеокий буревій.

Я вам пишу і не востаннє.
І тут і там, і тут і там
світи встають, кипить змагання.
Невже ж про себе думать нам?!

Ламає тюрм одвічні стіни
рука напружена раба.
Так будьмо ж зоряні, Галино,
як наша зоряна доба!

Нехай навколо чорні зграї
багнети точать... Це пусте!
Ще буде радісно, я знаю.
Ваш Володимир Вапліте³.

II

Як і завжди, в вікно тополі,
шумить у школі дівтора.
О дні заплакані і голі,
о вечорів сумна пора!

Коли над нами і за нами
чиєсь прокляте помело...
Я так люблю тебе, село,
повите синню і снігами!

А літом пахне лобода,
тремтять зірки на небокраї...
То десь гармонія заграє,
то пісня в полі зарида...

Ти хочеш глянути під вії,
під ними зорі... Ти не сам.
Співають півні, гай чорніє,
і на калині вже роса.

Життя берем мов на бігу ми.
Галина мріє... Тишина.
Лиш десь цвіркун... Вона одна.
Чека на відповідь, і думи

їй не дають ніяк заснуть,
вони, як довга сніжна путь.
Надворі знов якась пороша.
Далеко десь гудуть міста...

І раз приносить листоноша
Галині жданого листа.
В уяві стали очі карі,
вони зоріють і зовуть...

Од них ясніе дивно путь,
неначе струни на гітарі
перебирає ніжний хтось...
І листування почалось.

Сніги заплакали... Весною
уже запахли дерева.
Немов музикою ясною
Галині повна голова.

У вікна синь, тополі, хмари
та вітряки у далині.
І стали дні, немов пісні,
як перший шум од крил Ікара.

Галина в щасті, наче в зливі,
її слова ясні, дзвінкі.
Якби усі були щасливі
золотоокі вчительки!

Уже нема у школі тиші,
в сельбуді вистави частіші.
Прийшла нова якась пора,
і краще вчиться дівтора.

Торкну я струни не мінорні,
хай залуна бадьорий спів!
Блистять на сонці парти чорні
й голівки милі школярів.

В роботі час, як сонце, лине.
Весна, приходь! Та швидше, гей!
І заставляє вчить дітей
“його” поезії Галина.

Усе цвіте, куди не гляне,
усе захоплює її.
І усміхаються селяни
в поважні бороди свої.

І у сільраді й скрізь казали
(цвіти, хвилин веселий крок!..):
— Якби побільше місто слало
до нас таких учительок!

Цілує вітер юні щоки,
бруньки розкрили дерева.
Іде по вулицях весна,
як комсомолка синьоока.

А час летить усе скоріше...
Галина більше не сумна
й листів закоханих не пише
до Володимира вона.

Їй ясно стало, що кохання
не для поета, як для всіх.
І затуманили востаннє
зіниці сльози. Так. Вона,

як і поет. І їй не треба
інтимних хвиль, коли все небо
в крові повстань, і дні — війна...
На те і вчителька вона.

Останній лист

Здорові будьте, Володимир!
(Сюди до рими: “Воле, дим ер”...)
Тепер я знаю, що робить,
щоб стать, як сонце, як блакить.

Сумніви згинули важкі,
відчула я, що у новому
ті душі зоряні, які
мене так ваблять і чарують.

Бо знаю вже, куди іду я
у днів потоці огняному.
А сум і розпач — це втома.
І винні в цім не наші дні,

а наші нерви! Мій поете,
нехай побила я штиблети,
нехай я боса і в кімнаті
тортурний холод, — злидні кляті

ми перебором, проженем,
з землі ми зробимо Едем.
Хай буде кожний як титан!
Нам треба сили, сили, сили!

Мене селяни полюбили,
і полюбила я селян.
Нехай я вийшла із міщан,
але на них іду війною!

Не одспівали сурми бою,
я не спізналась... Навпаки,
мені так раді бідаки.
Бо слово зле “інтелігент”, —

тепер на дні нові патент.
Ми йдемо до юного, нового!
І можуть бути в тумані
лиш ті, що в радісному дні

не бачать світлого нічого
й розводять паніку між нас
у цей відповідальний час.
Ми йдем, ми дійдем до мети.

Це так, як двічі два — чотири.
Хай будуть всі залізні, щирі,
як ваші вірші і листи!
Живуть хай сила і краса!

Нема шляхів людині-звірю!
Я в наші дні залізною вірю
і їм молюсь... А гній і леп
нам допоможе змити неп.

Я чула, ви нещодавно
хотіли вбити себе... Вино,
жінки й нечулі цьому винні
та ті, що в латаній свитині

старцюють в місті... Це біда.
Але все пройде, як вода.
Я чула скрізь: і тут, і там,
як люблять вас, як вірять вам.

Нехай же розпачу у вас
не буде! Так говорить клас.
А ви є син його, Володю,
ви ж двадцять літ росли в заводі!

Ах, не пишать це вам мені!
Та хай почують “ближні й дальні”,
яка страшна відповідальність
поетом бути у наші дні!

1928—1929

ПОЕТ

Т. Гірчакові¹

I

Був колись інсургентом і бардом,
потім став він співати “її”
й над зеленим сукном біліярда
димні ночі проводить свої...

Ночі ті, коли серце клопоче
за бездомних і за жебраків,
він, вином заливаючи очі,
тимчасових коханок любив.

Він любив до ридань, до втоми,
забуваючи справи й сім'ю,
а коли повертався додому,
бив дружину біляву свою.

Діти плакали... хто його знає,
що зробився такий він і чом!?.
І дзвеніли ранкові трамваї
за холодним і синім вікном.

Десь кричали гудки. Від отрути
з головою, неначе чавун,
він на ліжко лягав нероззутий
під ридання гітарових струн.

Довго грав він і плакав... Романси
з горла п'яного хрипко лились,
що живе він, неначе у трансі,
що не буде уже як колись.

Про любов, що пішла за водою,
про загублений щастя Едем,
що дитиною більше малою
він не гратиметься над Дінцем.

Що поет він останній і первий,
що все слабшає крил його мах.
І лились без кінця, без перерви
п'яні сльози по схудлих щоках.

Снилися пліч йому теплі овали,
зору дального зраджений дим.
А навколо життя пролітало,
не рахуючись більше із ним.

Поруч нього дружина лежала,
сонний він був хороший, не злий...
І, підвівшись, вона цілувала
на щоках його тіні од вій.

Притулитись би так, заніміти,
щоб лилося до серця тепло.
Спав поет... І так странно дивитись
на лице його жовте було...

Що він хоче? Чого йому мало?
Розказать, пожалітись!? Кому?
Наче серце її відчувало,
що недовго так жити йому.

“Я прощаю тобі, чорнобривий,
доля в нас до могили одна”.
І покірно, і навіть з любов'ю
біль од нього приймала вона.

II

Однієї жагучої ночі,
коли зорі липневі цвіли,
коли рухи повільні дівочі
повні млості й бажання були,

коли тіні таємно глибокі
од дерев простягались до ніг,
і солодким хвилюючим током
кров буяла в серцях молодих,

коли думать не хочеш про Лету,
все прекрасне, у всьому везе,
познайомили хлопці поета
з робітницею із ХаПеЗе¹.

Він сказав, що колись був робочим,
що багато в них рідних є тем.
Під червоною хусткою очі
засіяли привітним огнем.

Простягла, наче брату, долоні:
“Я багато вже чула про вас”.
І всміхнулися губи червоні,
ніжні губи, без штучних прикрас.

Подивилась так близько в обличчя,
од очей тих спинився мов час...
“Знаю я, ви поет робітничий,
та давно одірвались од нас.

Вам незручно?! Ховаєте очі,
що колись часто снилися мені?!.

¹ Харківський паровозобудівельний завод

Не для того ж були ви робочим,
щоб тепер потопати в багні.

Хто співав: “Револуція — мати”,
і про “неньку” співає в цей час?!
Я давно це хотіла сказати
і нарешті побачила вас.

Ваші вірші, ранішні, хороші,
нас хвилюють, за серце беруть...
Так невже зіпсували вас гроші
і жінки перетнули вам путь,

що не те ви співаєте, друже,
чим живуть наші соняшні дні?!
Ви для нас не чужий, не байдужий,
вас нам жалко!.. Повірте мені.

Не відходьте, мій любий поете,
ми зустрілися не для образ.
Ви од мене тепер не втечете,
не на те познайомили нас”.

Він на неї дививсь, як безумний,
серце билось, палало лице...
Ах, покинути парк би цей шумний
і ніколи не думать про це...

Полетіть би кудись, як лелека,
щоб не бачить очей цих огні,
тільки б слухать, як зорі далекі
десь пливуть у страшній глибині...

Він пішов би од дівчини радо,
щоб забути і сором, і жах.
Та була невідома влада
в цих звичайних її словах.

В них була і суворова сила,
й тиха ласка, жадана до сліз,
наче це не вона говорила,
а всі ті, з ким він змалку ізріс...

Як прощалися, тихі очі
наче звали до дальніх мет...
Тої ночі, липневої ночі,
йшов не п'яний додому поет.

Вдома очі не плакали карі,
не кричав, не гримів він кругом
і міщанських пісень на гітарі
перший раз не співав перед сном.

III

А на ранок сказав він дружині:
“Хочу бути я іншим, і от,
щоб не плакали очі ці сині,
я поїду робить на завод.

Ти чекай і не думай нічого.
Як колись з фронтового вогню,
я вернуся з вогню заводського
у червону столицю мою”.

Вдалині димарів силуети,
там Лисиче, і потяг, і дим...
Знову верби шумлять над поетом,
і сіяє Дінець перед ним.

Він стоїть, і в уяві безсонно
підіймаються грізні ті дні.
Тут зима пролітала Червона
в безнастаннім гарматнім огні.

Тут стояли колись ешелони,
і повстанці в лахматих шапках
на невидані зоряні гони
пробивали багнетами шлях...

З ними йшов він у гуркоті сталі
на далекі розривів мечі.
Тут колись офіцерів немало
розстріляли вони уночі...

Все пройшло. Одлетіли ті гули,
і на всьому нового печать.
Тільки верби одні про минуле
над Дінцем по-старому шумлять.
Грудень 1929

СЕРЦЕ

Солодко й тоскно, ах...
Це кохання нестримано лине.
І розлука встає, як жах.
Срібло озер України
в твоїх очах,
єдина!
Під нами —
сніг
пломенистий,
котяться гами
до ніг.
Над нами —
туманна блакить.
Це місто шумить і шумить,
велике
північне
місто¹.
Я став за токарний
верстат²

для того, щоб бути робочим,
щоб марно не плакали очі
над морем кривавим страт...
Я хочу усе зрозуміть,
щоб бути, як сніг той
іскристий,
що стеле під ноги блакить.
А місто шумить і шумить,
велике
північне
місто.
Обличчя в тумані чие?
І хто з ким на соняшнім герці?
Я стримаю серце своє,
українське
розхристане
серце.
Я стану таким, як Еллан.
Це лице його рідне і добре...
Проведи ж ти мене крізь туман,
перший
хоробрий!³
О, усмішки твоєї блакить
і голос, що падає дзвінко!
Ти казав, що не можна любити
Револуцію й жінку.
Що не можна дивиться на бурі
крізь усмішку кармінних губ...
І здригалися брови хмурі
й непокірний білявий чуб.
Хай же слово, як молота льот,
протинає стихії тумани.
Я до тебе прийду крізь завод,
лиш не кидай мене, Еллане!
А вона стоїть і кличе:
“Ти мій,
ти навіки мій!”

І на владне рум'яне обличчя
впали тіні солодкі од вій.
І хитаюся я... Два магніти:
Революція і любов.
Пам'ятаю... акації... літо,
коли місто взяли ми знов,
коли прапор червоний під крики
з виконком зірвав отаман,
і було так туманно й дико
дивитись на ями ран,
на обличчя розстріляних долі,
на тих, що вмирати вмів.
І шуміли печально тополі
над трупами впалих бійців.
Хай прийшов я до сонця крізь ночі
але біль той в мені ще не вмер.
От для того я став робочим,
щоб не схибить тепер.
На чолі долоня холодна,
а серце — шматок терпкий.
Там, де заграв багряні полотна,
так призивно
кричать
гудки.
Я змалку слухав їх крики,
був одірваний
довго від них.
Місто північне
велике,
я в обіймах твоїх.
Я на тебе уже не сердитий,
видав з рук непотрібний ніж.
Хоч похмуро — міцним монолітом
на козацьких кістках ти стоїш.
Ось морями встають обличчя,
чорнобриві,
старі,
молоді...

І все швидше, і швидше, і швидше
серце б'ється й клекоче в груді.

Серце,
козацьке серце...

Не хили свого обличчя,
не личить
тобі тепер це.

Я зроблю тебе робітничим,
моє змучене серце!

Слухай...

Он Він йде
і бере Петра за в'язи...

Його руки — грозові маси,
очі — повстання день
в океані облич...

Ти не чуло?

Я чув,
як майдан заgrimів, загув,
як Петра
поборов
Ільіч!

Пролетів романтики час,
що крізь неї ми йшли до загину
за мітичну якусь Україну,
що дурили
нею
нас.

Протинай же, думко, туман
електроном у морі стихії.

України старої нема,
як немає старої Росії.

Із південного, із туману,
у польоті в невидані дні
мерехтить Україна багряна
золотими крилами мені.

Наді мною вся в димі блакить,
і сніг,

як сльози, чистий
 лягає
 покірно до ніг.
 А місто шумить і шумить...
 Велике
 північне
 місто.
*Ленінград,
 лютий, 12, 1930 р.*

ДВА ВОЛОДЬКИ

У вагоні нікого.
 Туманіє вікно...
 На вокзалі росте, наростає тривога,
 і цивільних все менше...
 Наступає
 Махно.
 Може, чую і бачу востаннє
 рейки,
 рейки,
 що дзвонять, біжать і зливаються в синій,
 смутній далині...
 І гармонії срібне ридання
 про дитинство і юність мою
 нагадало мені...
 Сплю.
 Це сон,
 тільки сон,
 мій солодкий, терпкий і кривавий...
 Над холодним задуманим тоном колон
 бродять птиці якісь...
 І летить
 у штиках і трояндах,
 мов повстанців завітчані лави,
 на далекі, на дивні, незнані, на сині
 й чудесні моря,

в коливанні крові й янтаря,
зоря.
Проснувся...
Голий
лежу на канапі:
звісилась ковдра, —
блідо і в'яло — рука.
Товариство!
Я вуспівець знову, ¹
електрон у ВОАППі ^{2!}
Знову пісня моя і ярка, і дзвінка...
Знов я той, як у той, у 20-й,
комунар стовідсотковий знов.
Як тоді, і натхнений, і юний,
до Комуни
я крізь кров суперечок прийшов,
як тоді, більшовик ніжноокий,
я іду,
і тікає бандитами мла,
хоч у мене і криза була
вісім років!
Прапор падав,
і ворог із рук виривав
ці тканини, шовково-криваві, —
і хитався, і плакав зелений мій сад, —
я тоді оглядався з журбою назад
і дивився в огонь на хитання заграв,
що до зор простяглися ласкаво
крізь ночі
на далекі фронти,
на посьолок робочий, —
щоб забути вагань моїх бред —
і крізь Жовтень дивитись вперед.
Вісім весен і зим,
вісім осен і літ,
то тривога, то гніт,
люті чорної дим

налітали круками на мене,
рвали образів листя зелене,
потрясали кістки
ці безумні круки,
і за те, що з собою на герці
я виснажував марно всі сили
не первий,
рвали нерви
і жили,
і серце...
Скільки раз я хотів,
за нестриманий гнів
і за дум чорні лебеді й круки,
взяти мавзера темного в руки
(щоб надворі летіли сніжинки,
коли небо сліпе і рябе), —
і поставить себе
до
стін-
ки.
І не раз я ставав,
але тільки-но брав,
тільки брав я до жуті солодкого мавза,
чорна павза
вибухала вогнем, як пожеар:
“От чудака!
Це не так.
Я ж
комунара!”
Довго, довго я був із собою в бою...
Обсипалось і знов зеленіло в гаю,
пролітали хвилини, як роки...
Рвали душу мою
два Володьки в бою;
і обидва, як я, кароокі,
і в обох ще незнаний, невиданий хист,
рвали душу мою

комунар
і червоний фашист.
Другий
(той, що ішов на Ейхгорна),
очі мав не вперед, а назад і убік, —
об'єктивно й по суті був чорний,
або
на-
ціонал-
більшовик.

Він співав Україну — повію,
забуваючи другу, свою,
що не зраджувала у бою
своє ім'я ніколи,
взята в зброї ворожої коло,
не стогнала ніколи:
“Я гину...”

Вічно мокра од крові і поту,
Україна сільської голоти.
Перший теж Україну співав,
де чавун і залізо морями клекоче,
Україну донецьких заграв,
Україну робочу.

Як дитина, що з криком “у — а”
йде крізь болі на світ, у страждання в огні,
гострі шпаги схрестили востаннє в мені
робітник
і дрібний буржуа.
Довго був чорний бій:
то один відступав,
то хитався другий
і згинався тугою дугою,
доставав аж до п'ят головою, —
і, здавалось, не встане ніяк,
голови не відірве з землі,
де накреслив ворожий гостряк
п'ятикутню зорю на чолі.

Ніби серце гнило, —
гнаний човен у морі печалі, —
як дим,
а над морем і ним
небо чорне грозове було,
тільки блискавки — шпади літали!..
Од ударів то іскри, то дзень.
Вдарить перший: густішає тьма,
вдарить другий: мов тьми і нема...
Од ударів то іскри, то дзень, —
це два велетні б'ються за ніч і за день.
Мозок танув і гув; —
я у розпачі був,
немов мої соняшні брами,
що до них я крізь кров
на вершини ішов,
що до них ми ішли тисячами, —
затуманились тоскно над нами
й наче танути стали, як дим...
Може, й серце гнило, —
та не так це було.
Це здавалося лиш,
марно гнівом палало обличчя, —
і вперед, і назад
ми ішли, як раніш:
це маневри були стратегічні.
Я ж по місту ходив, як в огні:
все здавалось ворожим і рідним мені,
навіть співи звучали і щиро, й нещиро...
І хотів я розбити, розтроцить свою ліру
об розпечений брук,
забуваючи зовсім про зорі,
про мільйони восторжених рук...
Просто
був
я
тоді
панікьором.

Будні мчали вперед, електричні, ясні,
а за ними і я на підбитім коні:
два Володьки було у мені,
що змагались на грані безодні:
той за Вчора,
а той
за Сьогодні.
В шумі гнівному зброй,
як ізгой,
серце гнане, безумне і хоре
в ребра било, як дзвін на пожар...
Але я ж комунар!
Мусить там
мені бути не ковзько,
де упав той титан Маяковський,
на хвилевую радість катам!
Хай і серце-ізгой
в шумі гнівному зброй, —
та його я не дам на поталу:
мої предки змагались на Волзі, Дніпрі,
на Дунаї, Дінці і на Сені, —
я не той,
не з того матер'ялу,
що Єсенін!
Надто довго боролися ми,
продирались до сонця із тьми,
щоб пішов хоч один з нас у морок.
Не обдурить ніколи нас ворог,
бо натягнено рейки, як струни,
як ток...
Сонце ширить нам очі і груди:
з нас не буде
ніхто
дезертиром
Комуни.
День 26.V—3.VI. 1930.
Харків

КАЇН
(Поєма)

Пролог

Лети, лети, о мій Пегас,
неначе молнія єдина
в жагучім сьйві!.. Не погас
натхнення шал од атропіна,
а став ще дужчий!.. Люміналь,
ще й ти шумиш мені у жилах
і в серце плеш дзвінку печаль?!
Мені б співать, зоріти в даль,
самому стать в піснях, мов далі...

І к чорту всякі люміналі!
Я починаю. Ось — Едем,
і між дерев: змія і Єва...
Пашить лице її вогнем,
неначе сонце полудневе...
Вона ридає і куса
змію в роздвоєнеє жало...
І обплела її коса
спокуси кола... Ти ж не знала,
що Демон це, що ангел той,
який повстав на владу Бога
і впав, як зламаный герой,
із зоресяйного чертога,
й разом із ним — мір'яди тих,
що йшли за ним у битву сміло,
як рій метеликів сумних, —
в безодню впали і зчорніли...
На землю вождь їх полетів,
той хмурий дух, безсмертний Демон..
В падінні крила він зложив,
щоб у сади святі Едему
упасти, наче метеор...
Ще не стеріг архангел Раю,

і десь звучав надземний хор...
Скрізь тишина була німая,
в любові й мирі все жило.
Ходили тигри, горді й рижі,
й між ними — вівці, й звірі хижі
їх не чіпали... Все цвіло...
Співало все в зеленім святі...
Літали ящури крилаті...
Так ніжно й дивно все було.
Це був Едем. (О мій Едеме!
Можливо, й мій звучав там спів?!
Ким був тоді я?..) Й раптом Демон
побачив Єву між кущів...
Вона, як ночі сни, косою
собі зв'язала стегна... Ах!..
Краси розкішної такої
не бачив в горніх він краях...
Там тільки Бог у сяйві вишнім
та співи янголів святих...
її ж уста, мов п'яні вишні,
манили вгризтися у них...
І на землі, і над землею
пливло мовчання в далі гать...
І Демон обернувся змією,
щоб діву Раю не злякаться.
А Бог все бачив... Та нічого
з небес не вдарило в траву,
де повз удав, що дня чертоги
не вздрить ні в снах, ні наяву,
повстанець вічний, що Марію
й Тамару, як і Єву, в сни
солодкі втягне... Де ви, де ви,
далекі дні життя весні,
і світла, й правди?.. Вже ніколи
його простить не схоче Бог.
І обплелись гадюки кола
круг тіла дивного... Тривог,

його тривог затихли бурі,
він потонув в очей лазурі, —
і щастя їм одкривсь чертог...
Як довго, довго йшли хвилини,
що, як віки, для них були...
їх не лякав ні рик левиний,
спів не будив їх солов'їний, —
Вони друг в друга увійшли...
Й він скинув образ мудрий змія
в пориві дикої жаги...

Демон

О Єво, Єво!.. Я й не мріяв,
що ти така!.. — І береги
життя розсунулись без краю...

Єва

Ще, любий, ще!.. Я так кохаю...
Твоїх очей в душі — печать...
Хіба тебе, о мій розмаю,
з Адамом можна порівнять?!
Той волохатий, вузьколобий,
І замість носа — дірки дві...
Люблю тебе, а він — худоба,
не виклика в моїй крові
такої щасної нестями...

Але на квітах сонця плями
погасли... Й кроки у траві
важкі загупали, й сопіння
глухе почулось... То Адам
із лісу вийшов... О тремтіння
жагучих тіл на лоні трав!..
Що в світлі може розірвати
сплетіння рук?.. І хто так груб,

щоб шалом ревнощів розтяти
красу вкипілих губ до губ...
А Рай шумів уже і злився...
Зчинили мавпи дикий гам...
Як зачарований спинився
перед коханцями Адам...
Сопів і думав думу хмуру,
забутий нею, чи ж навік?..
Затис у серці чорну журу
цей, Богом даний чоловік
бездушній Єві... Все забули
вони в солодкому півсні...
Адам пішов... Вони ж не чули,
як змовкли кроки... Й голосні
притихли мавпи... Тиш безкрая
вже напливала іздаля...
І гамір гаснув... Тільки Раю
шуміло довго ще гілля...
А Єва й Демон — мов прибої
незнаних слухали морів...
Вже вечір синьою рукою
на небі зорі засвітив...
І вартовий, блідий і тихий,
зійшов, зайшов за свій поріг...
Але жаги їх запал дикий
ніяк утихнути не міг...
Усе сплітались губи й руки,
хоч колючки троянд пекли
ім щоки й стегна... Щастя муки
вони напитись не могли...
Уже погасли дальні зорі...
Вони ж п'яніли без вина...
Й почервоніть прийшлося Аврорі,
коли з небесного вікна
вона побачила й відчула
тих, що на світі все забули
(вона, іще не знявши крил,

крізь громовиць далекі гули),
сплетіння радісне двох тіл...
А грім все ближчав... І тривога
спинила серць жагучий спів...
Скінчивсь їх сон... І голос Бога
із моря молній заgrimів.

Бог
(до Єви)

За те, що зрадила Адама,
тобі душі я вже не дам.
Чужі для тебе Раю брами.
За ними буде лиш Адам.
Він буде янголом навіки,
він з смертного безсмертним став!..
Не встигла Єва знять повіки,
а Рай... навік уже пропав...

Єва

О Боже мій!.. Як мокро й сиро!..
Я ж гола... Демона нема.
А я ж любила ніжно й щиро!..
Коли ж скінчиться ця тюрма?..

Бог

Іди, все просто... Йди до моря,
там тепло буде. Всі путі
в квітках і сонці. Раю ж зорі
ти вже не стрінеш на путі.
Ти вже запліднена Проклятим...
У безповітря ринув він...
І здійме руку брат на брата,
уб'є молодшого твій син!..

Єва

Верни його!.. Бо зла тривога
мене ятрить, і кров буя...

Бог

Його прогнав я. Що до того!

Єва

О, як горю, як мерзну я!
Та не від холоду — з розлуки...
О, поклади на мене руку,
що благовісно з хмар сія!..
І неземні почувись звуки,
мов світ увесь як пісня став...
І Бог... поклав на Єву руку,
на серце й на чоло поклав...
І мов прокинулася Єва...
Все далі — синь Едему брам,
все тихне спів...

Чужі дерева...

А перед нею: “Єво, Єво!”
Стоїть усміхнений Адам,
мов із проміння.

Адам

Бог великий
тебе простив і душу дав.
Я не кошлатий і не дикий...
Поглянь!..

Розтерзаний удав
лежить край ніг струнких Адама,
в крові... А він! Яка краса!
Стоїть з простертими руками...

І їм відкрились небеса...
Сплелись жагуче їхні руки,
втонуло все в солодкій млі...
Вона такого щастя-муки
іще не знала на землі!..
Неначе молнія протягла
їм душі, очі і серця,
і довго так вона сіяла,
і сяйву не було кінця...

Адам

Ну, от і все. Скажи, — щаслива?..

Єва

Нащо питаєш ти мене?!
Ти ж бачиш?! Сліз бурхлива злива
немов затьмарила ясне
твое обличчя... Я ж кохаю!..
Я знов тремчу... О, губи дай.
Ти мій навек. І що в тім Раю,
коли зі мною ти — мій Рай.

ПІСНЯ ПЕРША

І от прийшли Адам і Єва
до моря грізного, як гнів...
Земля гула од рику й реву,
і ліс так пристрасно шумів...
Так гаряче було... На вії
їм попіл сипався, як сніг...
І бронтозаври довгі шиї
тягли з покорою до них...
Були голівки в них маленькі...
Деся близько мамонти паслись...
Хтось тятивою туго дзенькав,

мисливський ріг гримів увись...
Ось і печера, ніби хата...
Там темно так... Спахнула кров...
І Єва пала, мов розп'ята,
у трави, звихрена немов...
А з віт веселі мавпенята
дивилися на їх любов
і в них учились... Цю "науку"
вони вже знали і без них...
Це ж, як інфекція!.. О муко
поривів крові огняних!
Ти скрізь однакова... Комашки,
і жаби, й жабичі, усе,
хто це ярмо, солодке й тяжке,
з життя в життя в собі несе...
О тихі зорі, ясні води!..
Краса запліднення, мов грім...
Живеш у тілі ти й моїм...
Інстинкт продовження це роду...
й тут навіть мозок ні при чім.
Ах, ні! Він світло корегує,
він цар над темним у мені.
Всіма чуттями він керує,
щоб, наче моднії огні,
вони не вирвались і дико
не полетіли навмання...
Щоб і вночі, і в сяйві дня
шукать прекрасного, до крику...
Щоб, ідучи крізь років рій,
у боротьбі за існування,
не будь рабом свого бажання.
Нехай і добір статевий...
Нехай живе з інстинктів муки
встає... Пливи в валах на буй...
Візьми його у волі руки
(інстинкт), — це — щастя запорука,
і ним, як тим конем, керуй.

Він хоче вправо, ти — наліво
його залізною повертай...
Любов? Коли ти весь щасливий
і нею сповнений украй...
Коли тобі не буде гидко,
коли ослабне творчий спис,
коли нічого мов не видко,
коли ти вдячний їй до сліз...
Оце любов!.. А пристрасть дика,
безумна, темна і сліпа!..
Вона буває схожа з риком
лиш у статевому раба.
Маріє! Ні! Ні, ти не Єва,
а я (не смійсь ти), як Адам
(о Боже слав, о Магадева)...
Для мене ти маленька Єва,
й тебе нікому не віддам!..
Хай світ летить хоч у безодню,
і все, подібне до вогню,
ударить з неба, і сьогодні,
і безліч завтр (чи друзі згодні?)
держатись буду я за ню
зубами, серцем і ногами,
хоч все летить хай к чорту в грім...
Так. Лиш таким, таким природен
мужчина, що боронить дім
свого кохання в час негоди.
Цілком, але не зовсім згоден
я з Джеком Лондоном у цім.
З печери крик несамовитий,
харчання, булькання і крок
(Адама крок), та не сердитий...
О другій ночі з лона-літа
з'явився Демона синок,
покліпав жовтими очима,
що в них все той же давній гнів
(лиш крил немає за плечима)...

Розкрилив вії, повні диму,
й за руку... Єву укусив...
Вона до перс його притисла.

Єва

О сине мій, здоров же будь!
Воно ж, кошлатее і злісне,
вкусило Єву знов... за грудь...

Адам

Нічого це. Хлоп'я маленьке,
не знає, що таке Едем.
Воно кошлате і худеньке.
Йй за те, що так кусає неньку,
його ми Каїном назвем.
Мабуть, не пити він, а їсти
щось дуже хоче. Їсти ж: "кай"
в едемній мові. Він же чисто
такий, мов я колись. Ну, дай
йому цю мишу.

Йй маленя
тільки зубами захрумтіло,
коли брунатне мишеня
дали йому... І сяйво дня
в печеру глянуло несміло,
мов сніп тонкий із струн-ниток,
де маленя не залишило
од мишки навіть кісточок.
І Каїн ріс. Здирав він шкіри
із пацюків... і їв мишей...
За ним із слявом очей
(усмішка радісна і щира,
як у дорослого... О, гей!)
білявий Авель на руках

трояндно в матері розцвівся,
мов стяг... Цвіла трава в квітках
і чад од них духмяний лився...
Іхтіозаври грізно мріли,
вулкани рев свій зупинили...
А Єва в радості й сльозах
сміялась...

Єва

Глянь, о мій Адаме,
він не кусає груди у мами,
він не вищить, мов ласка та,
й на тебе схожий...

Хмари — храми
пливли багряні, золоті...
І Авель жадними губами
припав до теплої груді
і пив життя, і м'яв руками
тугі округлості... Весна
пливла, весна чи вічне літо...
Ночами сурми десь гули,
хтось полював, когось терзали...
Й собаки вили круг огнів
на місяць синій... Нені спів
у небо ниткою тонкою
на крилах туги мов летів...
А ніч пливла, як темний гнів...
В куцях погоні гук гримів,
кістки хрустіли на зубах
незнаних звірів... Тихий жах
блукав примарою між трав...
І, наче янгол той в сльозах,
в печеру місяць заглядав...

Сини зростали. Каїн — чорний
як ніч глуха, кошлатий, злий

і непокірний, був незборний
у грі завжди. Стрункий такий
був Авель. Карими очима
дивився він на білий світ,
неначе крила за плечима,
щоб керувать увись політ,
тремтіли в нього... Був він
тихий,
блукать і мріяти любив.
Покірний син і брат примірний,
він жив, неначе і не жив...
І ніжним голосом, як ліра,
він часто брату говорив.

Авель

Послухай, Каїне! Для чого
ти так жорстокий із живим?
Я ж не вбиваю і нікого
з живого в лісі я не їм,
коли потреби в тім немає.
Для чого ж мучиш ти звірят,
коли ти ситий аж до краю?..
Чого такий ти лютий, брат?

Каїн

Я не люблю живе й красиве.
Дивись: мов корінь я з сплетінь
кісток і нервів... Я обличчям
на мавпу схожий. Всіх створінь
гнучких, красивих не люблю я,
як батька, матір і тебе!
Я за звір'ям тому й полюю,
що їх лице мое рябе
немов лякає.

Авель

Брате, брате!..
Ну як не соромно тобі
таке й подумать, — не сказати...
І Авель хилиться в журбі
на листя папороті тихо...
А Каїн дивиться так дико
на хмари дальні, голубі...
Й йому ввижається... З-за хмари
неначе глянула вона,
що він зустрів на полюванні,
коли на землю тишина
спускалась з неба золотого...
У неї — крила... Ніжні ноги
вона колола об терни...
Чогось злякалась... і прожогом
у тьму побігла, попливла...
Знялась розкрилено увись
і зникла зіркою, пропала...
“Хто ти така? Вернись,
вернись!”
душа у Каїна ридала...
Хотів злетіти він у небо,
але упав... і так розбивсь,
що одхворав він днів чимало...
І от на хмар сумні овали
він мовчки й сумно задививсь...

Авель

Про що ти думаєш, о брате?

Каїн

Дивись!.. Це знов вона, крилата!

І ніжно вийшла із кущів
прекрасна діва... Неба шати
немов розсунулись... І спів
полинув з нього, й зір із снів
упав на Авеля, й крилато
він весь од щастя затремтів...
Він шепотів лиш: “Мамо, тату!..
Вона така, як і у сні:
жадана, рідна і крилата,
що часто снилася мені...”

Вона

О Авель, Авелю, тобою
давно живе душа моя,
завжди не знаючи спокою!..
І от, з любов'ю неземною
до тебе прилетіла я.
А хто цей чорний? Жовті очі...
Його душа темніша ночі,
як думи демонів в аду...

Каїн

Я — брат його.

Вона

Іди!

Каїн

Іду.

І Каїн зник, мов тінь журлива...
Вони лишилися удвох.
В очах її — проміння злива,
немов із них дивився Бог...

Авель

Нащо ти Каїна прогнала?

Вона

Він заважав з очей твоїх
кохання пити. Втрюх — це гріх.
В його душі якась тривога,
летить униз він, а не ввись...

І так поглянула на нього,
що душі їх в одну злились...

Авель

Скажи, як звать тебе, кохана?
О, не спускай додолу вій!

Вона

Мене!? Марія, мій жаданий!
Багато в небі нас, Марій...

Авель

І всі однакові?

Марія

Ні, любий!
На всіх не схожа кожна з нас.

І знов серця їх, наче губи,
в тиші зливалися не раз,
як сині ріки, ясні зорі,
в єднанні, жданому давно...

Як світ, широкі і прозорі
вони робилися — одно.

Авель

Ви розмовляєте очима?

Марія

Так, мій коханий!

Авель

А любов?..

Марія

Очима теж.

Авель

А в жилах — кров?

Марія

Ні, сонця спів... Я вся — з проміння...

Авель

Я хочу бути таким, як ти...

Марія

Це швидко буде.

Авель

Люба, мила!

Й хотів обнять її... Вона ж
над ним знялась і полетіла,
і в небі зникла, як міраж...
Замовкли десь надземні звуки,
лиш даль одгонила луну...
А він стояв, простерши руки
в залиту сяйвом вишину...

І от, завила каменяка,
так туго й гостро з-за дерев,
мов рикнув хрипко грізний лев...
Удар глухий, упали руки
(о плач, душе, сльозами муз!..),
і камінь, гострий, наче мука,
у череп Авелеві вгруз...
І він упав лицем у трави
(невже у нім і я живу?!),
а з голови фонтан кривавий
так туго вдарив у траву...
І Авель вийшов з тої крові,
неначе той, але й не той...
Кудись пливли хмарки багрові,
і він злетів над ними...

Авель

Ой!..

Як сяйно скрізь!.. У мене крила?
Чому ж їх четверо?!

Марія

Це я.

Авель

Це ти, Маріє?

Марія

Я, мій милий!

Авель

І ти моя?

Марія

Навік твоя!

Кущі розсунулись... Десь труби
прощально грали в вишині...
І Каїн нахилився над трупом
в залитій кров'ю тишині...

Каїн

Я вбив його!..

А даль громами,
у блиску молній, наче гнів,
уже гула, мов над віками
розкрились неба горні брами, —
і голос Бога заgrimів.

Бог

Так. Ти убив!.. Хоч тут, зі мною
у сонмах він, мов щастя птах,
на тебе дивиться з журбою

й за тебе молитесь... О жах!
Кров брата на твоїх руках...
Моє прокляття над тобою,
як меч, сіятиме в віках!..
Ніде не знатимеш спокою,
ні в ночі тьмі, ні в сяйві дня,
ти, чорне демонське щеня!..
Й замовкнув Бог. Немов розп'яті,
думки у Каїна були...
Громи прощально одгули.
І лиш хмарки кудись крилаті,
як сонми янголів, пливли,
немов конвалії і рожі,
і всі... на Авеля похожі...

Каїн

Я вбив його!.. Прости, о Боже,
мене за рук раптовий гнів!..
Та докір душу не тривожить —
бо я його з любові вбив.
Я чув усе...
За деревами
я бачив все, немов із сна...
Хотів він бути, як вона,
не міг обнять її руками.
О брате мій! Вона ж — твій Рай,
свою кохану не руками,
а вже промінням обнімай.
А я піду, рябий і косий,
такий кошлатий, як і ті,
що теж, як я, не мають носа,
що в них над носом дірки дві.

(Нахилиючись над травою.)

Дитина!? Ні... Була дитина,
а зараз... підліток... Росте?!

І, як у брата, очі сині,
й волосся ніжне, золоте...

*(Гладить голову
підлітка, що
лежить в траві,
і щось
світиться.)*

А де ж той мрець? Дивись!
Немає?!

А де ж той підліток?..
Юнак?!

Дивись, він рота розтуляє...
І от крізь губ багрянний мак
слова почулись.

Юнак

Що це? Де я?..

Каїн

Живий!
А я ж тебе убив?!.

А в хмарах сонячних алея,
і полилось проміння слів.

Авель

Це — наш синок.

Марія

Щоб не тривожив
ти душу й серця не терзав,

на батька вбитого похожий
для того він, о Каїн, став,
щоб знаком вічного докору
в очах у тебе він стояв.

Каїн

Так будьте ж прокляті! Не знаю
і знать я вас не хочу, ні!
Що з мене вам, коханцям Раю?
Хотів лиш добрим стать

в огні

свого земного я кохання,
хотів я щастя досягти
і добрим бути. Я вбив з любові,
щоб десь звучав ваш гарній спів,
щоб ви за мене Богу слово
сказали, й Він мене б простив.
А ви?! Докори вічні знову?!
Маріє, я ж тебе любив!..
Хотів бути янголом, щоб очі
твої сяяли і мені...
А ти?! Мій дух чорніший ночі?!
Хіба ж я винен? О кати!
Ви батька кинули в безодні,
й повстанців зоряні рої
зчорніли в муці... Від сьогодні
ми оголошуєм бої
на всіх планетах вам, о чисті,
в чіїх очах думки нечисті!
Я — знак майбутньої доби.
Ви опромінені любов'ю!..
Та в жилах вам немає крові,
модернізовані раби
розпусти тонкої, що буде
між рицарів і буржуа
печаттю розкладу, де груди
сховає хутряне боа,

де ніч і день в червивій каші
вони тонутимуть, як тля...
Їх зненавидить вся земля, —
й підуть на гній нащадки ваші,
в ніщо од залпів огневих
моїх нащадків дорогих...
І стане світ як повна чаша!

І він замовк. Юнак молився
і руки вгору простягав,
аж поки в травах простяглися
зорі вечірньої заграва
мечі огнисті. В роси листя,
немов у сльози, одяглось...
Та марно все. І я молився,
як той юнак, і в синь дивився,
але мовчала сумно вись...

Каїн

Ходім.

Юнак

Куди?

Каїн

Я й сам не знаю.

Десь плем'я є таких, як я,
там, за далеким небокраєм,
що тихо й холодно сія...
Жорстокий я?! Ну, був жорстокий.
Сумління докори страшні
душі моєї вбили спокій,
і я змінився... Добрий я.
Але добру я ціну знаю,

тому я й добрий не для всіх.
Я у борні за зорі Раю
себе собою переміг.
Він тут. Я чую. Тільки бачить
не можу я, бо тіні злі
між нами й ним. Та ми, юначе,
його повернем на землі!
Пройдуть віки, хоч нас з тобою
не буде вже, а може, — ні?!
Ударить час всесвітній бою,
і заклекоче все в огні...
Ми переможемо! Так треба.
Хто ми? Та ми — земний народ...
А потім підемо на небо
і Бога скинемо з висот.

ПІСНЯ ДРУГА

Од тятиви стрілі дзвеніти
дано законами труда.
Ось круг багаття троглодити
сидять. І юнка молода
тонкими пальчиками коси
в задумі чеше. Вітер злий
шпурнув в куці її волосся,
де стежив Каїн... “Боже мій!.. —
він прошептав, як в сні. — Яка ти?!
Невже? Невже кохання це!?”
Морями дивних ароматів
йому повіяло в лице
з волосся того, що закрило
його від голови до ніг...
А листя страсно так шуміло,
і в небі місяць біг та біг,
як срібний вершник...

Тихо стало.

Заснули всі. І лиш вогонь
не спав, і дівчина не спала,

у тьмі вартуючи його.
Не спав і Каїн. Як він спати
в цю нічку зоряну посмів?!
Бо він земну, а не крилату
всім ніжним серцем полюбив.

.....
І Каїн ніс її. Нетривко
було їти й так гаряче...
Уся в сльозах, йому голівку
вона поклала на плече.

Відстали десь погоні гули...
І Каїн тихо проказав:
“лий гаю, цить! Вона заснула...”
І на траву її поклав...
Вже даль цвіла в зорі інеї.
Заснула бранка (о любов!..),
і ніжний Каїн коло неї
мов скам’янів і захолов...
Почулись кроки... Він здригнувся,
мов скинув сон солодких дум.
Гай зашумів і мов проснувся...
Та не тривожний був той шум.
Десь потягнуло димом хати
або печери (добрий знак),
і вийшов з тіні мов крилатий,
привітний зоряний юнак.

Каїн

Як батько й мати?

Юнак

Все нічого.

Зоря як мідь.
Вони ще сплять.

Огонь горить. Я вчув тривогу
і вийшов, щоб тебе стрічать.

Каїн

Посидьмо, юнче! Що казали
вони, як вбачили тебе?..
І небо в сонці засіяло
між віт, як море голубе...

Юнак

Вони? Нічого. Лиш спитали:
“Авель, Авель, де ти був?”
Який я Авель?!

Каїн

Так прозвали
тебе вони.

Ось ліс загув
од вітру дужого. “Ну, добре, —
промовив Каїн. — На путі
зустрів її я, бивсь хоробро
за коси бранки золоті,
за ці крилаті, довгі вії,
за губ солодкий аромат...
Ми прозвемо її Марія.
Ти будеш їй, юначе, брат.
Люби її, та не за неї,
а, як мене, як дім і сад”.

Авель

Так, як тебе?!

Каїн

Звичайно, брате!

Яке лице її ясне!..
Вона ще довго буде спати.
Люби Марію, як мене.
І довго так вони сиділи
в гаю над юнкою. Та от,
напівзвелась вона й несміло,
неначе промінь той з висот,
у очі глянула суворі
і ніжні, ніжні, як весна.
І полетіли зори в зори:
влюбились в Каїна вона,
як він у неї. Поруч світлий
сидів юнак. Але його
вона не бачила й розквітло
усе пила з очей вогонь,
що в волохатого над нею,
що у рябого... Так, це він,
що снівся їй у млі годин,
що звав її усні зорею.
“О, зоре моя!” — він казав
і обнімав її так млосоно,
й було так солодко-незносно
в диханні голубому трав
відчуть його і груди, й губи
(о, майво мрійне вітерця!..),
і ніжність, ніжність без кінця..

Марія

Чого так дивишся на мене?..
О, не хвилюй мене, молю!..
Ти татко мій, моя ти нене,
я так давно тебе люблю.

Каїн

І я. Давно про це я знаю,
з тобою виріс я немов.
Я на небесну не змінюю
тебе, земна моя любов!
Давно вже встало жовте коло
і, як їжак, повзе в блакить...
Зелений лист шумить навколо
так в жилах кров моя шумить.

Каїн

Ходім, кохана! Авель, руку
подай дружині. Так, вона
мені, на радість чи на муку,
моєю долею дана.

Марія

Ходім. Душа моя крилата,
я не спіткнусь об стовбури.
І руку Авелю, як брату,
вона дала. Гудуть бори...
Вони ідуть.
У листі кроки
шумлять і тонуть раз у раз.
Зустріло їх печери око,
огонь у ній давно погас...
Вони ввійшли й уздріли —
лева,
що впав захекано, без сил...
Під ним в крові лежали Єва
й Адам, розірваний навпіл...
І скрикнув Каїн.
Кігті звіра
знялись... Та швидкий смерті лет.

То гостра Каїна сокира
угрузла левові в хребет...
І здохнув лев...

Чорніший ночі,
заплакав Каїн. Плач, мов грім,
рвав дужі груди, мов на клоччя...
А лев лежав, і жовті очі
так люто стежили за ним,
скляні й холодні... Смерті жало
в батьків не вирвать, що німі...
А біля Каїна ридала
Марія з Авелем у тьмі...
Гули вітри, і хмар овали
тони міняли в сірій млі...
Адама й Єву поховали,
і виріс горбичок землі
над їх тілами. Бідні, милі!
Любов же ваша, як блакить.
Ви так любили, що й в могилі
смерть не змогла вас розлучить.
Вони любили. Так любити
ніхто із нас іще не вмів.
Хреста поставили б їх діти,
та не було тоді хрестів.
З Адамом зброю положили
і хутра Єви, й камінці,
що так вона колись любила
зорить на їхні промінці,
і в руки брати, і з журбою
на них дивитися з-під вій;
вони чаруйно фарбів грою
Едем нагадували їй.
Далеко ще кінець поеми...
Пропали трое в листя млі...
І плакав вітер із Едему
над бідним горбиком землі.

Епілог

Солоний вітер з моря віє.
Пливе тонкий з печери дим.
Щасливі Каїн і Марія
живуть над берегом крутим.
Лиш море чуло гуркіт реву
і крові клекоти, коли
вони убили самку лева
і цю печеру зайняли.
Над ними неба сині шати,
під ними моря синій сміх...
Лежать наївні левенята
покійно біля їхніх ніг.
Вони лежать, малята ніби,
очима стежуть горобців.
І Авель сіть плете для риби,
узорить даль печальний спів.

ПІСНЯ АВЕЛІЯ

“Далеко десь сади Едема,
пропали за гріхи чужі.
І от, молюсь я на тотема,
що в нього очі, як ножі.
Його зробила нам Марія
із камня чорного, як ніч.
Його лице журбою віє,
не схоже до людських облич.
У нього чорні й гострі крила,
немов летить він з неба в тьму,
страшна в його польоті сила...
І Каїн молиться йому.
Летить він у бажанні слави,
а десь над ним сія блакить...
О Боже милий, Боже правий,
навчи мене, як треба жити!

Куди летить цей ангел ночі?
Яких ще він чекає битв?
Йому молитись я не хочу,
тобі не знаю я молитв”.

Та от, торкнув наземно вуха
у Авеля прозорий спів...
Блідий і чулий Авель слуха
хор із надзоряних світів.

ПІСНЯ ЯНГОЛІВ

“Пісня без тривоги
лине хай до зір.
Слава в вишніх Богу,
а на землі — мир.

Там, де небо тане,
Раю є сади...
Богові осанну
ти співай завжди.

Він створив це небо,
світло дав і тьму.
Більш молитв не треба
Богові твому”.

Готує Каїн гострі стріли,
на них ще креміль, а не мідь.
І спів, як пташка легкокрила,
у далечінь морську летить.

ПІСНЯ КАЇНА

“Я братовбійник?! Це — омана.
Свого я брата не вбивав.
Він ось сидить, моя кохана!
Його знайшов я поміж трав.

Синочок Авеля й Марії?!
Ні! Ти — не син!

У голубе
зняла тебе оця повія
і звідти кинула тебе.

Не одного, мабуть, дурила.
Не одного з ума звела.
Якби я вбив, було б і тіло.
Такі-то Богові діла!..

У вишині там тихо й пусто.
Едем замкнули на печать.
Не небо це, а дім розпусти.
Я більш не хочу Бога знать.

Не я, а мною він проклятий.
Я для людей Едем верну.
Немарно татко мій крилатий
оголосив йому війну.

У нього блискавки?! Нічого.
У нас і мозок, як стилет.
В Едем ми знайдемо дорогу,
ми знайдем блискавок секрет!

А може, Демон я?! Не знаю.
Бог не прогнав мене з землі.
Я запліднив красуню Раю,
безсмертя в мене на чолі.

Так. Це приречено віками.
Бог лиш одно зумів зробити:
віддать красу мою Адаму
і в лоні Єви наділить

мене Адамовим обличчям
і з ним — усім, на зло, на гнів.

Мое він тіло покалічив,
але душі не покорив!

Надземних хорів дивні звуки?!
Та це ж гіпноз! Омани спів.
Коли поклав на Єву руку,
він діло чорнее зробив.

Він навіть обдурив Адама,
коли про душу ту сказав,
що Єві дав. У цьому ні грама
немає правди. “Боже слава?!”

Якщо правий ти, то, як треба,
скарарай мене на камні цьому!”

Але пусте мовчало небо,
і не скарарав сміливця грім.

Тоді він випроставсь і руку
протяг мечем у вишину...
І полились із неба звуки.

Бог

Тобі красу я поверну.
Тим більше, що уже Адама
нема на світі. Ти війну
оголосив мені!? Я пляму
змиваю з тебе. Що ж, воюй!

Побачим, хто кого! І крила
тобі я навіть поверну!

В словах у Бога лютє безсила:
“Ну, що ж, продовжуймо війну!”

Замовкли грому переказати,
спахнули й згасли десь Сади...
І знову Демон став крилатий
такий прекрасний, як завжди.

Марія

Я не люблю тебе. Повія
тобі говорить це. Вона,
ясної сповнена надії,
злетіла з неба, як весна,

щоб волю Бога непреложну,
хоч без охоти, та здійснить.
О, як же гидко, як тривожно
було мені з тобою жити!

(До Авеля.)

Летімо, Авель! Кличуть висі,
а ти, проклятий, стережись!

І в синь два янголи знялися,
обійми їм відкрила вись...

Для них зірки, сади Едему,
любові щастя, днів блакить?!!
А на землі лишився Демон,
щоб Революцію творить.

7—11 жовтня 1948 р.,

Київ

МОЙСЕЙ

(Поема)

У Нілі купалась дочка фараона —
струнка, і смуглява, й гнучка...
Купалась, а сльози... А серце холоне...
Чи ж сина віддасть їй ріка?..
А Ніл позолотно тече без турботи...
А жура у серці — німа...
Багряні фламінго... Лелеки... Скорбота,
що сина нема... І нема.
Купаються дзвінко веселі рабині...
І зойкнула раптом одна:
“Дитинка?!” Несуть дитинча у корзині.
А в юнки у серці — весна.
“До мене! До мене!” — гукнула, й шалено
забилося серце її...
“Це син од гебрея...” — майнуло у неї.
І дум полетіли рої...
Він раб був... Цеглини робив він із глини,
злий бич за спиною свистів...
Мордастий наглядач... Наруга і кпини...
Юнак же — як сонячний спів...
Мов янгол, що бачила у синагозі
таємно від батька вона
й в його закохалась... І раз по дорозі,
коли в колісниці ясна
летіла в зорю, мов у смертній знемозі,
гебреїв уздріла вона,
рабів фараона... Той... Янгол між ними,
але без меча (що за знак?..),
ішов крізь пилюки хвилястої дими.
Це він був... її Ісаак.
А потім... І серце забилося, як птиця,
що в небо злітає, де спів,
і кличе між хмарами синя криниця
у сьайві далеких мечів.

І все їй здавалось... Неначе то очі
крізь хмари їй шлють промені...
Чий? Невідомо... О зоряні ночі,
обійми жагучі, міцні!..
Ті очі погасли у мертвому сні...
Кати юнака зарубали...
А в неї... “О Ра!.. Як же тяжко мені!”
І юнка зомліло упала.
Рабині несуть фараона дочку,
а поруч — маля у корзині,
таке чорнооке, в янтарнім вінку
із лотосів... “Дайте дитині...
ну, моні!..” — сказала рабиня одна,
і всі потягнулись за нею
к дитині...

Не одна промчала весна...

І сонце не раз золотее
криваво заходило й сходило знов...
Мойсей вже юнак. До гебрейки любов
спажнула й погасла... Гебреї
навчали наук таємничих його...
Навчали його єгиптяни...
І серце надвоє кололось... Вогонь
пізнав він, повітря, тумани
і зорі далекі, і Ніл золотий,
і синього моря приплив і одбій,
забувши для цього кохану,
і погляд останній її ніби злий,
і вірного друга Датана.
Покинув науку для юнки Датан,
хоч знав, що вона полюбила
навіки Мойсея... Кохання ж туман...
За носа нелюба водила
Есфір... На Мойсея дивилась не раз
і кликала серцем крізь очі
до себе в вечірній задумливий час,
туди, де під шатами ночі

про щось піраміди розмову ведуть,
де Сфінкс, напівлев, напівптиця...
З обличчям... Кого? Чарівниці?
Чи мудрого змія?! Не знаю. Та в муть
жорстокої зради Мойсея
Есфір не втягнулась... Не одна ж бо путь
у неї, зрадливки, й в Мойсея.
І роки промчали... Пустеля... Піски...
Хоч вільні Ізраїлю діти...
Та діти у них, мов зів'ялі квітки,
немає ні їсти, ні пити...
Забутий, покинутий Богом народ
зламав золоті заповіді.
їх Бог обдурив... І Ваала д'висот
зняли вони злото й теляті —
з металу; як сонце, молитви все шлють
в жорстоких пісках, мов прокляті.
Веде їх Датан. Він їх люті навчив,
це він зацькував Моїсея...
Смагляві гебрейки сидять між шатрів,
сплять мули, і сонце їх злее
нестерпно цілує і жалить вогнем;
неначе незлічені бджоли —
проміння бринить... Деся шакали кричать,
гієни гризуться за трупи.
Блукає Мойсей за шатрами. Печать
печалі наморщила губи...
Високий, ставний, він до Бога гука:
“Я знаю тебе, Адонае!
В Єгипті ти волю нам дав?! І в пісках
од голоду й спраги вмирає
народ, що облудно назвав ти “своїм”.
Ішов перед ним ти стовпом огняним
і от — обдурив і покинув...
Ти нас Ханааном міражно манив,
ти нам обіцяв Батьківщину...
А де вона, кате?..”

І чує: “Синок!..”

І мати над сивим титаном
схилилась крилато, мов сяйво зірок
прорвалось кризь ночі тумани...
“Синок! Не сумуй! Лиш ніколи не вір
тому, хто дунив нас одвічно.
Не Бог він, а кривда, не янгол, а звір,
омана йому тільки звична.
Він хоче згубити гебрейський народ,
він навіть сади Ханаана
одкриє для смілих, та крил їх польот
зупинить... І знову, мов рана,
Ізраїль, роздертий катами навпіл,
тремтітиме в муці... Й мільйони могил
залишить по грізній дорозі...
Веди з них обраних, не всіх, о мій син,
з Датаном борись за їх душі!..”
І голос замовк... Але довго, як дзвін,
тремтіла луна... І уже не один
вигнанець до табору рушив.
Іде він... А сонце палить і палить,
і дзьобає голову сиву,
і плаче пісок, що від спеки, як мідь,
десь мекають кози плаксиво,
худенькі, як діти...
Та, враз, перед ним,
з очима, як грози, як бою той дим,
титан появився крилатий...
Ставав він все менший і став, наче брат
і брат і не брат... Але зросту
такого, як люди... “Ні кроку назад!
Тебе розтерзають дівчата
і хлопці, й жінки, і старі й молоді...
Нема молока в материнній груді,
Датан їх веде... О, Датана
всі слухають! Люта Есфір всіх жінок
розбурхано кине на тебе!!!”

Але Моїсей не спиняє свій крок
і йде крізь примару... “Ганеба!” —
гукає позаду злий голос... Але
Мойсей вже далеко... Звірятко мале
з піску визирає, мов кличе:
не вірить примарам... Іде Моїсей...
Зорі золотої на бровах іней...
Як сяє героя обличчя!..
Немов із проміння увесь він... Жінки,
що хтіли його розтерзати,
спинились... І тільки єдина Есфір,
неначе та кішка завзята,
хотіла вчепитись в волосся йому, —
та, враз, захиталась і впала у тьму,
обличчям в пісок, мов розп’ята...
Веселі верблюди в дорогу ідуть,
в корзинах міжгорбних малята
сміються до сонця... Пісків каламуть
уже не страшна їм... Як свято,
навколо все сяє... Десь бубни гудуть, —
то молодь смуглява танцює,
іде з караваном... Тимпани... їх путь
лежить в Ханаан осіянна.
Датана обвів Моїсей, як мечем...
І з золота мертве телятко
розбив об каміння! І, раптом, ключем
забило з-під нього... “О татко! —
скричала дитина. — Вода! Це вода!”
“Осанна! — гукають. — Осанна!”
Стоїть Моїсей як весна молода...
А з неба все падає манна...
“Не вмер Моїсей!” їх веде Гедеон,
що рід свій веде од Мойсея
й Есфірі... Датана десь кості печуть
вітри за горами й зорею,
що встала під вітром, пахучим, дзвінким,
і, наче та фата-моргана,

вдалі розгорнули барвистий килим
жадані сади Ханаана.
Ідуть легіони... їх зброя горить
од сяйва вечірньої пері,
і пісня лунає і лине в блакить,
неначе в розверстії двері,
широкі й привітні... Осанна тому,
хто вів нас мечами між димів,
хто кинув мечами, як порох, у тьму
криваві полки філістимів!
Від себе додам я. А як же це так,
що син від Есфірі й Мойсея
з'явився на світ?.. Що за диво? Дивак,
О читачу! Серце ж не з гасла...
А ти пам'ятаєш слова, що як мак:
“Спахнула любов і погасла”.
Вона ж не погасла в Есфірі. Це так.
До шлюбу, з любові, мов п'яна,
вона “согрішила” з Мойсеєм... Юнак
покинув її для науки навік...
Датан дитинчати почув перший крик,
але то не син був Датана...
Буває й таке. Мойсей же не знав...
А може?! Не знаю... І я так кохав,
і я за дружину зрадливую взяв,
її я і зараз кохаю.
Буває... Пішов я від неї навік.
До щастя закрито вже браму...
“Прощай, о Бальзакова дамо
“Гобсека”! Встромила ти в серце м'ні штик,
але я до болю ще змалку привик,
хоч серце тремтить, ніби рана,
та я од Мойсея, а ти, навісна,
що снилась мені, як весна чарівна, —
прокляте посліддя Датана!
21—23.XI 1.48

ХРИСТОС

(*Легенда*)

I

Ішли віки, мінялися народи...
І от з'явився син у тесляра
й Марії Діви. Зоре з небозводу,
усіх віків омріяна зоря,

його прихід ти світу возвістила,
й безумний Ірод — бранець злих оман —
йому хотів святі відтяти крила
і кинуть в тьми одвічний океан...

І знов... Єгипет... Знову... піраміди...
І Сфінкс, все той же... левів хижий рев,
і жах пустелі, і пісок той рижий,
кривавий місяць між гучних дерев...

Десь кров дітей земля сумна всотала...
Рахілі плач... Але за кров дітей
відплатить він синам сліпим Ваала
огнем своїх незборених ідей...

II

Христос — юнак. Вершина Евересту.
І храм на ній. Він в храмі тім — чернець,
наук проходить зоряні семестри
в сімох мужів... Далеко десь отець

живе в долині. З ним — його Марія.
Все ждуть вони, коли настане час, —
і крізь туті й грімливі буревії,
як промінь той, що в серці не погас,

прилине Йїсус, похожий, так похожий
на отого, що в снах приходив їй
і наяву, кому блаженства рожу
вона дала... А він, стрункий такий,

благоуханням, ніжний і жагучий,
їй шепотів: “О Єво, ти — моя!..”
Під плач шакалів мчали в небі тучі...
І він мінивсь — то красень, то змія...

Десь на горі — обвали й хуга віє...
І там її синок, Іїсус,..
Немов монгол... Борідка, довгий вус...
“Яка я Єва?” — думає Марія.
О золотий кохання серцетрус,
коли душа од щастя пломеніє...

Йїго нема. І лиш Ісуса очі,
такі ж, як в його... А старий тесляр
все теше, теше... Думи — як пожар,
І сни, все сни, безумні сни жіночі...

III

І от Христос науку закінчив.
Сім мудреців його благословили.
“Неси любов. Вона ж — відплати гнів,
людського духу вічні верховини.
Іди і вчи, між рож і між тернів...
Любов і гнів — це почуття єдине.

Любов до світла — ненависть до тьми.
Але любов — не в кожному людськiм серці,
її нема там, де вітри зими
у душах злих. І з ними в лютім герці

загинеш ти... Але твоя любов
в віки сіяють мечем відплати буде...

Іди, пророк! Пролий за світло кров,
і кров твоя в народах світлом буде”.

Так говорили Йусові вони,
хто не боїться навіть безповітря,
хто знає все, й вселюдської весни
вітри все чують... “Сльози, юнче, витри
і йди. Будь здоров”. І храму вже нема...

Христос іде долиною, і квіти
йому осанну дзвонять... Синя тьма
сповзає з гір... А він іде в промінні,
вбирає все в блаженні очі сині,
немов для його простору нема

й часу немає... Кобри — як вужі —
повзуть круг його... Тигри на ягнят
при нім подібні... Рідні, не чужі
йому всі тони... Він увесь крилат...

Он лама йде. І срібні храму дзвони
пливуть і кличуть... Зоряні хітони
прослала ніч в диханні трав і рос,
і лине тьма, ковтає сині гони...
І в тьмі нічній, мов сяйво, йде Христос.

IV

Марія вийшла із шатра
і молиться на зорі...
А там — вогні безмежна гра
в безмежному просторі...

Який екстаз її несе
все д'горі, д'горі, д'горі?!
Вона забула все, усе...
А вколо — зорі, зорі...

Ї вона вся — з зір... її нема...
Летить... Не світло і не тьма
її святее тіло...
Вона летить, її нема...
А вколо — крила, крила...

І очі... Очі угорі...
Вона летить у очі,
немов у храм... Як дві зорі...
Все ближче щастя ночі...

І знов — земля... Вона стоїть,
маленька і худенька.
Очей над матір'ю — блакить...
І серце в неї дзенька:

“Синок?! Це ти? О мій синок!..”
“Це я, моя матусю!”
Стоїть Христос, мов весь з зірок,
в світів шаленім русі...

Земля хитнулась... Це рука
лягла їй на волосся,
неначе промінь той, легка...
І наче шум колосся

помчав їй в жилах... “Мамо, я
на жертву вже готовий...”
Стоїть Христос і весь сія...
Не сльози — краплі крові

на руки впали їй... Як дим,
під сяйвом місячним, жахним
стоїть Христос... Горить на нім
в крові вінець терновий...

Ось він змінивсь... Він — на хресті
Які він терпить муки!..

Сіяють очі золоті —
гвіздки пробили руки...

“О сине мій!.. — кричить вона. —
Нащо ці крові плями?!”
І на траву, як в тьму без дна,
упала у нестями.

V

Ой, яка ти спеко,
спеко золота!..
Ти лети далеко
за жита, жита...

За шляхи безкраї
і за моря грім,
де шумить, сіяє
Ієрусалим...

Коні, коні, коні...
Роки горя й мли...
Римських легіонів
золоті орли...

Там садів алеї
і раби німі...
Знову, знов євреї
у ярмі.

У ярмі, в'язниці,
гей та гей!
Звужує зірниці
фарисей...

Моря мертві води,
дум прибій...

Править там народом
багатій.

Скинія... Синаю,
де твій шлях?
Запроданці краю
в золоті й шовках.

Крамарі у храмі,
правда у тюрмі...
Дзвонить ланцюгами
в тьмі...

VI

То не сонце над землею
після хмар, дощу і гроз —
стерезіться, фарисеї,
йде із правдою Христос!

Він іде, немов з туману,
й наче світиться здаля...
Дітвора кричить: “Осанна!”,
кида пальмове гілля...

Люди юрмляться, і віє
вітер, ластівка немов...
І гукають всі: “Месія,
це визвольник наш прийшов!”

Він іде, з ним — одинадцять
друзів-учнів, що до них
Юда ще не приєднався,
щоб продать Того, хто зміг

так уплинути на душі,
світлі душі злидарів,

хто, як вітер голу грушу,
розхитав багатіїв

словом огненным пророка;
хто із храму крамарів
вигнав, грізний, огнеокий,
що бичем по них свистів...

І народ його вітає.
Гей, вітай, вітай, вітай!
Притаїлись вовчі зграї...
Тільки римський поліцай

ходить, ходить рівним кроком
між, немов ножів, очей...
За його мечем коротким
заховався фарисей...

“Де ти, Анна? Де ти, Анна?
Що ховаєшся, мовчиш?
Обдурив нас Ханааном,
дав у руки брату ніж,

щоб терзав такого ж брата,
як і він, братам на жах!..
О, не всидиш ти, проклятий,
та на римських на мечях!”

Так кричав народ, і громом
брами ковані гули...
Мов огонь, над Анни домом
співи й вигуки цвіли...

І от спинилися усі —
од діда до маляти...
Сіяло все, немов в росі...
І людям промовляти

почав Христос: “Братове!
Не мир на землю я приніс,
де пан раба, як вовк той, гриз,
гризе і гризти буде...
А меч! Той меч не із заліз,
а із любові, люде.
Він є в нас в кожного в груді,
він із любові й гніву.
Залізом стане він тоді,
коли нам стане ясно,
що тільки в вільному труді
ми зможем світ прекрасний
здобуть! А труд од ланцюгів
ми звільнимо у битві.
Йому ви шліть молитви спів,
а другої молитви
не знаю я. Сплетіть водно
серця, і думи, й руки,
і стане світ, як знамено,
без сліз, і крові, й муки,
без злих кайданів, без нужди,
що йде між вас марою.
Свої гуртуючи ряди,
готуйтеся до бою!
Вперед з огнем святих ідей
на бою дальні звуки!
Самаритянину — єврей
подай братерську руку!
Вам Рим — вампір, але і там,
у цім проклятім Римі,
такі ж, як ми, і руки нам
вони простерли... В димі
важких робіт вони той Рим
на скровленій на виї
тримають. Браття! Руки їм
ми подамо! Хай змії
сичать і золотом нехай

купують сталь булата.
О Палестино, бідний край,
тебе і всіх, хто з нами, знай,
ми звільнимо від ката!”

Так промовляв Христос юрбі...
О слів безсмертних чудо!
Пониклі голови в журбі
звелись над кривди брудом.

“Осанна! — грянуло. — Веди!”
Знялись грозово руки...
А вдалині — сади...
Голгофа... Сурми звуки
загнали грізно... Мідний крок
загунав ковано... Мечі
знялися над народом...
І фарисеї, як сичі,
завили: “Смерть забродам!
Ісусу смерть!” Але народ
під грізним тиском зброї,
мов океан алмаз між вод,
сховав од злих героя...
Тихо в Ієрусалимі,
лиш на площі кров... Кричить
чорно, пля[ма]ми!.. Незримі
тіні вбитих ходять... Мідь
грає гулко... Дзвонить крок,
крок легіонерів.
Скорбно блимає зірок —
сляйво у етері.

VII

Хто це на паперті храму
руки ламає бліді?
Хилиться, наче з нестями,

щоки в сльозах молоді...

Чорнії коси, як змії,
скорбно затислі вуста.
Це Магдалина-Марія,
що полюбила Христа.

Пружні здіймаються груди,
рвуться в небесні краї...
А біля юнки — Іуда,
давній коханець її.

“Забудь, забудь його, Маріє!
Я так, я так тебе люблю!..
О, підійми чудесні вії
й на мене глянь, тебе молю!

Твої квітками я дороги
встелю і золотом, о, дивись!..
Вона ж не дивиться на нього
і мов летить уся увись...

Увись... Над нею сині очі,
що осіяли небо все...
“Ісус!.. Ісус!..” — вона шепоче
й, закинувши в сльозах лице,

немов летить. До ніг Іуда
їй притуливсь. Вона ж його
не любить і любить не буде...
В її душі святий вогонь
кохання вічного палає...
Шепоче тьма: “Забудь його!”
“Люблю... Люблю...” І тьма ридає...

VIII

“Хто ж ти, Маріє?” —

Питає Христос.

“Я? Я — повія...”

Жалами ос
слово Ісусу
в серце вп'ялось...

“Що ж ти, повіє,
хочеш од мене?..”

Стукає серце
Ісуса шалено.

“Знаю тебе я...

Знаю... Ти та,
що прилітала
колись... Висота
сурмами грала.
І з Авелем — ти...”

Тьма заридала:

“О Ісусе, прости!

Бог мене грубо
дурив, все дурив...

Рвав мені губи,
і янголів спів
крик мій глушив...

Авель?! Його я
не хочу й знать,
як не хотіла.

Він чорний, мов тать...

Крила! Де крила?

Летім в голубе!

Знай, я любила
й люблю лиш тебе”.

Подивилась так ніжно й ласкаво
і Христос похилився до трав.

Зашуміли і стихнули трави...
І од щастя Христос заривав...

Марія

Так що ж? Летім?

Христос

О ні, кохана,
я мушу вмерти за любов,
щоб в ній воскреснуть осіянно
в серцях людей, щоб не схолов
її вогонь, щоб покоління
його несли усі вперед...

І так спахнули очі сині
й Марії серце, як стилет,
огнем незносної любові
вони проткнулись назавжди...
Зоря простерла пурпурові
на Гефсиманській сади
печальні руки... Груді в груди
вони стояли... О любов!
І що для неї тьма Ваала...
І ледве кров не розірвала
Марії серце... Щастя кров...

Дощ... Гроза вирує...
Що їм до тривоги!..
А вгорі лютує
молніями Бог.

Бог

Ти забрав Марію?!
Стережись!

Хмари — Бога віі,
а із них все блись!..
Блись та блись!.. О серце,
скільки щастя в нім!..
І Христос сміється,
і Марія — з ним...

ІХ

В кущах гасав Іуда.
Його жалка мета —
побачити, що буде
в Марії і Христа.

Він стежив їх так часто,
але, сліпий дивак,
їх огненного щастя
не зміг уздріть ніяк.

Він біг, він біг, нетяга,
од дум ревливих блід,
і молнії-зигзаги
наводили на слід.

Ось тут іще зітхала
од них в росі трава,
як музика, звучали
закоханих слова...

В душі Іуди — грози,
огонь гуде в крові...
Чи роси це, чи сльози
Марії на траві?

А ось її хустина,
вся мокра... Од роси?
О ні!.. І вепром лине
Іуда... “О, спаси

мене від божевільля!
Холоне в жилах кров!”
Та марні всі зусилля...
Не вернеться любов...

А Бог із неба грима:
“Верни її! Верни!”
Та сила незборима
в любові!.. Зла сини,
сини усього злого,
що в небі й на землі...
Ведуть вас в тьму дороги,
потвори зради злі!..

І всі ви, як і Юда,
чи Авель, чи Датан,
в огні Страшного суду
загинете від ран,

полинете в безодні
з небесних верховин...
Ви чуєте — й сьогодні
погребний кари дзвін...

Запінений Іуда
захекався...Од пін
йому біліють груди...
Упав, не диха він...

І довго без зітхання
лежав, страшний, блідий...
Пекельного страждання
загусла кров з-під вій...

Марія

Спіймай мене!

Як пташка,
вона поміж дерев
біжить... Хтось диха тяжко.
І раптом дикий рев

мов розірвав тумани
блаженства й дивних мрій...

Марія

Іуда?

Іуда

Я, кохана,
безсмертний друже мій!

Марія

Не друг тобі й ніколи
не йти разом!
Поглянь!..

Од саява коло
над Сусовим чолом
все ближче, ближче, ближче
“Маріє!” — чути крик...
Стає все нижче, нижче
Іуда й раптом — зник...

Христос

Туди йому й дорога.
Та знаю, що мене
віддасть катам він. Бога
слуга він. Це жахне

створіння зради й блуду,
із янголів отих,

що полетять в нікуди
од наших сил святих...

Так буде, буде, люба!
Ми будемо удвох!..

Стоять. І губи — в губи...
І плаче з горя Бог,
дощем холодним плаче,
скупим, дрібним і злим...
“Пождіть!.. Я вам віддячу!..”
зітхає дальній грім...

Х

Прийшов до учнів Христа
один.
“Де Йсус?” — прохально пита
він.
“Нащо тобі Йсус?” —
питає один...
(Голос — як храму дзвін...)
“Я теж, як і він,
Богів син”.
“Син?”
“Я — з палестинських долин”.
“А як тебе звать?”
“Одвіт даю”.
(Входить Христос.)

Христос

Іудою.

І наче прорізало щось
між учнями Христа...
І їм здалось: Христа вуста

здригнулися чогось...

По кругу чаша золота
все ходить. Учні п'ють.
Мовчить Христос. Бліді вуста,
в очах страждання муть...

Іуда

Прийми мене в твою сім'ю.
Я буду — як твій брат.
Ти бачиш цю сльозу мою?!
Я, як і ти, — крилат.

Учні

Та крила в тебе щось не ті...
Вони — мов жала лютих ос...
З тобою в нас не 'дні путі...
“Ти — наш”, — сказав Христос. —
“На, випий!”

Чашу золоту
дає рука Христа,
й Іуда (серце: тук, ту-ту)
в ній обмочив уста.

Щось тихо йокнуло в груді
у всіх чи, мо', здалось...
І учні п'ють, бліді-бліді...
І мовчки п'є Христос...

Він п'є, а чаша вся сія,
мов з зоряних заграва...
“Це — кров, це — кров, це — кров моя...”
він тихо проказав.
І встав. І встали мовчки всі.

Сивіла ночі тьма...
І квіти плавали в росі...

Христос

Іуда де?

Учні

Нема.

XI

У залі злотній і дзвінкій
од холоду та блиску
первосвященик Анна з вій
сльозу змахнув і низько

в задумі голову схилив
і слухає Іуду.

Іуда

Він підійма народу гнів
до бурі... Стане слизько
скрізь од єврейської крові...
В нерівні кине він бої

народ Ізраїлю... “Святий?!” —
сказали всі. “Нічого!
Не кинуть же народ у гній
з-за одного святого!
Хай краще згине сам святий,
ніж весь народ — за нього.
Рим вимагає...”

Анна

Ну?

Іуда

Схопить

його! А де? Я знаю...

Іуди очі, наче мідь,
в них лють кипить безкрая...
Вхопив він бороду руду
у вузлувату руку:

“У Гефсиманському саду
він молиться і любить
гулять з одною...”

Анна

Хто вона?

Шепочуть Йуди губи
незрозуміле щось.

Іуда

Одна...

Анна

Ім'я! Ім'я! Скажи ім'я!
Кохана чи дружина?

Іуда

Вона колишня моя
Марія-Магдалина...

Анна

Його ти з ревнощів віддать
катам на муки хочеш?

Стоїть Іуда, ночі тать,
і смерті повні очі...

Іуда

Ні! З любові! Тридцять три
я срібники бажаю
за нього.

Анна

Чому тридцять три?..

Іуда

Йому ж бо стільки років.
За кожний рік його.

Анна

Бери!
Дзвін срібла рушить спокій...
Ах, то не срібло... Дзвонить кров
у жилах злих Іуди...

Анна

Дешева щось твоя любов...

Іуда

Я жить по нім не буду.
Я знаю це, я чую це...

Рве кашель рижі груди,
і волохатее лице
аж труситься в Іуди...
Він — як горила... Мов угруз
в підлоги чорні плити...

Анна

О Боже правий, Боже мій,
як тяжко в світі жити!
Як тяжко смерті віддавать
святе дитя любові!..
Він — світло. Ми є ночі тать,
ми — тіні зимнокрові.
Та треба. Треба. Знаю я,
хоч і слуга Ваала.
Що меч над нами вже сія,
той меч не із металу,
а з того вічного вогню,
що пожене в безодні
нас у останньому бою,
хоч зверху ми сьогодні...
Та що є верх і що є низ?
Я знаю: верх є комунізм,
який гряде... Я чую...
Ваал! У скреготі заліз
під нами “низ” вирує.
Вони є верх, а ми є низ.
Помилуй мя, о Боже!

Іуда

Та хто ж є Бог? Ваал?!

Анна

Не він...

Іуда

Христос?!

Анна

Христос — син Божий!

Іуда

А хто ж є Бог? З яких висот
керує він живими?

Анна

Дурний, дурний...

Іуда

Хто ж Бог?

Анна

Народ.
Комуна — йому ім'я.

Іуда

Хто ж я?

Анна

Хто ти? Ти янгол тьми,
сліпий слуга Ваала.

Іуда

А ти?

Анна

І я. Лиш не сліпий.

Іуда

Як темно мені стало.
О Анно, Анно!.. Де ти? Де?

Стоїть в саду Іуда...
Обличчя місяця бліде
немов летить в нікуди
і з ним — Іуда...

Іуда
(кричить)

О, рятуй!
Рятуй мене, Ваале!

Ваал

Іди! Його ти поцілуй...
Це — знак. І смерті жало
його протне.

Іуда

О, хто ти?

Ваал

Бог.

Іуда

А Анна зве Ваалом.

Ваал

Я пітьми золотий чертог,
не знаю я земних тривог.
На троні, я на троні.

Іуда

Так ти не Бог?

Ваал

Я Бог, я — Бог.

Іуда

А янголи червоні?!

Ваал

Ні, чорні, чорні.

Іуда

Од журби
вони колись зчорніли...
а зараз крила в них...

Ваал

Раби!

Як сміли, о, як сміли
вони червоними стать знов!..

Іуда

Їх залива Христова кров,
хоч він ще не розп'ятий.

Він каже, що несе любов,
що ж ми несем, о тату?

Ваал

Що? Що? Іди! Не пащекуй...

Іуда

Кричать... "Ісаїя, лікуй!"
Ідуть... Летять їх хори —
о що це, що...

Ваал

Мотори...

Їх легіони, їм нема
ні ліку, ані краю.

Іуда

Так хто ж вони? Хто ми?

Ваал

Ми — тьма.
Вони всі — адонаї.

А вітер в сурму: "Ду-ду-ду..."

Іуда

Куди ж ми?

Вітер

У нікуди!..
У Гефсиманському саду

ридає тінь Іуди...
Та от замовк ридання грім...

Іуда

Так треба, о так треба...
Хоч і піду я у ніде,
й мені на голову впаде,
як меч, віків ганеба.
Його люблю я, не її...
Ах, і її люблю я...
О, плачте, плачте, солов'ї,
душа моя вирує...
Він хоче так. На жертву він
іде в ім'я любові,
Комуни син, народу син.
З його святої крові,
що зросить поколінням путь,
як стяги пурпурові,
мільйони янголів зростуть
з його святої крові...

Христос

Іди!

Іуда

Куди?

Христос

У лють,
що з бронзи в них мечі є.

Іуда

Не можу.

Христос

Йди!

Іуда

У жуть?..

Помилуй мя, Месіє!

Іуда зник. У морі сліз
мір'ядно небо грає.
Христос неначе в зорі вріс,
йому ні дна, ні краю...

Його чоло поміж заграє
над зорями сіє...
І знову він Людина став,
і тяжко так ридає...

Марія

Чого ти плачеш?

Христос

Це не я...
Це вітер між кущами...

І він обняв її ("Моя!..")
лілейними руками...

ХІІ

Нема між ними юнок,
хвилини, як літа...
І Юди поцілунок
Учителя вуста

уже обпiк жагуче...
Заснули учнi... Нiч...
Лиш Юда, наче туча,
з Христа не зводить вiч...

Христос

Заснули. От герої!
Ця нiч, немов мара...
Я чую брязкiт зброї
i кроки... Йдуть... Пора...

Іуда

Не пiзно ще, о Йсусе!
Я, мов в аду, горю.
За тебе, я клянуся,
жандармiв обдурю.

Вiддам i нерви, й жили,
умру за тебе я.
Тiкай! У тебе крила,
о муко ти моя!

Христос

Так треба. Що нам крила?
На день iде ця нiч.
Вже пiзно. Оточили,
Я вийду їм навстрiч.

По ночi свiтло буде.
Я йду в диханнi трав.

“А я? — спитав Іуда. —
А я?..” — i заридав...

ХІІІ

Ой, ведуть Христа...
Синь очей свята
в тузі.
Він іде, іде...
Де ви, де ви, де,
друзі?
Синьо як окрест!
Плечі давить хрест...
Люди сльози ллють,
як душа моя...
Ой, тяжка ти, путь
та Голгофная!

І упав Христос,
і підвівся він...
І йому здалось —
лине, лине дзвін...
А кругом вогонь,
та все з крилами...
Ах, то кров його
дзвонить жилами.

В криках воїв лють
нам навіяна,
ой, тяжка ти, путь,
путь Месііна!

Сціпив він уста...
“Я іду, любов!”
Пролилась свята
на Голгофі кров.

ХІV

Як очі Йсуса, даль синіє,
а він, немов Синаїв сніг,

висить... І плачуть дві Марії
коло його прекрасних ніг.

Одна Марія: “Сине, рає!..
Де синій світ очей твоїх?..”
А друга косами стирає
гарячу кров з прибитих ніг.

Над ними крила, крила, крила...
Над ними плач, і спів, і крик...
Марії дві закам’яніли
біля Христа, немов навік.

Вони нічого мов не чули,
а вколо плач, а вколо грім,
і тьма, й глухі підземні гули...
Вони заснули, й сниться їм...

Христос

Не плачте, мамо і Маріє,
і не росіть сльозами вій.
Збулась віків жадана мрія...
Я не умер. Я в вас живий.

Нехай не б’є вже серце в груди,
хай бік списа пробила мідь, —
я не умер, живий я в людях,
і буду в них я вічно жить.

Я бачу даль... Там все розквітле,
там сад, де пусто все було...

І неземне, чудесне світло
Маріям душі залило...

“Це ти! Це ти!” — їх серце оха,
лиш не в вінку з кривавих рос...

Скінчивсь їх сон... Мовчить Голгофа...
А де ж той хрест, а де Христос?..

Скрізь тишина пливе німая,
мов чути кров у дзвоні жил...
І в синім небі пропадає
далекій шум далеких крил...
8—9.ІІ.49р.
Санаторій ім. Серафимовича

ВААЛ (Поема)

Пролог

За зорями, зорями в далях безмежних,
а може, між зорями й скрізь
у зміні матерії, в тьмі і пожежах,
що в вічнім борінні сплелись,
у хорах надземних жили легіони,
що й зараз між ними живуть,
що ми — їх продовження, в зоряні гони
блискучу торуємо путь.
Як рівний між рівних жив Демон між ними,
усі там були як брати,
і світ був чудесний, той світ незборимий
у сяйві добра й красоти.
Був Демон іскристий, як вічне проміння,
як музика і аромат...
А очі то чорні, то радісно-сині,
а серце, як зоряний сад...
Гіганти космічні, його побратими,
летіли крізь темні світи
або крізь планети, для зору незримо,
для людського ока завжди.

Між ними Ваал був. Стуманені крила,
як очі, і очі пусті,

пусті і холодні... Його не любили
його побратими святі,
і він не любив їх. Завжди самотній
любив безповітря і темноту,
і мертвих планет непохитливий спокій
раніш був за зорі йому.
І світла гіганти завжди воювали
з гігантами злоби і тьми
і в битвах ніколи поразки не знали,
як весни — з снігами зими.
Та модні, молнії вдарили в добрих
мір'ядами огненних жал,
і мряки гіганти здолали хоробрих, —
то зрадив звитяжців Ваал...
В безмежних блуканнях він молній секрета
в якійсь катастрофі світів
одкрив і шпурнув їх, із темними в леті,
в гордині страшній, на братів,
і з темними в злуці... І світла герої
розбиті скорились йому...
Скорились. Лиш Демон не міг із журбою
покинуть кромішнюю темноту
й братів під'яремних... Снопамі жахливими
за ним полетіли вогні,
але не здогнали... В хаосі, у димі
летів він і зник вдалині...
І рабство настало для світла. І трона
безумний Ваал збудував.
Зіпершись на молнії й тьми легіони,
себе Саваофом назвав.

I

“О світла гіганти в тенетах Ваала,
чи довго рабами вам бути?
Зве, янголи, вас він, а ми ж — адонаї,
що тьми не пускали ми лють

у світла чертоги. Він зве себе Богом,
наш день обернувши на лях.
Сидить він на троні з короною-рогом,
безумний, сліпий Саваоф.
На нього здійму я пожежу криваву
повстання святого за день,
а поки що янголи вічну славу
складають йому із пісень”.
Так думає Демон... Летить він в простори,
як смуга якась світляна.
На нього заплакані дивляться зорі,
а їм же — ні краю, ні дна.
Він сурму здіймає, сурмить і ридає
і знову сурмить і сурмить...
Та що це?.. Летять... їм ні ліку й ні краю...
І Демон настріч їм летить...
Брати то, брати то... їх огненні крила,
їх світлі безсмертні тіла...
За ними женеться глуха, ошаліла,
із молній і вибухів мла.
“Повстання! Повстання!.. О Демоне! Де ти?..
“Я — тут!” — він гукає... Й як гнів
помчали крізь грози на молній багнети
за Демоном хори братів...

Гей ви, янголи лазурі,
молній крайні вогнем!
Чую крики ваші в бурі:
“За Едем ми, за Едем!..”

“Стережись, о брат проклятий,
наших сонячних вендет!”
Палять молнії крилатих,
а вони — усе вперед.

Все вперед! Уже Едему
видно радісні сади.
Раптом — вибух!!! “Що це? Де ми?”

“Ах!.. Ми падаєм!.. Куди?..”

Це мір'ядів молній шалом
їх Ваал ударив всіх...
Вал за валом,
вал за валом
полетіли
без доріг
у безодні
адонаї,
де ні дня, ні вітерця,
як метеликів тих зграї
у
безодні
без
кінця...

II

І подумав Бог:
тут мій Рай-чертог
громобійний.

На землі нехай
розцвітає Рай
легковійний.

Глянув він туди...
Там сади, сади,
а між ними —
ізмурудних трав;
там — за ставом став
мрійні дими...

А на землі були вже троглодити,
і в них маля архангел Гавриїл
украє, і Бог назвав його Адамом.

Йому подругу з тьми небесних сил
приніс архангел і поклав на трави,
подругу ніжну з зоряних світил...
Була то Єва. Линув час. Малята
зростали в шумі ароматних трав
поміж тварин безжурно і щасливо,
немов для них безмежний світ сіяв.
Вони росли і сорому не знали,
а потім, враз, розкрились, мов квітки,
і стали жити на радість злу Ваала,
як і до них істоти всі жили
і будуть жити... Як сяйно роки мчали,
як їх мінив обіймів ніжний шал
поміж кущів і руж благоуханних...
З них рід рабів почать хотів Ваал,
не тільки з них, а на усіх планетах,
щоб світло скрізь навіки погасить,
щоб не боятись янголів вендети
і вічно в тьмі для тьми і тьмою жити.

III

О сад який, о саде мій!
В цвіту дерева...
“Дзвенить, пташки, зефіре, вій”, —
співає Єва.

Вона з квіток плете вінок,
квітки — лілеї.
І повний вір не зводить зір
Адам із неї.

Кошлатий він... О серця дзвін!..
Мов струни — бджоли
бриняють кругом... Здається сном
високочола
йому вона...

Адам

Чому сумна?..

В його очах любов без дна...
Вона ж зітхає...
І позіхає...

Єва

Хі-хі, ха-ха,
як скучно жити!.,
тварини й квіти...
Обридло все: твоє лице,

Адам

Чому? Скажи... О, положи
свою голівку
на груди м'ні! Я весь в огні,
моя ластівко!

Єва

“Моя... Моя!..” Не хочу я
тебе любити
(і позіха: “Хі-хі, ха-ха!..”),
мій троглодите!
(*Співає.*)

“Я з далеких світил. Хай не маю я крил,
та уся я, неначе крилата.
В сонмі янголів я, в хори зоряних сил
полетіла б на небо до тата.

Та земля не пуска... Я прекрасна, струнка...
Це сказали лазурні свічада
сонних вод, де висот
відбиваються зір сяйвопади,

наче очі братів і сестер, де мій спів
розлягався б із їхнім луною.
Але Бог наказав і я мучусь між трав
і квіток, троглодите, з тобою.

Ти — кошлатий, бридкий, довгорукий такий,
кривоногий, і з рота у тебе
трупним смородом тхне, як цілуєш мене,
як мене притягаєш до себе”.

Сумно слуха Адам. Лине щebet і гам,
сумно озеро хвилями грає,
шепче щось комишам, плаче гіпопотам,
мов Адамові він співчуває.

В серці дужім гроза, за сльозою сльоза
діамантами падає в трави,
все в тумані щеза, плачуть квіти... Роса...
Єва дивиться гордо й лукаво...

Єва

Я жартую... Цілуй!
О хвилию жє, хвилию!
Ти для мене і тато, і мама...

Все Адам забува... і ховає трава
неповторнее щастя Адама...

Єва

Годі!.. Годі!..

Адам

О, ні!..
Дай-но губи смачні,

дай ще хвильку побути так з тобою.

Єва

Хі-хі, ха, хо-хі-ху! Як же скучно мені.

І Адама з усмішкою злою
відшттовхнула...

“Пустити”...

Журно шепчуть цвіти...
Журно хвилями озеро грає...
Знов сумує Адам... Плаче гіпопотам,
мов Адамові він співчуває...

Адам

Що робити мені?.. Вічні неба огні,
мою тугу розвійте навіки...
Зорі, зорі мої, зорі — очі ясні,
любі квіти, озера і ріки!

Я ж люблю, о, люблю... Вас я, зорі, молю,
поможіть... Ох ти, крові вишнева,
як шумиш ти, як плачеш!.. Мов страшно
я сплю.
О, невже не для мене ти, Єво?..

Єва

Не для тебе... Авжеж,
ти мене не ведмеж...
Я не самка, що все павіана
виглядає сумна, гірко плаче вона...
Я для тебе на мить лиш кохана.
Знаю я... Не дивись... Павіанша ота
вже не раз цілувала бридкі ці уста!

І в обличчя щосили Адама
Єва б'є...

“Павіан!.. От із нею й живи!”

Сумно слухав Адам журний шепіт трави...
Устає і зникає...

Єва

Ну да, ми
з ним не можемо жить. Як же серце щемить
і слізьми заливаються очі...
Туманіє блакить, юне тіло пашить,
мов чогось невідомого хоче...

Голос

Єво! Єво! Я тут...

Єва

Соловей чи когут?!

Голос

Єво! Єво! Тебе я кохаю...
Я з далеких світів,
з тих призивних огнів,
що укрили мір'ядами небо...
Ще на зорях, мій друг, я тебе полюбив
і сюди прилетів лиш для тебе.

Тихий шелест...

“Це — я!..”

Єва

(з жахом)

Змія?!

А змія переливно сіяє,
й тягне Єву той зір,
що з далеких тих зір...

Голос

Не змія, не змія, не змія я!

Єва

Ах!.. Змія — не змія!
Я навіки твоя!
О, які в тебе зоряні очі,
в них небесні гаї...
Дай же губи свої!

Й губи Євині жало лоскоче...

Тільки блиск, тільки тьма...
А Адама нема...

Журно озеро хвилями грає,
шепче щось комишам,
плаче гіпопотам,
мов Адамові він співчуває...
20—21.11.1949 р.

МАЗЕПА

(Поема)

Пролог

О як люблю я рідний край
І в щастя мить, і у негоду!
Дунай, Дунаю мій, Дунай,
Ти у піснях мого народу.

Я бачу вод твоїх розбіг
І постать, зігнену судьбою,
Над стародавньою рікою,
І сльози у очах старих.
А він колись гігантом був,
В його руках були мільйони
Людей... та “Бог мене забув,
Погнав крізь чорний вітер згуби”, —
Шепочуть страдницькі губи.
Стоїть Мазепа, як докір
Безжальній долі, над водою...
І небо, повне вічних зір,
Те небо вічне долі злої
Відбив його старечий зір...
Стоїть з усмішкою сумною
Колишній велет, богатир.
Худі здіймаються ще груди,
А щоки у сльозах бліді...
Од рук його одпали люди,
Його покинули в біді.
І влада, всемогутня влада,
Навік розвіялась на прах...
Лиш спомини — одна відрада...
Як сльози у сумних очах...

Стоїть старий, о далі милі!..
Стоїть і згадує про все...
Під ним Дунай блакитні хвилі
До моря Чорного несе.
Він сивий весь... Як дві зорі,
Його зіниці світять дико,
Він слухає чайні крики,
Квиління їхне угорі,
Ламає пальці він у хруст,
І лине пісня з скорбних вуст...
Тремтить у творчій він тривозі...
“Та біда тій чайці, чаєцці-небозі,
Що вивела чаєняток при битій дорозі...”

На спів нанизує слова
Він про далеку Україну,
І пісня та крізь вічність лине,
Як завжди, юна і нова.

І знов минуле ожива...
Коли ж кінець кривавим зливам?..
Колись і він міг бути щасливим,
Та все розбила буря зла
І до Дунаю привела,
Щоб тут він ліг у домовину,
Де все не те й не та блакить.
“Прощай навіки, Україно,
Мені уже недовго жить...
Але й в останню смертну мить
Твоє ім'я, о мамо люба,
Шептатимуть вигнанця губи”.
І перед сивим і сумним,
Немов могутньою рукою,
Хтось розгорнув життя сувої,
Коли ще був він молодим,
Не знав ні розпачу, ні муки,
І забриніли ліри звуки...

I

І од зорі і до зорі
При королівському дворі
Танки й музики без перерви...
Там очі панн хвилюють нерви...
І під крилами віт густих
У тьмі алей цілунки й сміх.

Там у далекім зор огні
Все ходять лицарі ясні,
Мов рух меча, метке їх слово.
І паж між ними чорнобровий,

Мов тінь, легким блукає кроком,
Такий стрункий і садинокий.
В його очах туман, вогонь...
Хто він такий, як звать його?
Він задививсь у ночі тьму,
Притис до пліч вузькі долоні,
І чорні кучері на скроні
Упали хвилями йому.

На бархат вії, на владні очі
Вже не одна молилась панна,
Зорею тихою цвіла,
І перед гордою красою,
Непереможною такою,
Встоять ні одна не могла
І потім вічно пам'ятала.
Від пани жінки не відставали...
Він дарував на мить любов
І знов, байдужий, далі йшов.

Куди він чорною стрілою
Немов летить на фоні ночі,
Що загубив, чого він хоче
Тут, над північною рікою?
Кого він жде і відкіля
У тихім парку короля?

Та обриває думки лет
Тонкий і ніжний силует,
Що в тьмі все ближче і чіткіше.
Це — пані Зося, удова,
Любов Мазепи чергова.
Вона іде і швидко дише
(Звичайно, буде тет-а-тет...)

Який вибагливий поет
Таку красу вікам опише,

Щоб самому з собою в герці
Не вмерти од розриву серця?
Цей стан, ходу і тіні ці,
Що на волоссі й на лиці...
Таке лице — сія неначе...
Це треба мацати і бачить...

Що перед ним Еллади міти?
(Пахтить під місяцем левкой...)
Ці губи й плечі треба пити,
Як мед, вино і молоко.
Тремтить під місяцем волосся...

Мазепа

Ах, пані Зося, пані Зося!
Хтось все життя моє кляне,
Що ви так мучите мене!

Зося

Я ледве вирвалась, мій любий!
Він тис мене в кутку так грубо,
Питав: “Його, а чи моя?”
Дзвеніли струни і остроги,
Він не соромився нічого...
Я загулялася рукою...

Мазепа

І от нарешті я з тобою!

Зося

З тобою, орле мій ясний!..
А той противний і немилий.

Світили зорі з вишини,
Вбрання ритмічно шелестіло,
Стегно оголене біліло,
Зітхали трави і вони...
Світили зорі з вишини...

Він цілував і губи, й брови,
А потім стало ніяково
Й не так бажані плечі й груди...

Мазепа

Тут небезпечно довго бути,
Побачить можуть...

Зося

Ще, мій любий!..
У цій зеленій тишині
З тобою солодко мені.
І паж летить. Та вже не те
Її волосся золоте,
І поцілунки Зосі ревні
Йому нудні і неприємні.

Мазепа

Ходім, кохана!

Зося

Що ж, ходім.
Спокійно серце в нього стука,
І на обличчі молодім
Іван хова холодну скуку.
В його очах — осінній став.
Він не знайшов, чого чекав.

Мазепа

Не плачте, Зосю!..

І у тьмі

Пропали тіні їх німі...
І тільки мертво пахла м'ята
Там, де трава була прим'ята.
Та ми, читачу мій коханий,
Од них не будем одставать,
І хоч незручно підглядать,
Але усе нам треба знать.
І в глибину алей туманну
Ми йдем за Зосею і Йваном...

Де тане звук, і думка, й слово,
Безмовних зір пливе ріка.
А тут на талії чудовій
Байдужа Йванова рука,
І мовчки проклина свій стан
Мій чорнобривий Дон Жуан.
Але одвертістю образить
Не може він двора окрасу.
І стан пригноблений Івана
Помітила на мить кохана.
Вони ідуть під тьмою арк,
І слуха Зосю тихий парк.

Зося

Тепер мені все ясно стало.
Та я ніколи не чекала,
Щоб можна швидко так забуть
І, як непотріб, одшпурнуть
Ту, що усім ризикувала
Й коханкою, рабою стала
В гіркий і радісний цей час,

Жорстокий хлопчику, для вас!
Але чужа мені журба,
Бо жінка я, а не раба.
Собі я добре ціну знаю,
Не шлю на вас небесних кар
І за образу вибачаю,
До збачення, о ревуар!

Чому ж Мазепі стало спорзно,
Він потонув немов у транс?
Божественний і граціозний
Її прощальний реверанс
Усе в очах йому стоїть...
Та не вернуть розбиту мить.

Мазепа

Ну, що ж! Я знаю вже давно,
Що набрида одне вино.
Це над красою не наруга.
В моїй душі єдине гасло:
Не засмагатися удруге
Із люльки, що уже погасла.

На листі місячний іней
Повиснув срібною фатою
Там, де походкою легкою
Іван блукає між гостей,
Немов шука нових пригод.

Мов ельфів мрійний хоровод,
Там пари ніжні і щасливі
Ідуть направо і наліво,
Щоб десь, забувши часу лік,
Зійтись чи розійтись навек.
Та в парку бути не можна Йвану,
Він королівський паж коханий,

І од зорі і до зорі
Він мусить быть при королі,
Коли вино рікою лється,
Король всміхнувся, і паж сміється,
Він зна задалегідь, здаля
Усі капризи короля,
Він зна усі його секрети.
Кому завидна доля ця?
Не тільки подавать штиблети,
А подавать іще й серця, —
Водити дам вночі і днем
На рандеву із королем,
Забувши сон, любов, утому,
І, як могила, быть при тому,
Ходить навшпиньках день за днем,
Коротше — бути холуєм.

А Йвану зазрили, ще й як!
І чув не раз мій чорнобровий:
— Паж — українець, круль — поляк?
Та де це видано, панове?

Але сказать не сміли крулю,
Бо круль Івана полюбив
За голос ніжний, наче спів,
За рухи бархатні і чулі,
За гречно зроблений уклін
І що такий пригожий він.
Й Мазепа — шляхтич з України —
Теж уподобав короля
І полюбив любов'ю сина,
А не любов'ю холуя.

Він подає йому вино:
“Паж і холуй... не все одно!.. —
Так дума Йван під чарок дзвін. —
Я хочу быть таким, як він,

Де народивсь і виріс я,
Там, де Україна моя!..”

Хтось відповів на влучне слово,
Круль засміявся сивобровий,
Із ним сміється заля вся,
Мов буря, що шумить над степом.
І не сміється лиш Мазепа.

Король

Чого задумався, мій паже?
Обридли мо' красуні наші,
Що за усмішку їх єдину
Ішов не оден до загину
І зараз не один би вмер...
Чи, може, ти згадав тепер
Про чорнобриву Марусину,
Що десь забув і загубив?

Мазепа

Ні, я згадав про Україну,
Козацьку волю і орлів...
Про дальній плач, і сміх, і спів,
Про рідний шум і верб, і трав...
Козацьку волю я згадав!..
Там дзвін копит, і крик, і постріл
Там шаблі рух меткий і гострий...
На бунтівливій оболоні
Живуть там бурею яркою,
І золоті зорі долоні
Тремтять над синьою рікою,
Мов хочуть впасти в сrebro...
І зветься та ріка Дніпро.
Там у ясному хороводі
Дівчата чайками...

Король

Ну, годі...

Я бачу, ти не тільки паж,
Але й поетом бути можеш.
Твої слова, як зорі й рожі,
В них і любов, і туга, й гнів...
Бач, як усіх заворожив...

І круль повів навколо оком.
Усі задумались глибоко,
У всіх під віями гроза...
І пишний палац іще за...
А там за муром — сурми, коні...
І до щабель сверблять долоні.
Шумлять знамена, вітер віє,
Запахла кров'ю вже земля...
Та владний голос короля
їх поверта із царства мрії.
Вони у залі. Що за жах?
Й замість щабель — чарки в руках.
їм світло ранньої зорі
В очах — кривавою рікою...

Голос

Ах, ці лайдацькі кобзарі!
І тут нема від них спокою...
Ну що робити нам тепер?

Й невдалий Зосин кавалер
На Йвана дивиться й чекає...
Та той уваги не звертає,
Лише здригнув і трохи зблід.

Мазепа

Пан Броніслав хильнув як слід,
Це видно в пана з носу й з мови...

Король

Ну, годі, годі вам, панове,
Покиньте дотепи і гнів!
Таких побільше б вечорів,
На добрий час! Ходім, мій паже!

Гості

На добрий час, величність ваша!

Усі встають під крики “слава!”,
Одсовують стільці і лави
І різнобарвною юрбою
Ідуть в одведені покої,
Щоб і диханням відтіля
Хвалити доброго круля...

І от у залі вже нікого.
І гаснуть золоті чертоги,
Й малює ніч на стінах їх
Лиш довгі тіні вартових...

Злітає сон гостям на очі,
Лиш парк шумить і спать не хоче,
Усе жаліється й голосить...
І сниться сон Івану й Зосі:
...В саду під місяцем палати,
І Зосю Мотря чомусь звати.
Вона біжить в траві густій...
Там гетьман жде її старий,
Такий закоханий і чулий...

їй груди рвуть і плач, і сміх...
Для нього все вона забула —
І сором, і батьків своїх,
І навіть Бога злі погрози!.,
їй на очах роса і сльози...
Вона біжить... Це що за дзвін?..
Це хто кричить, немов на дибі?..
І сниться Йванові, що ніби
Ясновельможний гетьман він.
Що не далеко вже до трона,
І з ним лежить вже не Мотрона,
Що любить в нім не славу й гроші
А злами брив, очей огонь,
І що так солодко хороші
Невтомні пестоці його.
Та раптом холодно подуло
І по костях побігли гули,
Із тьми наблизився чийсь сміх,
Десь покотилася корона...
І з ним лежить вже не Мотрона,
А труп з оскалом губ гнилих...

“Ой Боже ж мій, та що се, що се?”
Й прокинулись Іван і Зося...
На світло швидше з цієї мли!
Й там, де алеї парку шумні,
Вони зустрілись, як безумні,
Й зазнали знов огню і мли,
Там на траві якійсь колючій,
Так ураганно і жагуче...
Іван лиш бачив накінець,
Як випав Зосин гребінець,
І він схопив його у жменю
Й поклав на пам'ять у кишенью.
Але в яву цього не було.
Прокинулись і знов заснули
Іван і Зося на зорі.

Ніколи їм не бути в парі...
Чого не зроблять ті кошмари,
Де сипле ранок янтарі
При королівському дворі?

Проснувся Іван... Навколо тьма.
Корона де? Нема корони...
А з нею мрійної Мотрони,
І навіть гребінця нема.
Проснулася Зося. Тільки з ліжка
Вона ніяк не хоче встать.
З-під ковдри виглянула ніжка,
Мов кличе ковдру зовсім знять,
Обняти плечі, впасть на груди
І у блаженстві потонуть...

Крізь сну нескінчену загать
До Зосі линуть дивні звуки...
Її струнки і повні руки,
Мов білосніжні дві гадюки,
На чорнім бархаті лежать...
Мов обнімають шию бранну
Старому лицарю-гетьману.
Мов листя шум, його слова.
Мов похід радісного війська...
Й в вогні зорі лежать так близько
Жупан, шаблюка й булава...

Ах, Зося, Зося, це — омана!
Нема ніякого гетьмана.
Лиш чорними хрестами рами
В ранкову врзались блакить...
І парк за вікнами шумить
Своїми сонними верхами...
Все як завжди, усе як треба:
Химери хмар, зорі діез...
Молитва білая до неба

Струнких заплаканих берез...
Привіти птиць, роса, земля
І тихий кашель короля.

Король

Вдягни мене, мій любий паже!
Я од вина, немов маля.
Така стареча доля наша,
Така вже доля короля.
І більш до мене панни Юзі
Ти не приводь. Ми вже не друзі.
Мій вік не юний, я не ти.
У мене з Юзею не теє...
Я тільки нерви рвав із нею!
А нерви треба берегти.
Ти уявляєш? Цілу ніч
За молоко розкішних пліч,
За губ огонь, за бархат брів
Я, мов крамар, її молив,
Ридав, як за розбитим полком...
І все, мій хлопчику, без толку!
Да, хлоню, я — уже не ти.

Мазепа

Так я вам можу допомогти...
Якщо ясна величність ваша
Не погребує після пажа...

Король

Ну, що ти! Що! Це — забобони.
Тут ні при чім моя корона.
Я хочу, щоб була моєю
Ця норовиста Галатея!
Аби було міцне вино,
А перший хто — не все одно?

II

Знов од зорі і до зорі
При королівському дворі

Танки й музика без перерви...
І парку шумному не вперве
У тьмі амурні таємниці
Благословлять широким листям
Все чуть слова: “твоя”, “люблю”
Й зіркам підморгувать лукаво,
Коли коханці довгі трави
Псують у ласках без жалю...

Був парк і темний, і туманний.
Та ніч без місяця була,
Коли уся в сльозах Івану
Вінок свій Юзя віддала...
У шумі стомленому трав
Вона нічого не питала
І тільки одного благала,
Щоб він нікому не казав.
Він цілував її чоло,
Підтримував її рукою...
І дивно бачити було,
Як Юзя під зелен-габою
Ішла походкою новою...
Так чудно, чудно було Івану...
Та ніч без місяця була...
Ішла дівчина в парк туманний,
А жінка з парку з ним ішла...
Хоч все було із нею в згоді,
Він почував себе як злодій.

Юзя

Ти йдеш сумний і ніяковий.
Чого мовчиш? Скажи хоч слово.

В мені ні краплі каяття.
За тебе, любий мій Іване,
Я віддала б усе життя!

Мазепа

Мені так соромно, кохана!
Так несподівано все це...
Було так буряно і гостро,
Що сил нема дивитись просто
В твоє заплакане лице.

Юзя

Це сльози радості, коханий!
Я плачу тому, що люблю...

І Юзя на плече Івану
Поклала голову свою.

Вони ішли в солодкій млості
В шум заль, на музики прибій...
А потім в спальні голубій,
Коли заснули п'яні гості,
Король позвав до себе паж.

Король

Ну, як?

Мазепа

Уже, величність ваша!

Король

Невже так швидко?.. Ну й Іван!
Паж, і поет, і Дон Жуан.

Зі мною крицею була,
Ти підійшов — і воском стала...
Та за такі твої діла
Тебе озолотити мало!
Як радість висловить мою,
Що розпирає серце, груди?..
Ну, словом, я тебе люблю
Й цього ніколи не забуду!

Пан Броніслав не п'є, не їсть,
Його гнітить безсилий гнів...
Він, як осінній скорбний лист,
Увесь пожовк і почорнів.
Безжурний музики мотив
Його нервує, непокоїть...
Ще й досі Зосі молодій
Він чорним вусом не скорив.
Од муки серце в нього рветься...
Вона ж кепкує і сміється,
Її любов, о Матка Боска! —
Безвусий паж, цей шляхтич хлопський,
Цей ловелас тонкоголосий
Із голубої України!?
Чому ж, як зір його зустріне,
Голівку хилить пані Зося,
Стає, мов ластівка, мов пава,
Й не помічає Броніслава?!

Ці думи вихорем гудуть
У голові ревнивій пана.
Він зором пробиває грудь,
На землю кидає Івана
З лицем, од болю помертвілим...
Із хряском сталь вгруза у тіло...
Здається, швидко так і просто:
На те при боці й шабля гостра
В оправі висить золотій,

Щоб пажа викликать на бій!
В уяві і любов, і слава
Над головою Броніслава...
“Я так рішив. Наспів вже час.
А шабля викона наказ!”

Немов на тихім тлі заграв,
Бенкет в огнях сія і тане...
Сидить совою Броніслав
І скоса погляда на Йвана.

Ніс од вина немов блакить,
Зійшлись над ним грозою брови...
Ах, як він заздрить, як болить
Шляхетне серце гонорове!
Не чує Йван, любов'ю радий,
Як пан гадюкою сичить:
“З якою радістю, проклятий,
Я б заколов тебе в цю мить!”
Йван покида огні та дим,
Іде на шум берез і хвої...
Усмішка Юзі молодій
І непомітний знак рукою
Його покликали туди.

Зірки, зірки, лиш вам одним
Шумлять задумані вершини,
Й про Дон Жуана з України
Пливе, снується пісні дим,
То тане, то зростає знов...
Яка це музика — любов!..
Зірки мої, квітки лазурі!
А Броніслав, неначе буря,
Зарані кров'ю помсти п'яний,
По парку скрізь шукає Йвана
Над Вісли дзеркалом ясним...
Він думає, що Зося з ним.
У глушині шепоче листя,

Там тіні дві в одну злилися,
Подібні губи їх до ран...

.....

А потім з Зосою Іван

Десь біля замку розійшлися.

Був вітер юний і дзвінкий.

Мазепа звів до неба очі.

“Зірки, зірки мої, зірки,

Я віршувати зараз хочу!”

Снується, лине пісні дим

Про довгий шум берез і хвої,

Про козаків, про дальній дім,

Що над могутньою рікою,

Про дзвін копит у далині,

Про очі дівчини сумні,

Що, всі в сльозах вікна малого,

Глядять печально на дорогу.

Стирає час копит сліди...

Він не повернеться, не жди!

Іван у настрої сумнім

Душею тоне молодою...

І раптом чує: хтось за ним

Іде рішучою ходою...

Хто одірвав його од дум?

Хто дав на те нахабі право?..

Та протинає ночі тьму

Суворий голос Броніслава:

“Постійте, блазню чорнобровий,

Я хочу вам сказати два слова,

Щоб неповадно вам було...

Ну, словом, шпаду¹ наголо!” —

Спокійно каже Броніслав.

Але в словах жага цупка.

¹ Шпада (*заст.*) — шпага.

Знялась, як тінь, його рука,
Мов хвіст слизький і чорний гада...

І ляпас дзвінко пролунав.
Мазепі стало млосно й радо,
Скривила губи лють терпка,
І дороге держальце шпади
До болю стиснула рука.

Держися, любий мій козаче,
Не можна тут ловити гав!
Іван дає спокійно здачі, —
І захитався Броніслав,
Немов стоять йому обридло.
“Тепер держись, прокляте бидло!”
Удар летить і марно пада.
Вони схопилися за шпади,
І от схрестилися дзвінкі
У світлі місячним клинки...
Літають шпади, наче птиці,
Як іскри од очей і криці...
Такі страшні у пільмі бурій
Бійців напружені фігури!
Все їх життя — на лезі шпади...
З них ні один не дасть пощади.
І тільки думкою жиє,
Коли клинком своїм проб’є
Він серце ворога уперте
На радість і собі, і смерті!

Був довгий бій під ночі крепом.
Був наче буря Броніслав...

Спіткнувся, похилився і впав
З проколотим плечем Мазепа.
“Невже кінець?” Під ночі крепом
Було все тихо так кругом.
Пан напоровся животом

На золотий клинок Мазепи,
Немов спочить на нього ліг...
І все.

Знайшли на ранок їх
Бліді стривожені пани.
Лежало в чарах тишини
На Йвані тіло Броніслава,
І виглядав клинок кривавий
З його широкої спини...
Немов дивились очі злі
На Йвана хмуρο і сердито,
Що був клинком його пробитий,
Немов метелик до землі...

Хто з них повернеться із мли,
Загоїть знов розтяті жили?
Тіла у палац принесли
І на підлозі положили.

Немов живий лежав Іван
З трояндою жажкою рани...
А поруч нього мертвий пан...
І плакали нечутно панни...
Іван немов всміхавсь у сні.
Був пана зір неначе жало.
І сумно лицарі стояли
Над їх тілами в тишині.
День заливав шибки і рами
Немов рікою голубою...
Іван зітхнув, повів рукою
І глянув мутними очами,
Підвівсь на лікті й запитав:
“Здається, пане Броніслав,
Вам не зійтись уже зі мною?!
Я вмю володіть клинком!”
І мовчки слухали героя
Печальні лицарі кругом.

Іван зітхнув (тяжка робота),
Кров показалася із рота...

Мазепа

Прощайте. Мабуть, не знесу.
Скривився круль, змахнув сльозу,
Що у своїм повільнім русі
Спинилася на довгім вусі.
Дарма! Ці сльози, наче мухи.
За першою тече вже друга...
І сивобровий женюлюб
Її ковтнув куточком губ.

Король

О, як душа моя болить!
Не покидай мене, Іване!
Ти — як дитя моє кохане...
Без тебе сумно буде жить.
Твої страждання серце крають,
Моє ти сонечко ясне!
Я все, я все тобі прощаю,
Тільки не кидай ти мене!

Ось лікар. Він нагнувся над пажем,
Приклав якихсь до рани трав
І потім коротко сказав:
“Він буде жить, величність ваша”.
“Він буде жить”, — зітхали панни...
Крізь вікна зацвіла блакить...
“Він буде жить, він буде жить!”

Король

Вони зійшлись на чеснім герці.
І от фінал. Судить не нам.

Але безмовним воякам
Слова круля не йдуть до серця.
Бо в їх серцях жалю вогонь
Тільки за шляхтича свого.

Та одгула гроза кривава...
Така вже доля Броніслава.

Був день холодний і сумний,
З дощем і без золотожара.

У вишині летіли хмари
Кудись на південь золотий,
Мов лицарі на грізний бій
Непереможною юрбою...
Шуміли верби над рікою,
Був день холодний і сумний.
Прощально шелестіли трави,
Коли ховали Броніслава.

Востаннє лицарі за ним
Ішли печальною юрбою.
Шуміли верби над рікою,
Його несли в останній дім...

Всі зосереджені, сумні.
Було усе одного тона.
На бойовім його коні
Лежала траурна попона.
Був крок і сум у світлі дня,
І сльози на очах коня...

Ми всі приречені косі,
Що держить смерть... О світе білий!
Гроб у могилу опустили,
А потім розійшлись усі.

Лишився цвинтар спорожнілий,
І на могилі хрест новий,
Мов одинокий вартовий.
Хтось на ознаку дружбі милій
Лишив квітки на тій могилі.

Їх дощ мочив, і у траві
Вони лежали мов живі.
Там невідома з України
За паном плакала дівчина,
Ламала руки в шумі трав:
“Ой Броніславе, Броніслав!.. —
Ридала дівчина і небо. —
Якби ж ти знав, якби ти знав,
Що я приїхала до тебе!..

Ти сонцем був мені, зорею, —
І от закрились очі милі!..”
Так голосила на могилі
Майбутня жінка Кочубея.
Як тінь, прийшла у шумі трав,
Як тінь, пішла в туман дороги...
Ніхто з панів її не знав,
Не знала і вона нікого.
Лиш понесла широким степом
У серці прізвище — Мазепа.

III

Був довго Йван у сні неначе,
І серце стомлене козаچه
То відпускав, то тиснув жаж,
Що жить йому лишилось мало...
Він бачив: смерть в його ногах
З косою грізною стояла,
Щоб голову одтять йому
І повести у вічну тьму.

Він чув: над ним музика грала,
І десь лунав погребний дзвін...

Хололи ноги до колін,
І серцю страшно так ставало,
Мов гаснув день останнім
блиском,

І смерть підходила так близько...
Вона хитала головою
І намірялася косою...

Над ним безжальної руки
Так сухо цокали кістки,
І розвівався саван білий,
Мов танцювать хотілось їй...
Був рот порожній і страшний,
Мов приготовлена могила,
І він сміявся: “Мій тепер ти!”

Так трудно Йван боровся з смертю,
У боротьбі кошмарній тій
Він став тоненький і худий,
І на обличчі, що — як віск,
Погас очей юнацький блиск.
Він дихав швидко і невпинно
Немов дідусь або дитина.
Та боротьба, як ніч, була,
Не раз здавалося, що гине...
Та тільки думка про Україну
Герою вмерти не дала.
Над ним ясноти стала мла,
Став повільнішим дих Івана.
І смерть з косою відійшла
В свої незлічені тумани...
Десь сміх її востаннє гув,
Мов реготали дальні грози...

І на щоках своїх відчув
Іван чийсь гарячі сльози.
Немов огонь вони пливли.
То сльози Юзині були.
Мов хмарка ніжна і пухка,
Що над вікном в задумі стала
Покірна Юзина рука
В руці Івановій лежала.
Тонула синіми очами
Вона у тьмі його очей,
І погляд невимовний цей
Не можна передать словами.
Як передать волошки зір,
Що ніччю тягнеться до зір,
Або як у ставок глибокий
Журлива дивиться осока,
Чи у короні з янтаря
В вечірній океан — зоря?

Мазепа

Так свіжо й легко на груді,
Неначе гору з неї збили.
Знов за вікном степи руді
І Україна — край мій милий,
Що як зоря мені сія...
Її побачу знову я!
Я буду жить. Прощай, могило!..
Повніє зір і серця бій...

Юзя

Яка я рада, любий мій!

І голос Юзі молодий
Неначе лле солодкі сили
В Мазепи виснажені жили...

Й кохана в білому вбранні
Над ним поникла в тишині,
Неначе янгол білокрилий...

Мазепа

Мій геній добрий, золотий,
Моя любов, відродо мила!
Якби ти знала все, то б ти
Зі мною більше б не ходила,
В свої долоні золоті
Не брала б ти мого обличчя,
А прокляла б на віки вічні
І брови, й губи, й руки ті,
Що ти життя своє невинне
Зв'язала з ними до загину.
Якби я все сказав, кохана,
Чи дарувала б ти Івану?

Юзя

Мовчи, мовчи, орлюню, цить,
Тобі не можна говорити.
Що б не було, я добре знаю, —
Моя любов усе прощає.

Такі віддані й молоді
Були вуста її розкриті,
Що Іван забув усе на світі, —
Кров налила вуста бліді,
І він притис її к груді.
Дивився в очі до знемоги,
Де щастя сонцем розлилося,
Все гладив плечі і волосся
І цілував так довго, довго...

Юзя

От і пройшли усі тривоги.
Засни тепер, а я піду.

Заграло сонце на дуду.
Квітки вуста свої розкрили,
Щоб славословить день новий,
І за спиною наче крила...
Спокійний сон, коханий мій!

Мазепа`

Спокійний сон, моя кохана!

І сон прийшов, і взяв Івана,
І над морями хмар і гір
Поніс у тихий монастир...

Там, де пливуть вечірні дзвони,
Де мати йгуменя біда
Перед іконою рида
І хреститься, і б'є поклони,
І сина згадує свого...

Там тихий спів, лампад огонь,
Черниці йдуть, мов тіні чорні,
Рядами скорбними у тьму.
І все нагадують йому
Про дні дитинства неповторні,
Про золоті хлоп'яцтва дні,
Що пролетіли, наче птиці...

Лице учительки-черниці
Над ним схилилося... — Маля!
Так добро світять очі сині.
Він з нею вільно розмовля

І по-французьки, й по-латині,
Він знає, де яка земля,
як там живуть чужі народи,
Які в них звичаї і як
Вкраїну полонив поляк,
І, наче оводи ті злі,
Її обсіли москалі...

І очі хлопчику горять,
Він б'є себе в маленькі груди:
“Я України не забуду,
Вона для мене як зоря!
Покличте знову кобзаря!
Я так люблю його мотиви
І золоті його слова
Про те, що воля ще жива,
Що наша слава не загине!..

Така любов до України
В його піснях, в очах його!..
Од них такий іде вогонь,
І пальці струнами невинно
Біжать, мов коні по степах,
Мов сльози по щоках старечих...”

І трусяться маленькі плечі,
І гнів стискає кулачки:

“Ми візьмем ворога в клинки
І на кістках його проклятих
Знов зацвіте Вкраїна-мати!”

— Учись, Іване!.. І любов,
Свою любов до України
Вмій влинь у формули чіткі,
Умій спинить гарячу кров,
Рух нерозважливий руки

І стиснуть серце, коли треба.
Хай пада все, палає небо,
А ти іди спокійним кроком
До точки, що намітив оком.
Учись війни у ворогів,
Вивчай удачу їх і зброю,
І слава піде за тобою,
Немов за піснею мотив.

І хлопчик слухає, мов п'є,
Слова послушниці чудові,
Неначе серденько своє
Він стиснуть хоче, й хмурить
брови,
Голівку чорну нахилив
Перед лицем негоди злив,
Мов приготувався до бою
З непереможною судьбою.

Він на війну змінє мир,
Щоб у вогні згоріти щиро.

Неначе струни дивні ліри,
Далекий дзвонить монастир...
Там золоті Софії дзвони
Пливуть над містом монотонно,
Івана кличуть і гудуть:

“Залізним будь, залізним будь!
Умій боротись до загину,
Й свою нещасну Україну
На чужині ти не забудь!”

— Ні, не забуду! Я іду
До тебе, краю мій убогий! —

Іван спускає з ліжка ноги,
Йде, як сновида, до вікна.

— Я так люблю твої дороги,
Моя Україно сумна!

Ти на груді моїй як рана...
О, як залізно вірю я,
Що час визволення настане
І шабля золота моя —
Мазепи, гетьмана Івана —
Над трупом ката засія!
Скоріш коня мені, коня! —
Кричить Іван... Волосся — дуба,
Лице натхненне і худе...
Під місяцем біліють зуби,
І кров тече з притислих губ...
Він у білизні, наче труп,
Стоїть у місячній кімнаті,
Неначе Марко той проклятий.
Ось повертається, іде,
Ляга на ліжку і безмовний
Так страшно дивиться у тьму...
Крізь вікна — хмар кривава вовна
Про смерть нагадує йому,
Коли, покинутий своїми,
Програє він рішучий бій
І у Молдавії сумній
Безславним сном старий спочине.

Як тяжко знов! Ось по кімнаті
Іде його старенька мати,
Благословля його хрестом.

— Готовий будь! Збирайся, мій сину!
Народ хвилюється кругом...
Будь оборонцем України,
Що на шаблюки точить рала.
Тебе народ і Бог обрали!
Надінь шолом і меч візьми,

Стань на чолі, здійми повстання,
Нехай чека тебе за тес
Страшна дорога Моїсея,
Доноси, зрада і вигнання...
Та доля страдників така.
По їх дорозі в бурі часу
Колись пройдуть нестримні маси..
Хай не здригне твоя рука,
Будь смолоскипом днів нових!

Хай ти згориш і вітру сміх
Розвіє попелом надії, —

Той не живе, хтожить не вмiє, —
З душею темною раба.
Життя ж — це вічна боротьба!
І тільки сильними народи
Куються в нації, ідуть
Крізь бурі в радісні походи,
Торують для нащадків путь,
Їм не страшні ні жар, ні лід,
Бо їхня воля — як граніт.

Люби ж, мій синку, свій народ,
Веди його і йди за ним.
Хай не спиня пожежі дим,
Не кривить в крик твій юний рот,
Усе стерпи! Готовий будь!
Хоч і тяжка твоя дорога,
Та це, мій хлопчику, нічого.
Сідлай коня — і швидше в путь!
Хай не ляка тебе могила!

Їй хрест блиснув, як меч кривавий
Десь загуло стократно: “Слава!..”

“На смерть мене благословила, —
Іван подумав. — Я готов.

Тепер я знаю, що робити.
Я розкажу, чиї ми діти,
Я возведу ясні міста...
Нас поведе вперед любов,
Любов і слава золота!”
Він довго зорив, до втоми,
В куток таємний і знайомий,
Де мати чорна і бліда
З хрестом пропала без сліда.
Даремно звав її Іван
І простягав до неї руки —
В кутку тремтів якийсь туман, —
Ридала пісня... Й тужні звуки
За серце тисли молоде...

Незчувсь Мазепа, як вікно
Залив багрянцем юний день,
Як Юзя перед ним давно
Стояла, наче на молитві.
І снів він про походи й битви,
Коли крові густе вино
Поллеться по степах широких,
Де йтиме цар нестримним кроком
“В Європу прорубать вікно...”¹
Він чує, цар іде по ньому,
У грудях грузнуть каблуки,
Так важко дижати старому...
— Чом ти прийшов до мого дому,
Північний злодію? Чому
Мене штовхаєш ти у тьму?..
Що я зробив тобі, проклятий?..

Але у відповідь гармати
Гримлять під мурами Полтави
І заглушає крики “слава!”

¹ З Пушкіна.

Мов рух розпечений ядра,
Погребним гуркотом “ура!”.
Іван схопив себе за груди,
Сорочку рве, кричить, рида...

І панна злякана, бліда
Його в сльозах од муки будить.

Мазепа

Коня! Скоріш мені коня!
Дай шаблю й чоботи, кохана,
Тендітна горлице моя!
Ти не побачиш більш Івана,
Цей палац покидаю я.

Юзя

Та що ти, любий! Ти — як тінь,
Тебе на смерть розіб'є кінь...
Тобі лежать ще довго треба!

Але не слухає Мазепа
І хоче встати, та легка
Лілейна Юзина рука
Його тримає й не пуска.

Мазепа

Я хочу швидше відціля —
Віддячить москалю і ляху,
Що мій народ ведуть на плаху
Під сміх царя і короля!
Що так знущаються над ним,
Несуть йому ганьбу, образи!..
А я забув його накази
Й життя розмінюю на дим.

Крізь мури пишні і багаті
Я чую плач його, як дзвін...
Я — в пишнім палаці, а він
Гниє рабом у власній хаті.

Народе мій! В твоїй журбі
Невже нема чого робити?..
Невже судилося тобі
Рабів і зрадників плодити?!
А доля іншою була б...
Хто ж поведе тебе повстати,
Коли і я, мов пес, мов раб,
Тебе змінював на ці палати?
Де взять тобі своїх месій,
Коли і я такий, як всі?

Юзя

Ой, заспокойся, любий мій!
Не можна ж так! Я ніби рана.
Невже в цей час твоя кохана
Така чужа душі твоїй?
А я усе зроблю, мій милий,
Щоб будь з тобою до могили,
Піду в огонь і боротьбу,
Я розділю твою судьбу,
Степами буду золотими
З тобою скрізь блукати я.
Однині будуть хай моїми
Любов і ненависть твоя!
Хай коні ждуть, і шабля, й слава,
І козаків бурхливі лави —
З твоїм зіллється Юзі слід,
Коли одужаєш як слід.

Неначе хмар останнє клоччя,
Пропали привиди кругом.

І перший раз за довгі ночі
Іван заснув спокійним сном.

IV

Був день за вікнами такий,
Коли сидить в кімнаті жалко:
Блискучий, тихий і лункий...
Над нерухомим білим парком
Тремтіла синь, кричали галки,
І сніг летів, летів і танув
На чорних кучерях Івана,
Що по дорозі тихо йшов
І тепло марив про любов,
Про дні, коли він на коневі
Побачить знов сади вишневі,
Там, де колись малим він жив,
Почує дзвін монастирів
І шум привітної діброви,
Дівчат і хлопців чорнобрових
У хороводі молодім...
Там рідний край, там рідний дім.
А тут алеї нескінчими...
Йому давно набридло вже
Життя розкішне і чуже
І Юзя з синіми очима,
Як усміх осені прощальний,
Задуманий і золотий...
Іван на себе тільки злий,
Що був такий сентиментальний.
Чужі героям почуття
Людини тихої, малої.
їх вабить інше життя
У шумі радісному зброї,
Орлами думи їх летять,
Мов до вершини снігової,
До того, що дається з бою.

А що само до них іде,
Їх вабить на короткий день,
На мить. Бо кличе їх багрян
Нових вражінь, де серце тане,
Щоб знов у пристрасті шукань
Іти до обріїв незнаних.
Так і з Мазепою Іваном,
Що до нових іде хотінь
І потопає в їх отруті...
В його душі, нічим не скутій,
Жіночі образи забуті
Живуть як відгомін, як тінь,
І тільки про Україну мрія
Над ними нічно пламеніє,
Во ім'я вічних поколінь.

V

Уздрів Мазепа на балу
Дружину одного магната...
Забув про Юзю він і свято
Молився білому чолу,
Бровам і віям тим крилатим,
Що обернули день на млу
Для пажа. Бо була для нього
Терезія холодна й строга.
Вона не йшла — пливла землею...
Її скорити він не міг,
Хоч вився хмелем перед нею
Й барвінком слався їй до ніг...
Він ніс у серці муки жало,
Став білий світ йому як тьма.
Здавалося, що жить — дарма.
Але вона все удавала,
І в цім призналася сама
У шумі і у сяйві балу
Під світлий музики прибій,

Коли на талії гнучкій
Рука Іванова лежала.

Мазепа

Знов світ ясний, і зникла тьма,
І в серці повно дня сіяння...

Тереза

Який це жах! Я вам сама
Освідчилася у коханні!

Мазепа

Для мене ви — зоря світання
І в світі кращої нема!
Любов і зряча, і сліпа,
Вона не знає меж між нами.

Так розмовляли їх устами
Серця закохані між “па”.
А Юзя вже в монастирі,
Йй перед розп’яттям, мов з туману,
Очей сіяють дві зорі
В жаркій молитві за Івана.
Вже в’януть губ її цвіти,
Що все шепочуть із журбою:
“О пане Єзус мій, прости
Ййого за зроблене зі мною!
Тебе, святий, про це благаю,
З собою у тяжкій борні!
За все, що він зробив мені,
Прости його, як я прощаю”.
Минають ночі, линуть дні,
А Йвана Юзя все ж кохає
У монастирській тишині.

Терези муж на полювання
Подався з друзями у гай.
Ну, що ж, герою мій Іване,
Покіль ти молодий, кохай.

Шепоче він: “Моя кохана!”,
Забувши Юзю без жалю...
І губи губ шукають п’яно...
— Терезо!.. Я тебе люблю!
— І я тебе люблю, Іване!.. —
Вона шепоче, вся в огні...
— Коханий мій! — Моя кохана!
Глядять зірки в вікно розкрите,
В кімнату ллється квітів пах.
І, слявом місячним залитий,
Спить гордий замок у садах...

Та що це?.. Гомін... Дзвін
копитний
Ввірвався в аромати руж.
Вернувся хмурий, непривітний,
Старий, ревнивий пані муж.
Він одхиляє саду віти,
Він не чорняв, але й не рус.
І, наче кіт, гризе сердито
І крутить, крутить довгий вус.

— Що нам робить? — рида Тереза.
Тебе він візьме в гострі леза!
Огні ж все ближче між дерев...
— Тікай, тікай! — блага Тереза,
Він розтерзає нас, як лев!
Так ніч закінчилась жадана.
У двох серцях і мука, й тьма...
Але куди тікати Івану,
Коли вже виходу нема,
Коли в напрузі дужих рук

Веде коня його гайдук...
Коли в пробуджені палати
Іде гроза поміж дерев,
І чуть магната хижий рев:
— Я покажу тобі, проклятий,
Як зводить чужих жінок,
Так покажу, — о правий Боже, —
Що й сам король не допоможе!
Гримить все ближче грізний крок...
Під владним помахом руки
(А серце то біжить, то стане)
Розкрились двері, й на Івана
Накинулись гайдуки,
Щоб взять його на гострі леза...
Так думав він... “Прощай, мій рай!”
Й вона йому: “Прощай, прощай!”
Все знав зарані муж Терези,
Не їздив в гай, у море трав...
Не полював у хащах звіра,
А, розлютований без міри,
Мазепу він уполював.

З наказу пана слуги пана
(Була недовгою борня)
Ремнями прив’язали Івана
Гуртом до дикого коня
Й бичами вдарили!.. Од брами
З них кожний наче одлетів...
І кінь шалений копитами
У дике поле заgrimів...
“Прощай, прощай, моя кохана!” —
Шепнув нещасний і зомлів.

VI

Кого це кінь несе у полі
З скаженим тупотом у синь?
І за конем у далі голі

Між довгих трав стрибає тінь.
Юнак, прив'язаний до нього,
З спини його звисає вниз.
Йому скрутили руки й ноги
Ремнями туго... Моря бриз
Нагадає безмежне поле.
Під вітром трави, як води
Мінливі пасма на просторі,
Все хиляться туди й сюди,
Неначе хвилі в синім морі...
За жінку пана постраждав
Юнак і мчить безмежним степом,
І тоне в океані трав...
Хто цей юнак?

Та це ж Мазепа...

Йому нічого вже не треба, —
Коня частиною він став.
В нестямі він. І кров обличчя
Ось-ось розірве... Небеса
До нього хиляться все ближче,
А голова його звиса
З коня все нижче і все нижче...
Та що це зникла в травах тінь,
І вдарився об землю кінь!..
Його сховали довгі трави
В своїй зеленій глушині!..
Лиш чули хрип його кривавий
Орли в гарячій вишині...
Та ось наблизилося двоє
І з коней злізли. Юнака
Звільнила дужая рука,
Ремні розрізавши тугії,
І затремтіли довгі вії...
А вдалині тумани гір...
Неначе обважніли хмари...
Одкрив Мазепа синій зір,
А перед ним стоять татари...

VII

І от Мазепа у Криму
На виноградниках працює,
А в дар за це — лиш бич йому...
Жага в душі його вирує,
Жага свободи, щоб летіть
У полі на коні баскому
І не коритися нікому,
І бути вільним кожному мить.
І буде так. Бо так він хоче.
Розквітне знов йому весна.
В його уяві карі очі,
Що бачив з ханського вікна,
Коли стинали рожі леца.
Оксани очі — не Терези,
Яка причиною була
Того, що він в степу глухому,
Де лиш орли у вишині,
Ледь не загинув на коні.
Вночі він буде в тім саду,
Де із вікна побачив очі
Та дві коси важкі дівочі
У сонця жовтому меду,
Що розганяв туман на клоччя...
Вони умовились втекти,
І на конюшні хана коні,
Що вкраде він, копитом б'ють,
Неначе вершників двох ждуть,
І очі їм горять червоні,
Щоб в далі їх нести ясні,
Татарські коні вороні.

І ніч прийшла. Іде Іван.
А по траві повзе туман,
Росою мочить юні руки,
За ним глухі копитні звуки,

Веде він коней вороних,
Як слід осідланих, як треба...
Лиш зорі бачили із неба,
Коли украв Мазепа їх.
В кущах він коней залишив
І через мур у сад подався.
Й таким солодким показався
Мазепі соловейка спів,
Що срібним сміхом заливався
Поміж трояндових кущів.
Він жде. Шепоче він: “Кохана!
Виходь. Я жду. Я твій Іван,
Щоб пригорнуть гнучкий твій стан,
Моя солодка і жадана!”
А зорям дальнім, наче ранам,
Нема числа у вишині...
Вони, далекі і ясні,
Горять незлічним караваном
У неосяжній глибині...
І вийшла янголом туманним
У сляві місячнім Оксана...
І бачив місяць, як в траві
За муром зникли тіні дві,
Що віддалились обіймам долі...
А потім бачив їх у полі,
Де квіти слались їм до ніг...
За Перекопом бачив їх...

VIII

В тривозі хан. І серце в'яне.
Оксана зникла. Все дарма.
Він од любові наче п'яний...
А раз нема його Оксани,
То і життя йому нема.
— До мене! Гей, сідлайте коні,
Відважні вершники мої!

Степ затрясється од погоні,
В садах замовкнуть солов'ї...
Хай до шабель сверблять долоні, —
Узнають всі мою могуть.
Коли ж догнать не зможуть коні, —
Гяурів стріли доженуть!
Вперед, о вершники! До броні!
Загін готов. Сієє хан,
Немов алмаз, в своїм убранні...
Він очі виріже кохані,
Гнучкий її зламає стан!..
— Вперед, о вершники, вперед!

Він весь немов кривавий бред...
І одчиняють дзвонні брами
Раби смуглявими руками...
Татари в сідлах як один...
І в гори вирушив загін.

ІХ

Все степ і степ... Імлу німую
Проміння рве в ранковій млі,
І даль двох вершників малює
На тлі багряної зорі.
Вони летять, немов лелеки,
Стомився страшно з них один.
За ними чуть глухий, далекий
І зброї, і копитів дзвін.
Все ближче він... І все сумніше
Оксана дивиться в блакить...
Під нею кінь так важко дише
І спотикається, й хрипить.
А хан все ближче... Чути крики..
Його загін у льоті дикім
Простори рве... Сивіє мла.
Оксані серце мука тисне...

І дзвоном радісним стріла
Уже співає смерті пісню...
За нею друга... Без кінця
Вони летять жагучим роєм,
Співаючи над головою,
І все страшніше пісня ця
То підіймається, то тане
І пропадає без сліда...
Мазепа мчить і на Оксану
З журбою скоса погляда.
Співають стріл кругом рої...
Ось кінь захеканий її
Спіткнувся на обидві ноги
Й почав хилитися набік...
І, повний смертної тривоги,
Протяв далінь Оксани крик.
Вона лице схилила біле
Коневи в гриву, впала з ним,
Стріла в спині їй затремтіла
Кінцем роздвоєним своїм...
Нічого більше їй не треба.
Й спинив коня свого Мазепа.
“Умерти з нею!” — дума він.

То чий, то чий летить загін,
Подібний до важкої хмари?..
Чому спинилися татари
Й замовк побідний їхній сміх?
Невже злякав Мазепа їх?
Над полем вітер тужно лине,
І сходить сонце. Буде бій.
То запорожців з України
Веде вусатий курінний.
За бідних сестер, матерів,
За поневолених братів,
За спалені безжально хати
Він їх веде в огонь відплати,

І лицарі чубаті степу
Все дужче тиснуть на татар,
З боків обходять їх... Нікого,
Нікого випустить... “Живого
Хватайте хана! Гей, хватай!”
Горить клинків кривавий гай...
І раптом шабля курінного
З рукою впала на дорогу,
Став гаснуть зір його швидкий...
І захитались козаки...
Ослаб їх тиск... Татарську зброю
Вже не зламать сьогодні ім.
І джура вивіз з кола бою
Їоня з нестямним курінним.
Вже козакам не бачить Криму,
Там, за горами голубими...
І вал чубів, як в бурю сад,
Почав котитися назад,
Мов захитались далі степу...
В цю мить жахливу крик Мазепи
Нову енергію бійцям
Улив: “До мене, товариство!”
І коні буряною ристю
Помчали з кола козаків,
Що вже стискалися грозово...
Удар! Удар! І знов, і знову
Впав на Мазецу... Світ хитнувсь...
Та кінь під ним не спотикнувсь...
Його за повід хтось рукою —
Й Мазепу вивіз з пекла бою.
Коли ж розкрив зіниця огні, —
Це що таке? О добрі люди!
Маленький дяк з хрестом на грудях
Летів з ним поруч на коні...
Та знов наскочили татари.
Дощем посипались удари,
Було лиш чуть: тупу-тупу!..

І довго гналися татари
За козаками по степу.
Зайшло вже сонце. Зорі небо
Поволі вкрили без доріг.
Але ще довго чув Мазепа
Погоні крики в тишині...

Х

Гарматні жерла з-за валів
На хвилі дивляться суворо...
То Мати-Січ... Музика й співи
Між куренів, як і учора.
В жагучім блисканні шабель
Немов шабаш чортячий сниться,
І поміж ними дяк-п'яниця
Немов Пилип із конопель.

Дяк

Пий, товариство! Хто не п'є,
У того в голові макуха.
В ім'я Отця й Святого Духа,
Панове, пий, як пити є!
Хай тонуть горе і досада,
В горілці лиш одній відрада,
Бо, як зберешся в дальню путь,
У пеклі випить не дадуть!

Мазепа

Я за визволення своє
З тобою п'ю, великий дяче!
Ти врятував життя моє,
І я тобі за це віддячу.
Обрали писарем мене,
Щоб ваші подвиги у книги

Всі записать... Биття жажне
Мене навчило... Як вериги,
Тягар судьби я ніс в журбі,
Та розтопило сонце кригу,
І з снігу квіти голубі
Щасливих днів життя в степах
На мене глянули в сльозах...
І попрощався я з журбою.
Так пий же, дяде, я з тобою!

На Січ проміння сонця скоса
Багряно глянуло... Перо
Хмарок неначе листя стоси...
А сонця золоте цебро
З зеленим обрієм злилося,
І вечір голубі покоси
Поклав на стомлений Дніпро...
Спахнули вогнища в Січі, —
Десь “пугу” крикнули сичі,
Там бубни б'ють в дзвінкі долоні...
В гаю замовкнули пташки.
І, наче коні на припоні,
У берег б'ються байдаки...

ХІ

Мазепа — писар курінний,
Юнак лукавий і хоробрий.
Його життя розширив обрій —
З життям безперестанний бій,
Щоб знявсь він птахом до зірок.
Та жаль — в Січі нема жінок.
Вперед! Любов'ю я горю,
Любов'ю до свого героя
І до народу, чий він син,
Чия в бою не схибить зброя.
Я ж українець, як і він,

Дитя Комуни світової,
Я партії своєї син,
І син донецького я степу,
Що розірвав потали гать,
Я серцем хочу показати
Страшну трагедію Мазепи
І в ній,
 в той час страшний незгоди,
Трагедію мого народу:
Мазепа не осяг висот,
Куди ведуть життя ідеї...
В години зради і негод
Його прогнало лихо злеє
З землі омріяних свобод,
Як Богом обраний народ
Прогнав в легенді Моїсея.
Любив Вкраїну він душею
І зрадником не був для неї.
А Карл Дванадцятий?!. Це — так,
Як Вашингтонові французи
Допомагали. Аж ніяк
Це, мій товаришу і брате,
Не можна зрадою назвати.
І хай упав він в боротьбі
На злі, скривавлені дороги...
Цар православіє собі
Взяв за союзника страшного.
Церкви Мазепа будував,
А цар із дзвонів лив гармати —
І цим, товаришу і брате,
Хребет Мазепі поламав.
І в красеня зів'яли брови
Разом із серцем у Молдові.
Він серцем біль народу чув,
Що в даль дивився крізь багнети.
І езуїтом він не був —
Це тільки вигадка поета.

І кров стікала на ріллю,
Стискалось коло вужче й вужче...
О Пушкін, я тебе люблю,
Та істину люблю ще дужче!
Колись казав мені Коряк:
“Петро був волею прогреса”,
І розумів поет це так,
Що впав під кулею Дантеса,
Хоч Коряка він і не чув.
А я, як дуб, упертий був
І не хотів це зрозуміти,
Петра вважаючи бандитом,
Що в нас кріпацтва вік завів
На радість злу багатіїв.
Коряк казав: “Що — ваш Мазепа!
Батурин бідний в нього був,
А у Петра був Пітер!.. Степом
Мазепа аж в Бендери гув,
Історії розбитий цепом”.
Я думав: “Як же Вашингтон,
Коли був Лондон у англійців,
Що збагатилися від вівців
І задавали світу тон!
Що із Нью-Йорком Вашингтон,
З селом нещасним міг зробити
Проти гіганта з островів!..
І все ж гіганта він розбив,
Як вітер розбивав сердитий
Громади хвиль під радий спів,
Коли ламає саду віти!
Чого ж Мазепа не розбив
І не злетів він до висот?..
Бо не пішов за ним народ
Шляхом і радості, й надії.
Не зрозумів його він мрії...
Та й як він зрозуміти міг
На перехресті злих доріг,

А Мати-Січ! Ядро звитяг!
Іще Вольтер писав про неї,
Про малиновий слави стяг,
Що гордо маяв над землею,
Аж від Дунаю по Сиваш,
Щоб нам в віках не знать загину...
І славив нашу Україну
Сірко — Суворов рідний наш.
Хіба це викреслиш? О ні!
Це — серце вирвати із болем
Із грудей власних, що гудуть
Од бур чуття... Ні, не забудь
Нам Войнаровського ніколи!
В Сибіру згас він, одстраждав
Під плач тайги і рев негоди...
Його Рилєєв оспівав,
Безсмертний син свого народу.
Судьбу поетову кандальну
Клянусь я оспівати теж
І смерть його на тлі пожеж...
Це буде пісня привітальна.
Про це кажу, щоб кожен знав.
Про “Малоросію печальну”
Й сам Пушкін теж колись писав
В своїй “Полтаві”. Наш Тарас,
Що батьком став навік для нас,
Не полюбив її, братове,
Хоч і у ній натхненне слово
Чеканне, наче кроків мідь.
Та і за що її любить!
“Донос на гетмана-злодея
Царю Петру от Кочубея”?!
Бо бідний гетьман не “злодей”,
А Кочубей — це ж Кучук-бей,
Тому й такі його діла.
Батия кров у нім текла,
У голові, що вийшла з степу,

Що відрубав її Мазепа.
Ну, годі відступів. Пора!
Пора, товаришу і брате,
Коня крилатого сідлати,
Щоб знову літ його відчуть, —
І “з Богом”, як то кажуть, в путь!

ХІІ

А час летів і днів підкови
Губив, як зорі — блиск в траву...
І Самойлович сумнобровий
Віддав Мазепі булаву,
І той узяв її з любов'ю.
Збудує він життя нове
І зійде на його вершини.
А крик гримить: “Нехай живе
Великий гетьман України!”

ХІІІ

Так ось він, Київ, що йому
В Варшаві снився і в Криму.
Коли розлука з ним проклята
Дні обернула на тюрму,
Якою волею судьби,
Щоб знов любити і страждати,
Він попрощався без журби.
Тополі листячко лапате
І весняний каштанів сніг...
Ось чорнобривії дівчата
В вінках із квітів голубих
Попід зеленою горою
Ідуть шумливою юрбою.
І глянула не раз, не двічі
Одна із них Мазепі в вічі.
Він у червонім жупані,

Байдужий, наче кам'яний...
Він снить про зір з-під довгих
вій,

Бо все віддав своїй Оксані,
Що десь, де сиві ковилі,
Заснула у чужій землі.
Там лиш вовків огненні очі,
Немов свічки, горять у тьмі,
Коли із неба зорі ночі
Шлють промені, як сні німі...
І дума він — о серця біг! —
Оксани очі серед них.

А сонце встане над травою,
Немов над маревом ріки...
Мазепо, тут вона з тобою,
Як помах білої руки,
Що проводжала в бурі бою
Чи на бенкет... Згадки, згадки
Течуть лазурною рікою,
Подібні до Дніпра-ріки.

Красу він Києва відчув
І матір бачив на хвилину.
Та в Києві не довго був
І в Білу Церкву знов полинув.

У Кочубея гроші й слава,
Його життя немов весна,
Й та, що любила Броніслава,
Вже Кочубеєва жона,
Вродлива жінка і лукава.
Мазепу жде в саду вона.
В кущах сіренький тьохка птах
І очі мружить з насолоди,
Там, де роса і прохолода...
І в срібнім сляві з небозвода

Спить Біла Церква у садах.
Спить Кочубей, йому й не сниться
Про те, що за його вікном
Його красуня-молодиця
Тому, хто ніжний і мов криця,
Схилилась на плече чолом.

Мазепа

О дай на тебе надивиться,
Моя ти горлице ясна,
Колись була ти цар-дівиця,
Тепер татарина жона...

Горять зірки, мовчить алея,
То стала вічність наче мить.
В обіймах гетьмана тремтить
Жона нащадка Кучук-бея,
А Кочубей, хильнувши, спить.
У сні він, мов дитина, хлипа,
Мов доля б'є його лиха.
А за вікном зітхає липа,
І Кочубеїха зітха.

Кочубеїха

Буть треба далі од гріха,
Та це зробиць мені несила.
Що я не мщу, а полюбила, —
Моя вже доленька така.

Ти пам'ятаєш Броніслава?..

І знов цілунки й тишина...

У Кочубея гроші й слава
Та ще й зрадлива жона.

Про щастя мріяла алея,
Де соловей, квітки й роса...
І день настав... У Кочубея
З'явилась дівчинка-краса.

Сидить господар-недотепа,
Не зводить з дівчинки очей.
Сміється радісно Мазепа,
Мовчить рогатий Кочубей.
А Кочубеїха (так треба —
Немарно тьохкав соловей)
Від сивоусого Мазепа
Не може одвести очей.
В її уяві ніч... алея...
І незабутня та весна...
І до сумного Кочубея
Говорить з усміхом вона.

Кочубеїха

Чого мовчиш?.. Твоя ж дитина.
А чи гадаєш не твоя?..
І зашарілась, мов калина,
Од серенади солов'я.

Кочубеїха

Вона на тебе схожа дуже,
А очі, очі — мов блакить,
Усе мовчиш, сердитий муже,
Хрещений батько ж не мовчить.

Мазепа

Пощо мовчать, коли так ясно,
Як у дитини на душі.
Моя хрещениця прекрасна,
Як місяць у нічній тиші.

(До Кочубея.)

І схожа так на тебе, дуже,
Така ж смугленька, як і ти.

Кочубеїха

Скажи хоч слово, любий муже?

Кочубей

До церкви треба скоро йти
І помолитись за Мотрону,
Щоб як троянда розцвіла
Вона у домі білім цьому
І, як тополенька, росла.

Мазепа

Ну, що ж. До церкви вам дорога,
Мені ж державнії діла.
Я буду теж молитись Богу,
Щоб Мотренька, як цвіт, цвіла,
Щоб не закрили світ їй тучі,
Не знала щоб нужди заков.
Немарно в ній тече жагуча
Татарсько-українська кров.
Кров степовая, небайдужа.
Здорові будьте! Я пішов.

І вийшов він, як тїнь багряна,
З господи білої, мов вгруз
У день, мов явір у тумани...

А Кочубеїсі коханий
Все снівся й снівся. Довгий вус
Торкавсь до губ її гарячих,

І сад пахтів диханням руж...
Вона проснулась. Мотря плаче...
А поруч спить рогатий муж.

Минали дні, минали роки,
Пливли, як в сонці та ріка.
Росла смуглява й синьоока
У Кочубеїхи дочка,
На батька схожа, особливо
Коли ще був він молодим.
Росла струнка, росла щаслива.
Щастило їй в житті у всім!
Росла, тополенька неначе
В киреї неба голубій,
Швидка, нервова і гаряча,
Як в спеку вітер степовий...
Ну та ж татарська, видно, вдача
в неї,

Як у старого Кочубея,
І викликають мрій рої
Монгольські вилиці її...
Росла і виросла на диво,
Така, як всі і не як всі,
Не мовчазна й не говірлива,
Немов конвалія в росі.

Старий Мазепа все дивився
І надивитися не міг
У очі їй, немов молився
Лиш їй, забувши про святих.

Як золота зорі бандура,
Душа акорди струн бере...
І протяла стріла амура
Два серця — юне і старе.
Неначе блискавка сліпуча,
Пройшла крізь них не для біди,

Ти молода, а він примара.
І юності старе — не пара.

Мотря

Ні, пара! пара! Ти — примара,
Коли на нього кажеш це!
Чого гориш, як од пожару,
Коли уздриш його лице?!
Гадаєш, я не помічаю.
Мов мак, лице твоє цвіте...
Так знай же, — я його кохаю.
Хрещений батько? Це — пусте.
Любов ніяких меж не знає.
Мое він сонце золоте,
Й я сонця іншого не знаю.

Од люті мати ломить руки,
З очей її пашисть вогонь.

Кочубеїха

Я проклянну тебе, гадюко,
Забудь його, забудь його!

Але для Мотрі перепон
Немає і не може бути.
Забуть Мазепу, щастя сон, —
Це значить дихати забути.

Неначе буря у палаті,
Мов я із Мотрею кричу.

Мотря

Як так, то будьте ви прокляті,
Я до Мазепи утечу!

Люблю його я щиро, чисто.
І він мене не улещав.
Я віддала йому намисто,
Щоб він про мене пам'ятав,
Щоб думав він, що я неначе
Злила з ним серденька вогонь,
Щоб відчував, як кров гаряча

Тече із жил моїх в його...
На Білу Церкву світять зорі,
І лист тополі шелестить.
Замкнули Мотрю у коморі.
Заснуло все. Вона ж не спить.
Для нього все вона забула,
А у саду кипить весна...
І Мотря привидам майнула
В траву з високого вікна.

Хіба для неї перепони —
Старої матері прокльони
І навіть Бог, що як блакить...
Вона біжить повз вишні й клени,
У палац гетьмана біжить...
А серце б'ється так шалено,
І кров у жилах так горить...
Буть тільки з ним! І більш не треба
Нічого їй. Буть тільки з ним!
І от вона уже в Мазепи,
В його покої голубім.

Мазепа

Як ти прийшла, моя кохана,
Як ти могла таке зробити?
Як серце у твого гетьмана
У грудях стогне і болить!
Що скажуть люди?! Як це можна?

Втекти до мене од батьків!
Горить душа моя тривожна,
Мене лякає Божий гнів
І людський суд. Моя хрещена!
Та людям мук моїх не знать.
О, як хотів би “наречена”
При всіх на тебе я сказать.
Твоїх батьків я ублагаю
Вогнем моїх пекучих сліз.

І гетьман в сад, що все зітхає,
Мотрону на руках поніс.
Несе, а горе скалить ікла,
І серце крає меч біди...
Ось Мотря вирвалася і зникла
З очей, неначе назавжди.

Вона гарячим вітром степу
Помчала й зникла у кущах.
І наче зорі, у Мазепи
Мотрони очі у очах...

В тиші палат журба безкрая,
Деє плаче Мотря, вся в сльозах...
А Кочубеїха благає
Свого татарина, на жах
Йому й собі, — вся гнів і крик, —
За Мотрю, зганьблену навек,
І потай дума сумовито:
“І за мою любов розбиту,
За все Мазепі відплати!”

Кочубеїха

Втекти від нас! Його це чари!
Як серце рветься од тривоги!
Ніколи їм не бути в парі,
Цього не хочуть церква й Бог.

Як не блага він, не ворожить,
Закляттям загубивши лік,
Та за дружину будь не може
Йому хрещениця повік.

Та ще він зрадник. Чорні мрії
В душі од всіх охороня
І проти матері-Росії
Готує тайно повстання.

Я знаю все. Пиши Петрові,
Пиши, покіль ми ще живі,
А то настануть дні грозові,
І ми потонемо в крові...

Й хтозна, чи виринемо потім,
Бо вся Україна — збройний стан.
Будь швидко вибуху. Це — злодій,
Це супостат, а не гетьман.

Петрові будем ми в пригоді,
Й він не забуде нас. Пиши.
І пише Кочубей: "... Він злодій..."
Лиш Мотря плаче у тиші...

XIV

*"Кто при звездах и при луне
Так поздно скачеш на коне?"*

О. Пушкін

У сьайві зоряних огнів
Кого це кінь шаленим скоком
Несе на північ, в даль степів?..

Це красень Іскра, що любив
Над зорі Мотрю синьооку
І тільки нею в мріях жив.

Він нею жив. Ночей немало
Не спав од дум, що, як ріка,
Йому всю душу заливали...
А Мотря тільки кепкувала
З закоханого юнака,
Хоч трохи, може, й жалкувала.
Та що ж, знать, Бог так захотів,
Що чорні брови проміняла
Вона на злами сивих брів
І гетьмана рабою стала.
Як жар, у жилах юна кров...

Летить козак у даль досвітну...
Його ненависть і любов
Женуть на північ непривітну...
Так. Перед ним мета одна,
Це — жало видерти зміїне
З зрадливих уст! Не знають сна
В нім лють на гетьмана страшна
Й любов до Мотрі й України.
Біжить назустріч далина,
Що ледь світає над землею...
А серце ссе журби мара...
Летить з доносом Кочубея
Полковник Іскра до Петра.

Цар не повірив в діло злеє,
Не скинув ще довіри пут.
Віддав він Іскру й Кочубея
Мазепі на суворий суд.

І от. Шумить майдан широкий
Од розхвильованих людей...
А біля плахи сумноокий
В сорочці довгій Кочубей.

Усе в зловісних фарбах тоне,
Для нього даль вже нежива...

І коло ніг його холоне
Кривава Іскри голова.

Кат одрубав її... На жертву
Пішов юнак, а міг би жить...
І очі холодно і мертво
В холодну дивляться блакить...

Над батьком Мотрі небо хмуре...
Дочка десь плаче у юрбі,
І, наче траурна бандура,
Ридають далі голубі...

Так світло й легко над землею,
А на землі в сльозах любов.
І на сорочці Кочубея
Говорить багряно Іскри кров...

“Держіть її! Держіть!” Юрбою,
Немов потоком, хтось пливе...
Обличчя наче неживе,
І очі з чорною журбою

У простір дивляться... “Держіть!”
То Кочубеїха... Не в силі
Страшного горя пережить.
За грані волі в ній, як хвилі,
Душі розхлюпалась блакить...
“Держіть її!.. Держіть!.. Держіть!..”

Любило так це серце щире...
Кому ж його любов жива?
На шию впав удар сокири,
І покотилась голова
По ешафоту і землею...

Красиві зайві тут слова.
Така вже доля Кочубея...

Там десь прозорий хорів спів...
А він лежить, мов небо лине...
Він теж по-своєму любив
Свою нещасну Україну.

А Кочубеїха? Вона
З наказу гетьмана Мазепи
Худа, розпатлана й страшна
Мчить за конем широким степом...
Вона біжить, а кінь — все швидше
З хвостом нап'ятим, як струна,
Летить, копитом б'є в обличчя
Нещасну страдницю... Одна
В широкім і безжальнім полі
На жертву і коневі, й долі
Катами віддана вона.

Ремні їй вгризлися туго в руки.
Вона ж не розуміє муки,
Співає щось і об груди,
Грудьми все б'ється...
Тіло рветься,
Земля оголює кістки
Од м'яса їй... Вона ж сміється...
Аж доки... Доки лиш кістяк
Пропав, де в житі квітне мак.

У хмарку місяць загорнувся,
В траву лив сльози золоті...
А кінь додому повернувся
З ремня огризком на хвості...

Так важко дихав черногривий,
Неначе гору поборов...
І довго конюх буркїтливий
Стирав з хвоста засохлу кров.

XV

Іще в Січі, о даль моя,
Ховаючи таємні мрії,
Йван зненавидів Палія
За те, що той любив Росію.
А скільки в нім таємних мрій,
Що він зберіг в ім'я любові
До України, Боже мій!
Тепер полковником Палій
На лівім березі Дніпровім.

“Літа, літа... Промчали ви...
Невже рабом і я загину?”...
А довгі руки із Москви
Все обіймають Україну...

“Ні, лобом не розбить бетону
Й сказати, де наші, де чужі,
Коли стрілецькі гарнізони
У кожному місті, як ножі!..”

Так думав він, а кінь копитом
Простори рве і землю б'є
Під вітром злякано-сердитим...
Земля моя, життя моє!

Іван Степанович старіє,
Для нього це не новина.
Його волосся й давні мрії
Вже вкрила років сивина...
“Ах, той Палій!.. Палій, Паліє!
Тобі дорога вся ясна.
Мені ж...” І гетьман шаленіє,
А в серці ненависть одна.
В його очах горить багряно
Якийсь огонь... “Пора, пора!..”

А кінь летить у морі трав,
Нема кінця і краю степу.
Од мрій не звільниться Мазепа...
Він Кочубеїху згадав...
В траві копита б'ють нелунко,
Земля вже скоро буде в тьмі...
Згадав Мазепа поцілунки
І шепіт пристрасний у тьмі...

“Як сяє місяць!.. Скрізь так тихо...
І так шумить гаряча кров... —
Йому шепоче молодиха. —
Од всіх ховаєм ми любов.
Це — гріх, мій гетьмане коханий,
Це гріх великий, о повір!”
Шепочуть повні губи п'яно:
“Мій сивоусий богатир!..”

Давно, давно... Дочка у неї,
Смуглява Мотря... Чи ж його?..
Ах, ніч! Та ніч у зір інеї
І щастя повного вогонь!..

Минулих днів далекі тіні
Ніяк не тонуть в років млі...
Те щастя — айстри в дні осінні,
Що запізнались на землі.

А серце ниє... В вухах дзвін,
Мов од копит, що б'ють нестримно.
І на душі так дико й димно...
Хрещений батько Мотрі він.

Знов, як раніш, всі в зорях ночі,
Останні, може, у житті...
Йому все сняться владні очі,
Мотрони очі золоті...

А роки мчать кудись шалено,
За силуетом силует...
Він кличе Палія Семена.
І от шумить уже бенкет...
Зір Палія за мури лине...
А брови — крил орлиних змах...
Сидить вся в золоті старшина.
В багрянім бархаті, в шовках...
Палій між нею, наче цвях:
“Тут зрадою і кров’ю віє”.
Думок не глушить чарок дзвін.
За те, що любить він Росію,
Його не люблять, знає він.
“Росія — щит наш од негод,
Незборний з нею наш народ.
А од старшини лиш халепа”.
Так дума він... І, як сова,
На нього дивиться Мазепа
Й вина у чарку підлива.

Він з Палія не зводить віч,
У них щось темне і вороже.
Він сивий весь, як та, що в ніч
Літа, а в день літати не може.
Одного помаху руки
Було достатньо і немало.
На знак цей дужі сердюки
Біля Семена грізно стали...

“В’яжіть його!” І от Палій
У путах весь, блідий-блідий...
“Невже кінець?.. От так халепа!..”
“Він зрадник!” — вигукнув Мазепа.

XVI

Туман у серці і кругом,
Як дим мутний на полі бою...

Стоїть Палій перед Петром.
Горять докором і журбою
Семена очі... В них любов
Злилася з гнівом невимовним,
Що — то спохне, то згасне знов...
Стоїть перед Петром безмовним
Семен... Вкраїни береги
Далеко десь одтуманіли...
“Дай сил мені, о краю милий!”
Але залізом ланцюги, —
Яка ганьба, і мука, й жах! —
Глузливо дзвонять на ногах...

Тюрма... Далеко ще до ранку.
Ось перервав Петро мовчанку.
“Так це така любов твоя!..
На милість не зміню я гнів!..
Мазепі тільки й вірю я,
Найкращому з моїх братів...”

Петро на ліжкові сидів,
А вищий був за Палія.
“Тобі прощення не знать,
Готуйсь до кари, сучий сину!
Хотів навіки одірвать
Ти від Росії Україну...
Загинеш ти, як хижий звір!”
Не давши вимовить і слова,
Петро, од люті весь багровий,
Пішов. І от його нема.
Кайдани... Туга і тюрма...
Крізь ґрати зір огні вишневі,
Як скорбні думи Палієві...
“Там сонце світить на ріллю,
На квіти і людей обличчя...
Я Україну так люблю,
Її простори бунтівничі,

Гі тополі і зірки...
О краю мій, моє ти небо!
Якби я довгі жив віки,
Не надивився б я на тебе!..
Я все дивився б на траву,
Що переливно вітер хилить...
Для тебе тільки я й живу,
Моя ти Україно мила!
Хоч перед смертю надивлюсь
На тебе, краю мій коханий,
Душі очима, мила Русь,
Мій Київ, сонцем осіяний!
Ти, в синь здіймаючи свій спів,
На зло ворожої стихії
Став матір'ю всіх городів
Непереможної Росії.

Хай славою синів жива
Не ображається Москва,
Чий крок в світах гримить залізно,
Щоб славить у віках Вітчизну.
У дружбі, наче сталь єдина,
Живуть Росія й Україна.
Вони — це слави світла рать,
Що стереже простори милі,
І вже ніякій в світі силі
Єднання їх не розірвать.
Не раз вони в вітрах загину
Лили червонеє вино...
Тому й люблю тебе, Вкраїно,
Що ти й Росія — це одно!"
І ці думки у тьмі й тиші,
Як пісня, ллються із душі.

XVII

Палій на каторзі. Несила
Йому дивитись на сніги.

І м'ясо до кісток проїли
Йому іржаві ланцюги.
Поміж дерев виття звірине,
Сичить поземка, як змія...
А десь далеко Україна
Садами кличе Палія,
Там, де зеленою юрбою
Тополі зводяться увись,
І над Дніпровою водою
Крильми дві чайки обнялись...

В його хатині стогне лихо.
Там тільки сльози й тишина...
І у зажурі Палііха
Сидить край синього вікна.

До бою твоє серце звичне,
Але чому ти був такий,
Петром брутально і цинічно
Утилізований, Палій.
З релігії, неначе з водки,
Ти кату ноги цілував...
Не міг ти бути Полуботком,
Що за Україну кров пролляв.
Віддав за неї серце щире,
Та не пішов на чорну гру
Й під гострим вилиском сокири
Не покоровся він Петру.

За те, що грав ти і програвся,
Бо виграв лиш Петро лихий,
А ти у монастир подався
Свої замолювать гріхи.

Чиж замолив? Бо Україну,
Не ту Україну бачив ти.
Од мрій твоїх, козачий сину,
Лишилися одні хрести.

XVIII

Мазепа дума, як на крицю
Знайти ще дужчу силу — гнів...
Щоб будувать свою столицю,
Петро все просить козаків.

Вони в болоті там втопають,
Ллючи в Неву і піт, і кров,
І на кістках їх виростають
Гранітні велетні будов...

Петру ж все мало... Ще, Мазепо!
Все ще і ще... Прокляте “ще”
Терзає серце без потреби,
І серце, як вогонь, пече...
І йдуть на північ діти півдня
Й своє офірують життя,
Ідуть під спів прощальний півня
Без вороття, без вороття...

“Ну, як йому заткнути пельку?”
Мазепа дума. Пелька ж та
Все ширше зуби розгорта
Й ковта чуби, шлики, петельки
І вже назад не поверта.

XIX

А небо дихає грозою
Над синім вилиском штика...
То Карл Дванадцятий до бою
Петра з фіордів заклика.

Відважний лицар опівночі
Полки хоробрі ізбирав...
Петро ж іти туди не хоче, —
І швед рушає на Петра...

Та не шляхом Наполеона
Йде завойовник молодий...
Зіткнулися в грозі два трона
Хто переможе?.. Буде бій!..

І не один. Вкраїна сниться,
Вікінгу сниться вся в садах...
Мазепа жде його, і криця —
Петро — розсиплеться у прах.

Лиш треба здвоєно ударить
Його у точку, ще й одну!..
І загудуть кругом пожари,
І шведи виграють війну.

Шматочок ласий Україна.
Так дума Карл — напівдитина,
Що раз уже Петра розбив
Біля Балтійських берегів.

XX

Не для бенкету, не параду,
Відкривши таємниці тьму,
Мазепа скликав на нараду
Старшину, віддану йому.

Мазепа

Панове, вже прийшла година
В кривавій величі своїй.
А чи готові за Україну
Ви всі іти на смертний бій?
За нашу націю нещасну,
Що лиха випила до дна,
Щоб путь її була прекрасна
І стала вільною вона?

Старшина

“Готові! Ми давно готові!
Веди нас, батьку!” І шаблі,
Неначе блискавки грозові,
Немов огненні жала злі,
Повітря разом розітнули
В покої гетьмана... “Веди!
Щоб нашу вольність нам вернули,
Маєтки наші і сади!”

Один із змовників

Але де візьмем збройну силу,
Щоб нас Петро не поламав,
Неначе хмиз?

Ще один

Нас мало. Їх же... Я сказав...

Мазепа

Цього не бійтесь. Це — нічого.
Нам Карл Дванадцятий — допомога.
Звичайно, не за наші очі
Нам буде Карл допомагать.
Загарбать він Україну хоче —
І це нам треба добре знать.
Далеко Швеція. Ми потім
Її розіб'ємо ярмо.
Це не Росія, що так близько.
Та й січове хоробре військо
У нас в руках. В нас козир є.
Хай перше Карл Петра поб'є,
Й йому, ослаблomu, ми будем,
Мої братове, добрі люди,

Козацьку волю диктувать.
Про це нам треба пам'ятать.

І, повні ненависті й шалу,
Вони розходитися стали
В передчутті страшних негод.
Та ні словечка не сказали
На цій нараді про народ,
Немов його й не існувало.
То ж знай, жупанство малинове,
Народ останнє скаже слово!

XXI

Як Палія любила Січ,
І як його ще й зараз любить...
Коли він кине грізний клич,
Вони підставлять смерті груди
І ринуть бурею за ним
Крізь канонади лютий дим...
Він бачить бронзові обличчя
Своїх братів по боротьбі
За Україну й славу Січі...
В журбі чоло він нахиляє,
А за вікном тайга ридає,
І в тундри голос її лине...
Ні, то ридає Україна
У горі-розпачі-німім
За сином зрадженим своїм.
Як довго лине ніч зимова,
З морозу все вікно рябе...
Щоб виправдать йому себе,
Петро не дав сказать ні слова.
І в дерев'яному бараці
Снуються думи про того,
Хто застромив ножа вогонь
У вірне серце небораці
В жахній зрадливості своїй.

І гнівно думає Палій:
“Я відплачу йому, собаці!
І буде, як завжди, незмінно
Росії вірна Україна!
Одна в нас правда і можуть,
Як і одна в майбутнє путь!”

Кривив Петро уста вишневі...
Він же не вірив Палієві...
І от, нарешті, зрозумів
(У серці невимовний гнів),
Що, як довірливу дитину,
Його Мазепа обдурив.

XXII

Вже Карл Дванадцятий кордони
В пихатій величі пройшов...
Пора, пора набить патрони,
Пролить нападників злу кров!
Там, там, до Ворскли, до ріки
Іде юнак в царя короні.
Титан із золота в броні,
І йдуть прославлені, швидкі,
По манію його руки,
По всій, по всій та оболоні,
Блакитні Швеції полки,
Їх запорожців стріли лави
Тих, що Мазепа сивий вів...
Музика грала, крики “слава”
Й різнокольорних прапорів
На вітрі гомін... Як у сні...

І от під мурами Полтави
Полки спинилися, міцні
В своїй злютованості грізній,
На горе Матері-Вітчизні.

За штурмом штурм... Але Полтава,
Так, як стояла, і стоїть...
Пожеж все ширшає заграва,
В диму затьмарилась блакить...
І лицарі чубаті степу
Полтавських досягти висот
Ніяк не можуть, бо Мазепу
Прокляв, як зрадника, народ
Й на нього свій обрушив гнів
За те, що шведів він привів,
Що віддає, достойний згину,
Їм на поталу Україну...

Лютує Карл і по намету
Нервово ходить без кінця...
Не можуть шведські багнети
Зломить народного бійця,
Що встав за віру православну,
За рідну землю і церкви,
Щоб записати сторінку славу
В єднанні Києва й Москви,
В скрижалі пам'яті людської,
Й проти чужинців став стіною.
Одна надія в них на Бога,
Щоб захистить своє добро...
Полтаві йде на допомогу
З полками юними Петро —
Вість принесла розвідка степу.
І хмуρο дивиться Мазепа,
І довгі вуса, наче кіт,
Гризе він у безсилій люті.
Ні! Не зламать Петра можуть!
Передчуває він, і піт,
Смертельний піт, воложить
скроні...
Й стоять наготові коні.
Згадав він Мотрину любов,

Солодку, незрадливу, чисту,
І мацає її намисто
На шиї зморщеній ізнов...
Згадав сокири блиск іскристий,
На пласі Кочубея кров
І на сорочці його білій...
Згадки туманять часу хвилі,
Та у згадках чи є потреба,
Час не такий тепер наспів.
Як з Палієм, Петра Мазепа
І з Кочубеєм обдурив.
“Палій, Палій... Злі хуртовини
Тепер ти слухаєш в тайзі
Далеко десь на Україні,
Неначе пес на ланцюзі”.
А стрілянина все лунає,
Й Петра Мазепа проклинає,
Як той його. Він ще не знав:
Його в церквах Петро прокляв,
І вся Вкраїна проклинає.
Якби він знав. Якби ж він знав!

Карл
(Мазені)

Ти обіцяв алмазні гори,
Мій бідний спільнику, і я
Повірив, як у блиск Аврори,
Як в пісню-казку солов'я,
Що нас зустрине Україна,
Як дорогих братів своїх...
А що ми бачимо?! Звірина
Ненависть стріла нас. Батіг
Та штик допомогти не зможуть
Без ласки братньої тепла.
І все це так мене тривожить...
Да. Кепські наші діла.

Допоможи нам, правий Боже,
Охорони од кривди й зла
В країні, де усе вороже!

Мазепа

Хто знає все, той все уміє.
На Бога лиш одна надія.
Могутній він в своїх ділах
Там, де людина тільки прах,
Пушинка у його руках.
На Бога лиш одна надія.
І Карл наметом знову ходить,
А думою далеко бродить
Там, між озер і скель стрімких,
Що з малих літ так любить їх...

Карл

Я бив Петра. Він знає добре.
Та і не дуже він хоробрий,
Бо з Нарви так од нас тікав,
Що у медаль на сміх попав.
Але тепер вже інша справа.
Навчена вже його орава,
Та так навчена, що ого!
Чи я, чи він, о духи злі!
Удвох нам тісно на землі.

XXIII

“И грянул бой, полтавский бой!”
О. Пушкін

В залізне коло круг Полтави
Упав тугий удар ядра
І стежку проробив криваву...

В жаданні смерті або слави
То підійшли полки Петра.
Як попіл той, літають гави,
Когось кляне їх чорна рать.
І трупи покотом лежать
В крові під мурами Полтави...
Але живі іще стоять,
Але серця в живих ще б'ються!..
Вони над ядрами сміються...
Живих ще треба подолати!
Зійшлись дві армії. Одна
Покрита славою у битвах.
А друга юна та міцна,
Як сталь, що кута у молитвах...
Неначе тятива туга,
Вона напружилась для вдару...
В крові ковзається нога,
І очі сліпнуть од пожару,
Що в небо посилає хмари
І тут, і там, і тут, і там
З гарматним димом пополам.

Як б'ються шведи вперто, люто!..
Та земляні міцні редути
їх не пускають і вогнем
Січуть, січуть невідборимо,
Неначе богатир мечем!..
“Невже пролине слава мимо!” —
Так думав Карл у колі тих,
Що з ним пройшли важкі дороги
Для смерті чи для перемоги.
Гримить загрозливе “ура”,
То наплива, то відпливає...
І смерть круг Карла і Петра
На крилах огнених літає.
Ось підморгнула: “Ну, пора!”
Скривила те, що звалось — губи...

Й лишив круг Карла купу трупів
Удар розпечений ядра...
Й од його страшного жала
Земля неначе застогнала,
А з нею й Карл, що тінню впав,
Де, на поживу тліну й гав,
Його соратники лежали...
Але недовго він лежав, —
Його братерські дужі руки
Під невгамовні бою звуки
Зняли під неба димні брами,
Як стяг кривавий над полками...
Й ті, що хитнулися назад, —
Коли побачили героя,
Знов уперед пішли грозою
В страшний ударів громопад,
Щоб перемогу взяти з бою...
Бо він живий, їх вождь і брат,
Як символ радості й весни,
Кумир уславлений народу.
Готові всі іти вони
За нього і в огонь, і в воду...
Вони ідуть. Хай смерть лиха
Відступить від сміливців в ночі!..
Бо сяють їм героя очі,
Бо Карл рукою їм маха...
Й ще дужче бій кругом клекоче...
То гнуться російські полки,
То шведські — синьою стіною,
Як моря вал перед скалою,
Б'ючись об гострені штики...

Все вище й вище бою гами...
Готов і швед, і рос на все...
Чий кінь летить перед полками,
Кого він злякано несе?
І як він ніг не покалічить,

І ребер як не полама!
На ньому велетень північний
Летить, як світло і як тьма,
Коли світанок пестить рожі...
І кінь копита підійма
І трощить голови ворожі...
Смерть замахнулась!.. Та дарма!..
Петру ще жить і йти землею.
Бо він для армії своєї
Неначе молодість сама,
Хоч кров людську він лив, як воду,
За славу Росії в борні...
Летить, як буря, на коні
Любов російського народу
Крізь канонади сивий дим...
Шепоче він святу молитву.
І армія іде на битву,
В однім пориві злита з ним...
Неначе море підпира
Його і з ним все вище лине..
А з боку Карла і Петра
Вкраїнці б'ються до загину.
Який це жах! Який це жах!
Так розмінять можуть орлину!
І наче стогне на ножах
Роздерте серце України...
Над ними круки, круки, круки,
Між ними зрад повзе змія,
Там, де хрестилися шаблюки
І Гордієнка, й Палія.
Палій!.. Важка рука Петрова,
Що, мов не пам'ятає зла,
З Семена збила злі закови
І до Полтави привела
В цей ранок грізний і грозовий...
Розбіглись коні вороні,
Шаблі розскочилися гострі...

До січових бійців, як постріл,
Палій підскаочив на коні.

Палій

Січовики! За кого люто
Ви кров братерськую ллете?..
Як сміли Бога ви забути,
Кому народ продаєте?!
Ви ж не перевертні, а люди!
Сини мої! Чи ви зі мною?

Січовики

З тобою, батьку, ми з тобою!
Змії ми голову зсічем!

Загуркотіло: “Слава! Слава!..”
І козаки за Палієм
На шведів ринули, як лава.
Неначе меч титана дзенькнув
Об штик ворожий у борні.
І марно кликав Гордієнко
Свої незборні курені...
Його не слухали. І мимо
Вони летіли, наче сни...
І шведа так невідборимо
По флангу вдарили вони
В рішучу мить! З життям прощання
Тут не один узнав боєць...
Хитнулись терези востанне
І зупинилися... Кінець!
“Кінець, кінець, мої хороші!” —
Кричить Петро до ворогів
В зорі вечірньої пороші...
Він мить жадану зрозумів,
Коли упали з Карлом ноші —

Така зрадлива долі гра —
Од неблаганного ядра.
Коли вони, як грім, упали,
Щоб потонуть в неслави млі,
І Січ на терези поклала
Свої нагострені шаблі.

Неначе ночі димні бреди,
Коли цілує день бори,
На захід утікали шведи,
В пилу й крові їх прапори...
Але одрізав їм дорогу
Солдата російського штик,
Як меч відплати й перемоги...
Лиш Карл з Мазепою утік.

Мчать козаки, голодні й голі.
Лице Мазепине як лід...
Під жовтим місяцем тополі
Гіллям хитають їм услід.

Тополі

Пощо ви, діти України,
Тікаєте до чужини?
Одної матері сини?..

Вони ж летять, летять невпинно
Кудись за синюю межу,
Лиш вітер віє їм у спину...
І я з тополями кажу,
В їх шум вплітаючи свій голос
Крізь час, що сивий, наче волос,
Збиваючи століть іржу:
“Куди, куди?” Мовчать тумани...
О краю мій, твої сини,
Немов Канади індіани

В дні братовбивчої війни.
Індійці бились за французів
І за англійців в темі дібров...
їх гнали зрадники й лакузи
За інших лить братерську кров.
Отак і ми. Тягли з нас жили,
Як з тих шотландців, що згубили
І мову рідну для чужих.
їх кат стискав, неначе губку...
І от лишилася у них
Од суверенності лиш юбка,
Що їм дозволено носить
І проливать в ній кров гарячу
Во славу Англії... Незрячі
Далекії брати мої!
За вами моє серце плаче...
Такі дороги й України.
Сама з собою у бою
Через трагедію свою.
У темі страшних її доріг
Російський брат їй допоміг,
І в дні жовтневої відплати
Упало в прах ярмо прокляте.

XXIV

Цей спів — за кров, що у долину
Плила, подібно до ріки,
Коли столицю України
Обороняли сердюки.

З них кожний битися поклявся
За свій народ, за честь свою.
В полон ніхто з живих не здався,
І полягли усі в бою.

Чиї прокляття шепчуть губи?..
Чи ж проклянеш, мій краю, їх?..

Тягли на шибениці трупи,
Бо не було уже живих.

Не стало у героїв сили.
Та хто ж за це їх прокляне?
З наказу Меншикова діло
У тьмі робилося страшне.

Засяло сонце після бою,
Що одгримів валами мли,
І шибениці за водою
До моря скорбно поплили,

Одна за одною... Вкраїно,
Можливо, так і не було...
Прости за вигадку ти сина,
Що не забув своє село,

Що пив святу донецьку воду,
Де шахт копри і домн вогонь.
Що не забув свого народу
І йшов на смерть в ім'я його.
Не жертва я сліпа стихії,
Тваринних чвар, чуття свого.
Люблю я гордий люд Росії,
Та не люблю вельмож його.

Що гнали в бій народ, як бидло,
Щоб все загарбати собі...
Крові їм лити не обридло
Рабів руками в боротьбі.

Простіть мене, нещасні, любі,
Далекі жертви зла і мли!..
Себе — не тільки братні трупи
На шибениці ви тягли!..

Ви полили своєю кров'ю
Лани для пана, не села.
Поета ж вигадка любов'ю
Лиш продиктована була,
А не ненавистю до брата,
Що, як і ми, солоний піт
Лив у ріллю на кодро кляте,
Аж поки знищив панський рід
І руку нам простяг могучу,
І з нами став, як ми, крилат,
Підвівши голову за тучі,
Великий наш російський брат!

Лиш гайвороння чорний клопіт,
Лиш гайвороння чорний жах...
Батурин знищено і попіл
В глухих розвіяно вітрах.

А потім там, де Дніпр наш лине,
Де згас навик люльок вогонь,
Ядро нової України —
Січ — дочекалася свого...
Та дочекалась... Катерина
Аж за Кубань погнала нас,
В ярмо, що дерло й нашу спину,
І гордий запрягти Кавказ,
Щоб з нами він у рабстві гинув...
Про це слізьми писав Тарас.

XXV

Над садом зорі в хороводі,
Блука зефір між верховіть.
І коло хати на колоді
Мазепа зігнений сидить.

Мазепа

Прости, прости, Вкраїно-мати,
Мене і спільників моїх!
Я, мов Іуда той проклятий,
На рідний не ступлю поріг.

Хіба народу не любив я!
Та в грізний час страшних негод
Собі на горе й безголів'я
Не зрозумів мене народ.

Не раз за нього я молився...
А він, а він мене кляне!..
І долі вітер, наче листя,
Мене з України жене...

Карл

(Його виносять з хати.)

Що зажурився, небораче?
Що ми — покинуті, самі?
За нами тільки вітер плаче
Або сміється з нас у тьмі.
Послухай... Пізній уже час,
І вітер плаче, як дитина...

Мазепа

Ні, то кляне з тобою нас
Моя нещасна Україна,
Мене як зрадника... Тебе ж
Як завойовника, нетяго,
Що диким полум'ям пожеж
Не зупинив її відваги.
Тебе зламали за сваволю,
За зраду чорную — мене.

І от одна з тобою доля
Нас у Молдавію жене.
Тебе ще далі, аж до турків,
Мене ж, мій друже, у Дунай.
Мушкети наші вже без курків...
Прощай, Україно, прощай!..

Карл

Я ще вернусь на Україну,
Її залізом і вогнем
Я покорю або загину,
Своїм проколотий мечем.

Мазепа

Що ж, покоряй. Я не перечу,
Мені тепер вже все одно.
А поки що нехай утечу
Залле солодкеє вино.
Ходімо вип'єм...

На колоду

Сіє місяць з вишини,
І вартові, як тіні, бродять
В глухій і грізній тишині.

Перший січовик

(до другого)

Мені до всього небайдуже.
Не знаю, як ми ще живі.
Дісталось нам з тобою, друже
Аж оселедці у крові...

Другий січовик

Да. Катавасія. Халепа!
Нас розметали, як туман...

Хай буде проклятий Мазепа!
Давай тікати до росіян!

Перший січовик

Давай!

І тільки тупіт
Подаленів у ніч суху...
І тільки швед дивився тупо
Услід на битому шляху,
Але він вистрілив. Боявся,
А може, може, й жалкував...
Якби він мову нашу знав,
То й сам до росіян подався б

Пливуть тумани од ріки,
Шепоче вітер щось деревам...
І наливаються хмарки
Передчуттям зорі вишневим...
Неначе соняшник на тин,
Світанок хилиться над степом...
І знов копит погребний дзвін
Печально слухає Мазепа.

XXVI

Ви вільні знов, лани кохані,
Як хвилі рідної ріки...
І у Туреччині, в тумані,
Пропали шведські вояки.

Полки Петра пішли за ними,
Та сила турків немала,
Де грім гармат, і кров, і дими,
Петра в кільце стальне взяла.

Намет. Од люті серце в'яне
У Карла. Ходить він страшний...

Та мовчки смокче дим кальяну
Паша турецький огрядний.

Карл

Як можна випускати вовка,
Що до кошари ніччю вліз?!
Вовк — це є вовк. Така помовка.
Його б пекти вогнем заліз!

Він тільки ненавистю й дише
До мене, лицаря добра.
Невже вам золото миліше
За довгов'язого Петра?

Йому б лиш жить. Тхору такому.
Він за життя віддасть і трон.
Він у руках твоїх, так чому
Ти не береш його в полон?

Паша

Петру капут.

Ми вирвем жало
Із рота чорного його.
Це так. Та в Порти грошей мало,
А гроші — це вина огонь,

Уста солодкі одалісок
І все, що зможеш ти купить.
З Петром не можем ми так різко,
Бо звикли золото любить.

Та й бути до Петра ворожим
Не зможу я без каяття.
За нього рідна Порта може
Свого позбутися життя.

Карл

Я гори злота вам здобуду,
Щоб змовкло прокляте “ура”,
Я цілувать вам ноги буду,
Не выпускайте лиш Петра!

Карл на коліна хоче стати,
Але паша не дозволя.

Паша

Не треба так! Не треба, брате!
Далеко Швеції земля.
Вже золота мечем придбати
Не зможеш ти. Твої поля
Іще не раз заллються кров'ю
Там, де могили і хрести,
Куди повернешся ти знову
Й десь у бою загинеш ти.

Карл

Ну, годі, годі ворожити,
Ти не циганка, воїн ти.
Що ж, кряч, як ворон, про хрести,
Паша у ролі ворожбита.
Далеко Швеції сади
Й вікінгів плем'я войовниче,
Прощай. Поїду я туди,
Куди синовне серце кличе,
Що десь зупиниться в бою.
Я їду в Швецію мою.
Прощай!

Паша

Прощай, відважний мій юначе!
Ще не зайшла твоя зоря.
Ще кінь за вершником не плаче,
І меч — в руках богатиря.
Прощай, прекрасний мій юначе!

Й лице північного титана
Завіса вкрила. “Що ж. Пора”, —
Й паша над люлькою кальяну
Старечі сльози витира.

Так меч, меч Швеції зломився
Під тиском велетня з Неви.
Петро ж від турків відкупився
І повернувся до Москви.

Туди, туди, де скелі й ріки
У шелесті озер і трав,
Де він, за Пушкіним, навіки
Вікно в Європу прорубав.

Блакитний вечір. Шум акацій,
Немов на вулицях весна,
А у розкішному палаці
В покоях бродить тишина.

Перед господарем Молдови
Мазепа мов закам'янів.
Він у жупані малиновім,
Як кров, що марно він пролив.

Мазепа

Куди, куди піду од суму?
Під землю чи в глибини вод?!

Хіба ж я міг таке подумать,
Що проти мене мій народ?..

Що він мої розіб'є мрії
Так, як Петро чужинну рать,
Що він ніколи від Росії
Не зможе серця одірвать.

А я шукав у морі броду
І не знайшов його, о ні!
Й, навіки проклятий народом,
Умру на рідній чужині.

Я помилявся од любові,
Що, як пожар, в моїх очах.
О не розвій, молю, Молдово,
По смерті мій печальний прах!

Мазепа сивий. Тільки брови
Все ті ж у нього, як колись.
Тепер він молиться Молдові,
Як Україні він моливсь.

Вони, як сестри. Що ж. Він битву
Програв, і в серці тільки тьма.
Прийма Молдавія молитву,
А Україна не прийма.

Господар

Нещасний брате, годі муки!
Її не вичерпать до дна.
Хай дні твої, як чорні круки,
Та ще повернеться весна...

Покайся. Їдь на Україну,
На степу рідного суцвіть,

Що йшов за нього ти до згину.
І рідний край тебе простить.

Мазепа

Не можу я... Я вже проклятий,
Хоч степ і кличе, і гука.
Якби ти знав, мій добрий брате,
Яка важка в Петра рука!

Як жаль, що серце бідне гине,
Що мало все, поля й блакить...
Мене б простила Україна, —
Петро проклятий не простить.

Які ще в світі є падлюки,
Коронодеспоти які!

І він в одчаї ломить руки,
А очі! Очі, як штики...

Вони із люті і туману,
Мов не приймає їх земля,
Ті очі, що любили панни
Колись у парку короля,
Десь понад Віслою, де чуло
Гілля зітхання молоде...
О ні! Не вернеться минуле,
Назад ніколи не прийде!

Мазепа

Тепер нічого вже не треба.
Заснуть. Заснуть би вічним сном.

І похилив чоло Мазепа,
Немов налите чавуном.

“Заснуть, заснуть...”

Чужинний вечір
Кривавить хмари за Дністром...
Страшний тягар упав на плечі
Мазепі перед вічним сном,
Що зазирає йому у очі
Диханням холоду і ночі.
Вже місяць вирушив у путь
У золотій своїй обнові.

Мазепа

Я знаю, турки продадуть
Мене за золото Петрові...
Останні хвили я живу.

І сльози падають багрові
З очей Мазепа у траву,
Криваві сльози... Перстень свій
Мазепа з пальця іздіймає,
І в тишині уже нічний
Із нього смерть він випиває
Й на землю пада...Стогне гай...
Зітхнув Мазепа у останнє,
І з губ злетіло, як дихання:
“Прощай, Україно, прощай!”

Над ним у сумі голосінь
Не никли траурно знамена.
Одкинув він у вічність тінь...
Він був талант, а може, й геній.

А геній — це не витів долі,
А й труд ночами й в льоті днів...
Не марно езуїтів школу
Колись Мазепа закінчив.

Так! Закінчив. Та єзуїтом
На радість матері не став.
Він серцем, для добра одкритим,
Людей, як пісня, чарував.

“Він інтриган”, — немов вериги,
В душі моїй слова ці злі.
Але були його “інтриги”
Для щастя рідної землі.

Хоч ґрунт її був досить грузький...
Інтриги? Ні! Це зброя слав.
Отак один король французький
З інтриг державу збудував.

Хай про Мазепу спів мій лине,
Хоч він був пан, та серце мав.
За суверенність України
Боровся він і в цім був прав.

І я співають про нього мушу
Так, як ніколи не співав.
Народ не марно в свою душу
Про чайку його пісню взяв.

Голів мільйони, світлі, щирі...
До них тягнусь я серцем всім!
Народ — мій Бог, йому я вірю,
А не історикам отим,

Що руку царську цілували,
Що слинили Петрову длань
І про Мазепу написали
Із кон'юнктурних міркувань.

Та й досі пишуть... Що ж, пишіте.
Красу душі його висот, —

Як не зовіть його бандитом, —
Вже оспівав давно народ.

Мені ж чинів і “ласк” не треба,
Я не наївний, не сліпий.
Ні! Не народ прокляв Мазепу,
А прокляли його попи.

Попи, що з правдою змагались
І продали царю язик,
Ці чорні рясни, що злигались
З попами руськими навек.

І прислужилися, прокляті,
Катам, що йшли, як криголом,
Щоб наш народ у власній хаті
Ще сотні років був рабом.

Хай повний гніву в даль чаїну
Про дні печальні лине спів,
Коли з моєї України
Петро колонію зробив.

Це він до власної мети
Схилив і шляхту України,
Надавши право їй тягти
І соки, й жили з селянина.

Союз військовий він зламав,
Що склав Богдан із Олексієм
Як рівності й братерства вияв.
Він шляхту золотом обсіяв,
Народ позбавивши всіх прав,
І по Вкраїні “з ласки трону”
В містах поставив гарнізони.

В ті люті дні він добре знав,
Що їсть Україна і чим дише,
Й, щоб зав'язать петлю тугіше,
Мазепи “зраду” скористав.

Так! Будував церкви Мазепа,
Церкви і школи. Просвіщав
Він свій народ. Та шкіль не треба
Царю, й він їх позакривав.

Покрилась тьмою Україна,
Засумував старий Дніпро...
І доробила Катерина,
Чого не встиг зробить Петро.

Епілог

Далекий Галац сниться знову.
А серце! Серце у огні...
Біля господаря Молдови
Лежить Мазепа у труні
В маленькій церкві.

Рідний край

Одснівсь і не присниться знову.
І турки, що взяли Молдову,
їх трупи вкинули в Дунай...

Мов чути голос, що з журбою
Слова так глухо промовля,
Немов говорить їх земля:
“Кісткам — і тим нема покою!”

Такий кінець, Мазепо, твій,
Герою нещасливий мій,
Що так любив свою Україну,
Та все ж не так, як той Палій,

Що все простив Петру за волю,
Як і Петро йому простив
В ті дні кріпацтва і сваволі,
І подвигів богатирів,
Що землю так свою любили,
Що не злякались і могили,
Бо мати в нас усіх одна —
Це наша рідна сторона.

Хай вітер віє нелихий
І нахиля гілля дібров.
Замолювать свої гріхи
У монастир Палій пішов,
Щоб домолитися до раю.
Мазепа спить на дні Дунаю.
Над ним весна іде в похід,
Сади вишень вкриває цвіт...

Та що йому тепер до всього!
Краса Молдавії для нього,
Як сон, що вже не повернуть.
Пішов він у останню путь.

Куди? Цього ніхто не знає.
Спитай у сивих хвиль Дунаю,
У сонця й вітру поспитай...

Над ним тече мутний Дунай,
Старечі кості обмиває...
А десь далеко рідний край
В церквах вигнанця проклинає.

Харків 1928-го, Київ 1959 року

РОЗСТРІЛЯНЕ БЕЗСМЕРТЯ

(Поема)

Безумство бурі світової
одгуркотіло вже давно...
Ти знов стоїш переді мною
й в поему просишся, Махно!..

Ти просиш (зір твій, наче жало...)
поему написать нову,
бо першая давно пропала
в сумних архівах ГПУ.

О, скільки гроз гуло в поеті,
герою нещасливий мій,
коли побачив на портреті
тебе я в куртці шкіряній!..

Тепер не знаю, як ти, де ти?..
Горить душа моя в огні...
Я проти тебе йшов в багнети
іще в далекі юні дні.

Ішли махновці в смерть юрбою.
Чи був це яв, чи дикий сон?..
їх у бою під Лозовою
ми захопили у полон.

Той сніг... Крові багрянні маки...
Та церква... Тіні чорні гав...
Де я, смуглявий гайдамака,
багнетне коло замикав.

Як їх стріляли, як кололи
штыками в стегна чи в плече!..
А я дививсь... і чорним болем
стискалось серце гаряче...

Така була судьба поета...
Махно, я зовсім їй не рад.
Я проти тебе йшов в багнети
в борні за Єлисаветград!

Гули дроти... був сніг — не трави...
Деся коні грізно: туп-тупу...
А я, політкурсант смуглявий,
стою в дозорі у степу.

Блукала смерть у білих гонах,
я бачив тінь її страшну...
І у Петлюри, і в червоних
любив я дівчину одну.

Цього не викреслиш із серця...
Що з вами, очі голубі?..
Весь світ стогнав в гігантським герці,
й земля кипіла в боротьбі...

А ми, з гвинтівками, курсанти,
немов незлічені полки,
хоч мало нас, ішли на банди,
на чорний прапор твій в штики!

І входив штик в живіт, як в вату,
як голка в масло, в крик — “оа!..”
Я знав, що ти куркуль проклятий,
оскаженілий буржуа!

Твоєю я забризкав кров'ю
сніги широкі та сумні...
І все ж любив тебе любов'ю
незрозумілою мені.

Обличчя Міші Ялового
ще й досі бачу я... Той час,
ті наші думи і дороги...
Та багатьох нема із нас,
немає й Міші Ялового.

Він мовчки слухав про Махна
й хитав в задумі головою...
О Мішо, Мішо! Над тобою
не сяє неба вишина...

Як не порвав я серця струни.
Не я — їх ворог люто рвав!..
А ти в дорозі до Комуни
од кулі братньої упав...

Холодні стіни каземата,
І смерті стогін, сталі спів...
То з пістолетом руку брата
на тебе ворог злий навів...
Така судьба твоя проклята.

Упав орел. Зламались крила,
ти очі золоті закрит...
Тебе прокляв мій тихий спів...
Я ж вірив тим, що Мішу вбили.
А він... а він мене любив!..
І ми усі його любили.
Мене ж злий ворог обдурив.

Я бережу твій образ свято,
прости мене, мій бідний брате!

Тобі хвала й безсмертна слава,
далекий Мішо Яловий!
Вернувся ти в партійні лави,
але вернувся неживий.

З тобою що? Ніхто не знає.
Я ж чую твоїй печальний крок
і бачу, як у тьмі тримає
рука прозора партквиток
і з тьми привіт нам посилає...

Так. Примаков тебе любив,
як друг, як вітер український,
що мертвий волос ворушив...
Пішли у тьму під кулі спів
і ти, і Юрій Коцюбинський,
що тільки для Радвлади жив...
В вікно б'є вітер непривітний
дощем, як снігом в час зими.
І дивляться Василь Блакитний
і Хвильовий на мене з тьми...

Чого ви дивитесь із ночі?..
Ви прожили свій вік не зря.
В одного сині-сині очі,
в другого ж карі, як зоря,
коли прибій в граніт гуркоче
і кида бризки з янтаря...

Ви не боялись Бога й чорта —
ви віддали борні свій спів.
Один умер через аорту,
а другий сам себе убив...
Убив себе, але не спів,
був друг мені і друг Еллану
і на житті своїм, о гнів! —
як Микитенко говорив,
“поставив крапку олов'яну”.

А Микитенка хто убив?..
Все та ж змія, проклята, чорна
що в наші лави заповзла

і нас, синів ковадла й горна,
таємно жалила й пекла
тортур залізом... Повна шалу,
вона вела у тьмі бої
і в Революцію стріляла
безсмертним іменем її!..

Душа Миколи Куліша
крилами б'є в вікно блакитне
й крізь ніч, похмуру й
непривітну,
в мою поему поспіша...

Він геній був... І от не стало
орла духовних тих висот,
куди послав його народ
і партія куди послала.
Пішов у небуття, як дим...
І Курбас Лесь пішов за ним.
Серця спинились їхні чулі
од голоду, а чи від кулі...
І ті, кого любить я звик,
і Кириленко, і Кулик,
що з нами йшли у даль
щасливу,
і Підмогильний, і Вражливий,
що з смертю вийшли на двобій,
Кривенко, Плужник, Лісовий
стоять, мовчать у тьмі
страшній...
Стоїть в очах примарне
військо...
І дивляться Близько й
Фальківський,
і з глибини і тишини,
вітають Мисика вони...
Не чуть за вікнами сирен...

А я дивлюсь у ніч патлату...
Й заходить тихо у кімнату
печальний Міша Йогансен...
Він теж упав від кулі ката
лицем униз чи горілиць, —
і з ним упав Косинка Гриць.
“Прощай, матусенько, єдина!” —
я певен, що так Гриць сказав.
І постріл тяжко зарідав...
І цілували губи сина
криваву землю України...
Про них співаю я сьогодні
і про усіх, кого нема,
кого ковтнула смерть тьма...
їх кров наповнила б безодні!..
Досвітній, Епік... Любі, любі,
хоч в пісні воскресить би вас
і той страшний, безумний час!..
Аж ось іде Гордій Коцюба,
у кому лева мідь жила,
й сідає мовчки край стола...
“Чи всі зібрались?” Ще нема
Панаса Любченка і Лева,
що звався Скрипником (крицева
у нього вдаченька була),
і ще Затонського нема.
Смерть гордий дух їх переміг, —
то тільки тіло сталь порвала...
Нехай фізично вбили їх,
але їх дух не розстріляли!

Хай лине спів, як гул пожеж,
і про товаришку Левкович!..
Зайшли Затонський, Скрипник теж
і Любченко Панас Петрович.
А ось із зором, повним мук,
іде Валерій Поліщук...

“Ну що? Зібралися, вояки?
Стіл круглий, тут усі однакі”, —
лунає голос, мов з-за хмар...

О світлі жертви яничар,
гадюк у образі людини!..
Щоб передать увесь мій гнів,
нема таких на світі слів!

Четвертувати мало тих,
хто “планово” понищив їх,
крові розливши океани...
Наслідуючи наші плани,
він плани праці обернув
на смертні плани! Хто ж з них проти
нового був, коли нове
вони творили в повну силу,
під горді кличі “Хай живе!”,
що ввись летіли, в сонця злото...
Але бандити патріотів
націоналістами зробили.
А ми в це вірили!

Сидять, хитають головами
й на мене дивляться... Уперті,
чужі хитанням і журбі,
вони були у боротьбі
за Україну і за Русь...
Так тяжко плачу і дивлюсь
я на розстріляне безсмертя,
як на дитя убите мати...
Страшний пройшли ми, друзі, час.
Та як живі вони між нас
і будуть жить, на горе кату!..
Безсмертя ж бо не розстріляти!
Не розстрілять його ніяк,

хоч смерть підступна, наче кицька,
чи так, мій друг, Володю Гжицький?..
А в серці світять, як маяк,
Ірчан, Бобинський і Коряк...
Од нас не підете нікуди,
ви — в нас, ви з нами як живі,
що на землі лишились чудом
(а серце радісно так тінька)
і Добровольський, і Ковінька.
Нехай поглинула їх мла —
ми їх продовжуем діла
на славу й щастя України.
Павло Григорович Тичина
мені всміхається: “Авжеж”.
“Так, так”, — до мене — Рильський теж.
І Панч, і Головка, і Ле
зі мною згодні. Як троянда,
зоря поезії цвіте
і прози сонце золоте.
Між нами Василевська Ванда
і куций сміх Корнійчука,
і сміх Олійника, й хоч Вишні
нема між нас, як сонце в вишніх,
він не погас. Хоч десять літ
його терзали там, де лід
і гул тайги, і жах розлуки...
Там ми сплели братерські руки
на місці мертвих і, живі,
йдемо на обрії нові,
де сонце правди вселюдської
встає із далини близької...
І йдуть із нами в далечінь,
во ім'я щастя поколінь,
мов колективний комсомоліч
Шиян, і Сенченко, і Смолич.
О ні, брати, о ні, не сон це!
Встає вже Комунізму сонце!..

Його проміння осява
обличчя наші і верстати,
пшениці колос той вусатий...
Під ним хвилюється трава,
горить воно в очах маляти...
Але не треба забувати
про той страшний далекий час
І тих, що йшли на смерть за нас,
на смерть, з натхненними очами,
щоб бути безсмертними між нами.
Одні в квітках, другі в крові,
зійшлися мертві і живі...
Драй-Хмара, Зеров, Филипович...
Вітають їх в печалі губ
наш Антоненко-Давидович
із Зінаїдою Тулуб.
Так ми йдемо, й вони — між нас,
у цей неповторимий час.
І присвятили Батьківщині,
в труді натхненному єдині,
і мрій політ, і серця жар
Павло Усенко і Гончар.
За ними на Парнасу вишку
зійшли Павличко і Малишко,
куди, одкривши в даль вікно,
Доленго вийшов вже давно.
І навіть Крижанівський Стьопа
з “Берізкою” за ними тьопа.
Він, часто лаючи Сосюр,
не став понад “шаблонів мур”,
бо Байрон в гуркоті доріг
за вуха витягти не міг
того, хто в твань угруз по вуха...
Така вже доля бідних духом.
Ні, не забув я, щастя мріє,
і про Трипільського Андрія,
про Ющенка і про Масенка,

Яновського і Копиленка...
Між нами в спокої чола
я бачу Ходченка Павла,
що йде вперед як довгожитель.
Бо дух наш — тіла є цілитель.
В лице майбуття вітер віє
і Воскрекасенку Сергію...

Сплели ми в льоті світлі крила,
і всі одне ми робим діло.
Не діло, любі, а діла —
і в даль, як блискавки стріла,
мчимо відважно і щасливо...
І в блискавці нема розривів.
Такий характер український,
чи так, товаришу Дубинський,
що довгий час не мав що їсти...
Куди там графу Монте-Крісто!
Такий-то я, мої братове, —
хотів писати про “Махна”,
а написав про Примакова,
що став для мене як весна,
коли палала даль грозова,
коли гули бої уперті,
і подививсь крізь Примакова
я на розстріляне безсмертя,
і зрозумів, що в дні нові
безсмертні — мертві і живі.

Ідуть розстріляні, й між ними
я бачу Лебедя Максима,
завжди спокійного в житті,
мого святого побратима
на тій горьованій путі,
якою йшли ми в далі чулі...
Мене з ним розлучила куля...

Але в комуну, що гряде,
зі мною поруч він іде,
в життя, що радісно вирує...
Його ходу я серцем чую,
ходу спокійною козачу...
Його (товариші, я плачу...)
любив за запорозьку вдачу.
Максиме! Рвать в гаю цвіти
любили ми, — й Дніпра прибої...
Той клуб Блакитного, і ти
спокійною ідеш ходою
в життя, як в щастя світлий дім...
Я знаю, ти і вмер таким.
Стрільбицький, ректор інституту
в далекім Харкові, давно...
Дні обернув ти на минути,
коли одкрив мені вікно
до царства правди і науки.
Мене ти світлою рукою
поніс туди, де хмар ріка
розбита променем-стрілою,
де сонце встало наді мною...
Й була то партії рука,
як в батька, добра і ласкава...
Вона поета-юнака
ввела у царство знань яскраве...
Тебе замучили кати, —
огнем і гострим металом
зламали до життя мости,
щоб з нами ти не міг іти,
але душі не розстріляли.
І ти з живими до мети
ідеш у день ясний, погожий,
такий на татка мого схожий.
Я пам'ятаю, плакав ти,
коли читав про своє серце
я вірші в парку... З висоти

нам срібне сяяло відерце,
і з нього в траві волохаті
лилось, як у дитинстві в хаті,
навколо біле молоко...
“Молюсь... Сомненья далеко”, —
читав я Лермонтова юним...
О, як я заздрив серця струнам,
коли до світла йшов із мли,
що так звучать вони могли!
А з неба сипалась пороша
і синя, й срібна, й золота...
Але юнацька заздрість та
до генія була хороша.
Відомим через тебе став
на Україні лірик ніжний,
що у траві тебе читав
або у сінях, в вечір сніжний...
Дивитись в душу людську — щастя.
Любіть її, як море трав!..
Отак Стрільбицькому я часто
юнацьке серце одкривав.

Ще не віддав я борг поета
своїм братам по боротьбі.
Згадав я далі голубі,
Кирилюка і Шеремета.
Вони не мертві, а живі,
але й повз них пройшли багнети,
так страшно й гостро, всі в крові
О серце, борг усім даси ти,
кого ти любиш, як життя,
як власнее, своє биття...
Між поетес цих днів, як башта,
знялась увись Любов Забашта,
що кличе співом всіх у дні
І усміхається мені.

І знов... Озерський... Пилипенко.

Страждали ви од тих же рук,
що і Федькович, і Шевченко,
й Франко Іван... На ниві мук
один серця довбав вам крук
і додовбав-таки, проклятий,
зальотний гість у нашій хаті,
на золотій землі моїй...

Та не програли ми двобій,
хоч воробйови нас в ці роки,
що в даль летять, немов потоки,
рвучи майбутнього загать,
духовно хочуть розстрілять...

І їх на це, о рідний краю,
чиясь рука благословляє.

Нас хоче кинуть в Лети води
той шовінізм рідкобородий,
створіння тьми, бридке, руде,
що від подьячих рід веде.

А саду гнуться пишні віти,
життя так радісно шумить
багряним прапором в блакить...

О ні! Безсмертя не убити!

Ми будем, браття, вічно жить,
як і вкраїнська наша мова.

Я не боюся Воробйова,
хоча ще точить з серця кров
цей колективний Воробйов
під маршу радісного звуки...

Але йому одсохнуть руки...

Ми ж — за Комуни і за Мир!

Так. Одпаде од ран вампір
і в небуття, як дим, полине...

І ти воспрянеш, Україно!

Як юнь моя неповторима,
сіяє зір Собка Вадима,

що кров пролив свою святу
за нашу сонячну мету,
а поруч, променем в негоду,
всміхається Іван Нехода.
Я пам'ятаю, як громи
гули у нас над головою...
То смерть кидали слуги тьми
на Київ чорною рукою,
щоб вбить Україну молоду...
А у письменницькім саду
лежав Вадим на зелен-лаві
у ті години злі й криваві
й читав роман... В моїх очах
героєм став він, як Нехода,
що вийшов на смертельний шлях,
де плач дівчат і сміх гармошки,
і з ними йшов на бій Дорошко,
весь запорошений такий,
а погляд сміливий, ясний...
То ж грай, багряно грай, бандуро,
про Галана і про Качуру...
Той од сокири ката впав,
а той у таборі фашистськім
там довго й страшно так страждав!..
Святі його десь тліють кості...
Це слово й Гордієнку Кості,
й Герасименку, що не зник,
хоч його зрізав грузовик...
Йде колективний більшовик...
Народ іде, мій Бог прекрасний!..
Для нього сонце не погасне,
він крізь безодні злі пройшов,
багато ран зазнав глибоких...
Та що для нього чорні роки,
коли його ім'я —

Любов!

Іде він радісно у весни,

над ним надії знамено.
В труді, у подвигах чудесних
і він, і партія — одно.
Ми летимо у край небесний,
ми для труда зняли шинель...
То ж знайте всі, хто серцем чесний
земля — космічний корабель!
Я вірю: взимку, а чи літом,
розіб'єм тайн ми грізну гать...
Настане час, — Землі політом
Людина буде керувать
в ясні, невидані дороги,
і люди стануть наче боги.
Не буде хворих на землі,
й ніколи старості не буде...
Загинуть всі мікроби злі,
й Земля Едемом стане, люде!
О ні, не казка це! Усе,
усе, що думає людина,
здійсниться, любі! Правда це,
а правда з нами в вічність лине,
нема їй верху ані дна...
Так. Згине чорне все, вороже,
земна заграє хором твердь,
І правда кривду переможе,
а може, переможе й смерть!

Чумак, розтерзаний штиками
в підвалах білої чуми,
на мене дивиться із тьми
чорнішими за тьму очами...
В агрономічній школі він
учивсь, як я, народу син...
І на шляху у даль орлину
впав за Червону Україну,
яку так огненно любив,
нам передавши свій “Заспів”.

Все гнуться саду пишні віти,
радіє зоряна сім'я...
Та там, де виє ніч сердито,
наркома першого освіти
Михайличенка бачу я
і од штика глибоку рану,
і кров од білого штика...
Я вас любить не перестану
й тебе, Заливчий, мій герой,
що йшов на смерть у дзвоні зброй,
на смерть за нас, кривавим ланом,
оспіваний навек Елланом,
Елланом, що любив Усенка.
Лице Бориса Коваленка
злилось з обличчям Десняка,
як спів один, одна рука...
І Олександра Копиленка
хай славить пісня ця дзвінка,
вся гніву сповнена й печалі,
і радості, що в шастя далі
йдемо ми всі, як день живі,
комуністичні вартіві.

Але судьба людська така, —
життя од куль не може стати,
ні од гармат, ні од штика!
І от, на місце Чумака
прийшов під поетичні шати
Роман Чумак чумакувати.

Смілянський Льоня. Не забудь
твоеї теплої уваги
й підтримки дружньої можуть,
коли, блідого від виснаги,
мене від злиднів рятував,
коли поета всяк довбав,
хто знав мене і хто не знав,

за вірш “Любіте Україну”...
Люблю тебе й твою дружину.
Хай буде прикладом вона
всім дочкам ніжним України
як друг і вірна жона.
Сорочка вишита Минка,
той зір і довгі добрі вуса...
Він весь в уяві виника.
Люблю його завжди й незмінно
як драматурга і людину.

Земляк. Правдивий, чесний зір...
Ставний, грудастий і пригожий,
збудований, як богатир,
і в прозі на титана схожий.
Його я славлю дзвоном лір,
мов квітки пах, мов блиск меча,
його і чулого Ткача,
що зорить в душу робітничу,
як в море, зоряне, безкрає,
і в морі цім не потопає.

Хай про Сашка про Копиленка
співає Києва бетон!
А я Бандуру і Дяченка
введу в Безсмертя Пантеон.
Введу за труд їх благородний,
за те, що друзі нам вони
як видавці! Це скарб народний —
такі бійці за все нове.
Нехай Бандура наш живе!
Його не тільки славлять рими,
а й струни серця нескоримі,
як і Дяченка, побратими,
як Равлюка, чий рідний зір
сіяє в душу в дзвоні лір...
А серце квітне і співає...

Пала од захвату лице,
од захвату і од любові...
О як же вдячний я за це
І Глухенькому, і Михньову!
Це так, мої товариші!
Вони є наукова сила.
Життя — це крила для душі, —
вони ж дали для серця крила.

Так грайте, грайте, серця струни,
але для світла, — не для мли!
Мій пантеон — чертог Комуни,
куди ми, друзі, вже ввійшли.
Тут і прозаїки, й поети,
й жіночих губ багрянний мак...
І як редактор “Літгазети”
начальству відданий Хижняк.
Він, як телятко те ласкаве,
двох маток смокче без турбот...
Одна з цих маток — є держава,
а друга матка — це народ.
До нас він ставиться критично.
А до начальства?.. “Ну ти, но-о!..”
Начальство й ми — це не одно.
Він, бідний, сліпне... Політично ж
Хижняк сліпий уже давно.
Минулих років гордим летом,
коли ми набирались сил,
стріля Мушкетик, як мушкетом...
У нього снайперський приціл.

В квітках козацької могили
шумлять жита, гуде бетон...
Іде Гаско, мій страдник милий,
і робить кулаком: “Рот фронт!”
Він комуніст, прекрасний, чистий,
себе всього усім віддав.

А де ж те щастя особисте?
Його не відав Мечислав.

Завжди у димі цигарок
іде ліричний Костя Дрок.
У пісні він за хмари лине,
до горя й радості він звик.
Од нього утекла дружина,
а він од другої утік.

Іде Косматенко, — з завзятих, —
він полюбля тварин косматих
і, все співаючи про них,
критикувать двоногих, тих,
що звуться “люди”, — слово дзвінке,
за аморальні їхні вчинки.

Твій зір суворістю іскриться,
хоч добрий ти, мій друг Копиця!
Чужа тобі духовна криза,
бо не з соломи ти — з заліза.
В труді не знаєш ти утоми.
А вороги твої — з соломи.
Ведеш ти інших в боротьбі,
мій дорогий, мій людознавче!
Я пам'ятаю все й назавше
за сина дякую тобі,
за те, що вчитель, добрий, строгий,
ти показав йому дорогу,
і чесно він по ній іде,
сам молодий — за молоде.

О Бориславе Степанюче,
ти йшов на бій крізь грізні тучі
у морі снігу й морі трав...
Душа твоя, як очі сині...
Віддав ти руку Батьківщині,

а з нею й серце ти віддав,
з своїми світлими віршами,
І йдеш в ряду співучім з нами.

Жолдак! На епіграми гострий,
ти сам направив в себе постріл.
Не пий. Лети піснями ввись
і до дружини повернись.
Вона не зна без дочки сна,
що спить на дні Дніпра старого...
Тож не карай її, — вона
і так покарана, їй-богу!
Масенка знаю я давно,
іще із харківських тих років,
коли я, юний, кароокий,
співав в робфаці про Махно,
ще готував до пісні сили,
я, рідний славлячи Донбас...
Тоді безславно так побили
Божко й Масенко в п'яний час
мене удвох... О юні крила!..
То все дрібниці, бачить Бог.
Була на їхнім боці сила,
і я не міг побить обох...
Та ще Масенко, здоровило
й такий він довгий, любі, ох!..
Та я простив, і даль простила
товаришів моїх обох.

Терень, пісняре любий, милий,
ти знявсь до льоту й полетів,
народові віддавши спів
і взявши Майбороди крила.

Уже на вулицях весна,
і день машинним дзвоном дзенька,
шлючи нам птицями привіт.

Я очі Толі Шияна

люблю — вони такі чорненькі
й блискучі, наче антрацит.
Люблю його за смілу вдачу,
за принциповість, чесність, за,
що написав роман “Гроза”
й за милу усмішку дитячу.

Огні Москви, як сум заграв...
Ми ждали, що настане свято...
Мені Сидоренко, мій друг,
дав пістолет, щоб став я в круг,
круг партизанської розплати,
де кров лилась у морі трав...
її я гнівним серцем чув
і пістолет поцілував,
неначе знайденого брата...
Губами сталь я гостро чув,
але Сидоренко забув
той пістолет подарувати,
коли гримів крові бурун,
поету зоряних Комун.

Товариш Строкачу! Тебе
моє забудь не може серце,
як даль, як небо голубе,
що зорить в лісове озерце,
від вітру мрійного рябе.

В моїх очах, як стягів мак, —
Сабуров, Федоров, Ковпак.
Лице Коротченка ясне
я пам'ятаю в час повстанський...
Він працювать послав мене
в штаб український, партизанський.
Ми йдем у непоборнім русі,
немає міри й краю нам,

і з нами йдуть, біляві й русі,
сини Росії й Білорусі,
бо ми живем одним життям.

Аж ось Сурков... Він важко дише,
в розривах він... Багато їх...
Та співний кінь спиняє біг.
Багато рідних, дорогих, —
я їх люблю, але про них
нехай Твардовський вже напише,
що з ними тьму пройшов доріг.
А я — про далі золоті
і про Гасема Лахуті.
В душі моїй, о юнь грозова,
звучить його фарсидська мова.
Так. Геніальний він поет,
звучав він до усіх віддалих.
Подарував товариш Сталін
йому на пам'ять свій портрет.
І він носив його з собою.
На ньому Сталіна рукою
був напис, сповнений тепла,
рукою, що багато зла
й добра зробила для народу...
Що переважить? Чи добро,
чи зло? Не знаю я. Цебро
лле мрійно золото із неба
на ці рядочки... О ганеба,
О негасимий серця гнів!
Його ж я, як і всі, любив...
Гасеме! Я забудь не можу
твою усмішку і слова...
Я знов на вулицю виходжу
Воровського, 52...
Там він стоїть... В думок свавольстві
я там колись і не відчув,
як у англійському посольстві

я опинивсь... Я в друзів був
під час війни... Той двір порожній,
я ж думав, то поетів клуб...
Та раптом стало так тривожно
І мов заворушився чуб...
А день шумів, такий погожий.
Міліціонер мені сказав
(де він узявся на воротах,
у нелегкій своїй роботі!),
що я у Англію попов.
І вже хотів арештувати,
та я на це йому сказав:
“А ви чому ловили гав!
Де ви були, товариш-брате?
Тож так ви їх стережете!
За це і вам перепаде”.
А час обмірював моменти
без вороття, без вороття...
Він подивився документи,
й я знов пірнув у вир життя.

О скільки в серці сонця й злата!
Вперед, поезія моя!
Про геніального Чарота
на струнах серця граю я,
хоч у крові забитих грузько...
Він був Сосюра білоруський...
І куля (з нею впав він в герці)
немов стирчить в моєму серці.
“О Беларусь, моя шпшына,
зальоны лист, червоны цвет!.. ”
співав колись мій друг, поет
великий, рідний друг Дубовка...
Але його скрутили ловко
ті, що ведуть свій рід од вовка...
В лице натхненне — пістолет...
І доспівать не встиг поет.

Тепер в Москві він з бородою,
як у Тагора... Мій герою,
мій страднику за Білорусь!

Чи так, товаришу Петрусь,
літкомісарє, друже Бровка?
Шануй, люби, цінуй Дубовку!
Даль наливається, як овоч,
світанку сяйвом... Степ, як дим.
По нім іде Александрович...
Я знав його ще молодим,
смуглявим і таким завзятим.
Од сивини ж ти зараз рус.
Звав і зову тебе я братом,
мій многострадний білорус!
Од мук, що наче землетрус,
не перестав ти быть крилатим.
Хоч у житті їх вже не стало,
люблю я Коласа й Купалу,
як Богдановича люблю,
його поезію в днів русі...
Він — Лермонтов на Білорусі.
Люблю Гурло і Гартни Цішку...
За ними серце, та не трішки,
болить... Я вас усіх люблю,
товариші мої кохані
в труда безсмертнім океані!..
А скільки вас, мої сябри,
рубали, як оті бори,
що простягали в небо крони,
і крапотіла кров червона...
І я на березі Дніпра
згадав Олеся Дудара,
його дівочі спухлі губи...
Шумів на сонці він, співав...
І от, — підрубаний упав...
Кат і на нім поставив “точку”...

І кров'ю крапали листочки...
В потилиці ж маленька ранка...
Вітаю я Максима Танка
і всіх, що стали в дивний ряд,
щоб замінити — брата брат
і друга друг змогли у пісні...
Хай згинуть хмари ненависні,
що, повні смертного туману,
уже повзуть з-за океану!..
Я вірю, що з небес висот
не пустить їх на нас народ...

З одної чаші
ми щастя будем пить разом.
Ні, буде це не тільки сном,
мої сябри Прокоф'єв Саша
і сивий Симонов! Чолом
схиляюся я перед вами,
народу славного синами!
Ти, як Рилєєв, Сашо мій,
узяв під світлу оборону
синів України, що бій
вели й ведуть давно із тими,
хто нас розвіяв би на дими,
щоб змовкла мовонька дзвінка.
Але кишка його тонка!..
Він Пушкіна послав на леза
рукою чорною Дантеса, —
й згасила Лермонтова крик
рука Мартинова навік...
Шевченка мучив він... їх геній
сіяє нам, хоч їх нема...
Це та ж рука послала кулю
у Маяковського й дала
Єсеніну страшну віршовку
і нею, радісно і ловко,

поета шию обплела...
Як тьма проклята, в очі лине
обличчя ката України...
То шле зміїні вогні
зір Кагановича мені,
зір палестино-отаманський...
О, як він диха в наші дні
і ходить по землі радянській —
натхненник Берії! Це ти
зробив із ГПУ охранку,
щоб там із вечора до ранку
невинних мучили кати!
Дурив ти Сталіна, проклятий!..
Такого мало розстріляти.
За те, що наробив ти, кате,
за море скорбнее облич
тебе б я різав день і ніч!..
Така ненависть апогейна!
Це ти вбив Фефера й Гофштейна
і знищив Маркіша!.. Це ти
гадючно повз в крові до трону,
щоб до всевітнього Сіону
по наших трупах доповзти!..
Це ти в дні воєн громадянських
дітей розстрілював повстанських
і “змови” липові “творив”,
щоб нищити учителів,
інтелігенцію народу,
що в тьмі ночей шукала броду...
А ти гатив з їх тіл мости,
троцькістське бидло, Каїн ти,
шматок гнилий і зради, й броду!..
О ні, не Каїн ти, — Іуда!
Вбивати нас — твоя “ідея”...
Ти той, хто вигнав Моїсея,
ти той, хто жалом злим сичав,
коли Адам у гріх упав,

де у плодах цвіли дерева...
Його ж бо спокусила Єва,
а Єву — ти... Кати, кати!
Ви причаїлись... Ви ждете,
коли для нас у водню бурі
погасне сонце у лазурі,
Комуни сонце золоте!..

Ви всі в потенції буржуї!
Але вас Ротшільд — не врятує,
ні Гарріман! Рабів руками
життя їм не вернуть назад.
Бо давнєє питання з вами
розв'яже лиш пролетар'ят.
Писав так Енгельс. Та і Марксу
ви не подобалися, барси!
Які ви барси? Та ніякі,
єрусалимські гайдамаки!
Ви на словах всі благородні,
але на ділі — чужеродні.
Хіба зійшов з вас хоч один
до тих моральних верховин.
Вам поправлятися би на сало,
наш труд, наш піт — для ваших зграй...
Для вас марксистські ідеали,
як для буржуя — віра в рай.
Вам не вrostи в наш світ побідний,
в майбутнє з нами вам не йти.
Так у залізо монолітне
пеньку гнилому не вrostи.

Що — дружба вам, любов крилата,
що вам — поезії зоря!
Себе од нас вам не ховати
поза спиною трударя.
Ми добре вас розкуштували.
І я кажу це вам не зря:

ми куркуля ліквідували,
але забули — крамаря.

Ні! Ми не візьмем вас з собою
в розмаю зоряну блакить.
Вам, крамарям душі людської,
в чертозі нашому не жить.

Вам, у потенції буржуям,
не заграбастать все кругом.
Ми, як гроза, круг вас вируєм,
ми ліквідуєм вас трудом.

Щоб стать достойними горінню
в борні за зоряний Едем,
щоб стали ви людьми — не тлінню,
ми у копальні вас пошлем.

Ми в руки вам дамо лопату,
щоб в праці злинути в блакить.
Де ми, мільйонні, — місце свято,
а паразитам тут не жить.

Я “по цепі” прийняв удар
(Москва, Москва, мій світлий бург!),
це Первомайський, Еренбург
і Каганович — яничар.
Він (ще його — не той... тю, тю!..),
син ненажерного Ваала,
підсунув Сталіну статтю,
а “Правда” опублікувала,
і стала зброєю злогода...
Ну що ж. На те вона і “Правда”.
За вірш “Любіте Україну”
вона довбала без упину
мене три роки!.. Горе, жах!

Хоч каюся я в помилках,
яких не мав. Я ж був не винний!
Хоч я поет не ідеальний,
я трохи серцем не погас...
Але народ мене морально
підтримував в страшний той час.
Тож я “битців” отих прощаю.
Мене ж клювали попугаї!
Мене сам Мешік викликав
в години пізньої пори
на Короленка, 33...
Але катюга не забрав
мене й не лив поета кров...
Не дав-бо санкції Хрущов!
Хрущов... Про все це я узнав
від земляка... Він врятував
мене од мук і смерті злої,
як Рильського в дні з тьмою бою,
як і Козицького, що впав
(його Данькевич додобав).
Він ще живе — криклива маса
кісток і нервів, демагог!
В нім мало музики, а м'яса
хватило б і на десятьох!..
О любий тьозко! Все ясне
в тобі. Для мене ти не дальній.
Це ж ти підтримував мене
у час тяжкий і вирішальний
морально і матеріально,
мій милий Марченко! В той час,
коли, здавалось, день погас,
коли мене так страшно били
у всеукраїнському масштабі,
коли я заздрив навіть жабі,
що у своїй дрібній турботі,
де верби нахилили шати,
могла у хор дзвінкий вкладати,

що хтіла у своїм болоті,
не так, як бідний той Сосюра,
бо поміж жаб нема цензури.
І в даль, де сяють щастя мети,
чиновник не веде поета,
а у борні за молоде
поет чиновника веде.
Хай знає неук “громозливний”
про світ той асоціативний,
куди ввходять не в вікно,
а в двері, та іще крилато.
У сяйві радіснім літати
у нім не кожному дано.
З безсмертям всі співці в союзі,
така вже доленька моя.
Бо над політикою, друзі,
ідеологія сія,
як хрест на храмі золотому...
От чому я забув утому,
та для любові, а не слав...
Хоч на догоду кату злому
мене все били, — я ж співав...
Я знаю, наш великий брате,
з донецьких ти пролетарів!..
Ти розкував і душу, й спів,
і стало вільно нам співати.
Ти допоміг нам зрозуміти,
що криця ми всі, а не вата.
Не марно звать тебе — Микита.
У наші дні, коли дороги
усі ведуть в щасливий світ,
туди, де весен білий цвіт,
де сяють золоті чертоги,
нема великого й малого.
О Скоморовський Рафаїле,
мені твоя дружина й ти,
як світло в морі темноти,

були, як люто мене били,
коли всі дні були похмурі
І довелось тобі Сосюрі
не раз, не два допомогти.
Отак. Ви — справжні комуністи!
Як добре зір у вас сяв!
Не раз, по сто, а то й по двісті,
я в Ніни Гарцман позичав,
коли не мав чого я їсти.

Як жалко Бабеля! Я з ним
іще в Одесі був знайомий
в двадцятім році, молодим.
Йому “Махна” в двадцять четвертім
(я був тоді таким упертим!..)
читав. Одсовувавсь од мене
він, а у вікна — день, блакить...
проказуючи: “Буде бить...”
Як серце билося шалене!
О ні, мій Бабелю, не я!
Не я, не я, не я, не я!
Не буду бить, не бив я зроду
синів єврейського народу,
бо я України вірний син!
Чи довго вже співать про це,
що в серці вічними огнями,
що все пливе перед очами?..
Відбило небо озерце,
а серце — даль, розривів брами
І Моті Гарцмана лице,
залите кров’ю і сльозами...
Віддав народові він спів
і в чорні, грозяні години,
як міліони трударів,
упав в боях за Батьківщину,
хоч він і у підвалі жив.

Та спи, мій брате, без печалі,
ні, линь вперед на горе злу!
Твоя дружина не в підвалі,
і хоч жаліється усюди,
що має пенсію малу,
та більше матиме. Так буде.
Бо є ж на світі добрі люди.
Їй, — хай себе вже не тривожить, —
Максим Тадейович pomoже,
бо він же син Країни Рад
та ще й до того депутат.
А це великая прикмета
у академіка й поета.
Я б допоміг їй, та не в силі, —
не депутат я, друзі милі,
не академік, друзі, я...
У мене ліра лиш моя.
Її не проміняю, щиру,
я та на жоднії мундири,
бо я не шляхтич, не естет
і не казьонний я поет.
Я йду з народом в щастя брами
і славен співом — не чинами!
Тому й мій голос, наче дзвін...
Бам! Бам! Бам! Бім! Бам, бім! Бам, бов!
Ми всі — озброєна любов!
Як вияв України духа,
стрункий і стриманий Гречуха.
В мені він бачить не раба.
Чи так, товаришу Скаба?
Я вам писав листи з біди,
бо я — із нервів, а не з дикту.
Але симпатія завжди
народжується із конфлікту.
Так і у мене щодо вас,
мене ж бо породив Донбас.
Я весь — Донеччини дитина,

тече в мені шахтарська кров...
А на Донбасі — там любов
поміж серцями солов'їна...
Там звикли люди в правді жити...
Коли дружить — так вже дружить,
а ненавидить — так всім серцем!..
Там — душ незмірена блакить,
там слово правди кожне з перцем.
З братами я в безсмертя йду,
й між нами Льоня Вишеславський,
і в даль ідуть в однім ряду
Шумило, Баш і Богуславський.
Так. Баша Якова люблю
за душу і за совість чисту.
Йому я шану віддаю
як золотому комуністу,
що словом зоряним цвіте,
бо в нього серце золоте!
Шумило! Він шумить давно,
так, як шумить Дніпро з потоку.
Як Пушкін, — мовою вікно
він хоче прорубати в Європу,
щоб знали скрізь в ці дні грозіві
що значить українська мова!

А Богуславський! Краю мій!
Які мелодії лилися
з його душі! Та ворог злий...
Його ж Богуша не злякався,
хоч він і трохи заїкався...
Але од кулі в дні заграв
він заїкатись перестав,
упав у тьму за шастя краю...
Але й з могили він співає...
Співає вдень і уночі,
у дні снігів, в години трав...
І популярності ключі

він Майбороді передав.
“Співай, мій брате, не мовчи!..”
Платону він заповідав...
Іде з неправдою двобій,
шуміть, шуміть, сади вишневі...
Він передав талант святий,
щоб жить — новому кобзареві...

І з нами в творчості прекрасний
як наше сонце непогасне,
не визнає для правди меж
Георгій Майборода теж.
Майстренко! Я тебе люблю
за всі твої страждання й муки...
Тебе в північному краю
у таборах довбали круки...
Та тіло стало як метали,
хоч як його, садист, не гни...
Не тільки на тобі вони
криваві дзьоби поламали,
але й на нас... Не лється кров...
Зламав їх дзьоби злі Хрущов...

А ось і Старченко... Не в Кульпи,
що на Кавказі, лине спів,
де я ще хлопчиком ходив,
а славлю я тебе, наш Бульба,
в інтерпретації червоній.
Ти не боявсь страшних агоній
і вмер масивно, як і жив,
бо дуже сало ти любив...
Любив ти добре попоїсти.
Це не в огуду комуністу,
ні в чім мені з ним не змагатись.
Мені він нагадав людину,
що салом мріяла вкриватись...

Над ним я не сміюсь, а плачу...
Така вже українська вдача,
щоб оком до усього звичним
смішне побачити в трагічнім...

А Київ все шумить навколо...
Пора каштанів і кохання...
І от згадав я про Миколу,
згадав про автора: “Цень-Цяня”.
Його я вчора, друзі, стрів
і вводжу в свій ліричний спів...
А він іде, високочолий.
Заходь, Терещенко Миколо!
Але спитаю я по-свійськи:
“Чи ти узбецький, чи вкраїнський?”
Щось не ясна душа твоя,
хоч любиш ти Дніпро і поле...”
“Звичайно, український я”, —
відповіла мені Микола.
Так ми й умовились для мет,
що український він поет...
Немарно ж оспівав Цень-Цяня,
хоч довго жив в Узбекистані.
Ось Панч Петро переді мною.
Його я постаттю стрункою
милуюсь. Точний, пунктуальний,
для всіх нас приклад ідеальний,
зразок людини й комуніста...
Він любить ніжного Сосюру,
і я його — за міць культурну.
Не переносить особисте
він в боротьбу літературну,
він не п'яниця й не скандальний...
Та ще й він батько ідеальний...
Він дочки дві до серця горне,
та любить білу, а не чорну...
Він гордо з нами йде у далі...
Є тріщини і в ідеалі.

Ми йдем на штурм і зла, й рутини,
нас породив багрянний час.
І Стельмах з усміхом дитини
й лицем боксера йде між нас.
Для миру він і для народу
готов творити знов і знов...
Він любить розливати воду
в своїх романах, а не кров.

П'янов, Смілянський, Кондратенко,
блідий, задуманий Боженко
ідуть. В очах їх море зір...
Владко, Дмитерко Любомир...
Вони багрянний стяг до зір
підносять у борні за мир,
з народом разом... Як дударик,
слідами слави іде Косарик.
Він, дорогі товариші,
мій друг і брат, краса душі,
й в літературі не комарик.
Уже не стогнуть гори-хвилі
Дніпра, що оспівав Тарас...
Дмитро знайшов Гураміншвілі,
його могилу на Україні...
І йде, як півник, поміж нас.
І вже сміються хвилі сині,
і слухає Комуни дзвін
тбіліський наш громадянин.
О золотий зорі дударик,
люблю тебе, Дмитро Косарик!
Ми всі в труді гартуєм сили,
ми всі — свобода і весна.
Ось наступив Мокрієв милий
на тінь Миколи Бажана
І чемно вибачивсь... О брате!
Іде бундючно в даль крилату
Бажан з усмішкою кастрата,

що славить Кремль, як сонця жар.
А голова — більярдний шар.
Він любить імена і дати
і з нами йде в Комуни мак...
Не даль грозову і похмуру
так хоче славити наш спів...

Ну, може, годі вже імен?
Як у напрузі струн-антен,
Павло Григорович Тичина,
хоч не Григорович Тарас,
та все ж найкращий серед нас.
Це я кажу про вас лукаво
й веду в поезії ріллю,
бо дуже любите ви славу, —
я ж славолюбів не люблю.
А вас люблю, мій ніжний квіте!
Цього нічим не пояснити
в ліричній практиці моїй...
О друже, любий, рідний мій,
товаришу мій геніальний!
Ви, наче шторм десятибальний.
Коли розсердитесь... Да,
співець і дружби, і труда!

Згадаю вас я, о любов,
І Палійчук, і Ущаків!
Встає — сама любов до слова,
лице розумнее Петрова.
О тиск братерський рідних рук!
Люблю тебе, мій Палійчук,
люблю любов'ю побратима,
твій гострий ум, співучі рими...
Ти ж любиш, як цвітуть сади,
тобі чужа слабих зажура,
як сталь ти був у дні біди.
В тобі злилися назавжди

поезія і фізкультура...
А Ушаков... Тонкий естет...
Хай кажуть: “Камерний поет”, —
щасливий я, що не зазнав
ти камери, хоч і страждав,
як я, невинно, за Україну...
Люблю тебе, як сонце й сміх,
як музу щастя солов’їну,
тебе — поезії дитину...
Побільше б “камерних таких”!

Нехай співає серце-птах
про Франчука, що по зубах
ударив великодержавця,
бо в нього лева кров — не зайця
Й про Гриця Бойка заспівай,
О серце, він земляк мій милий.
Земля донецька, дай же сили
твому синочку! Хворий він,
смуглявий твій, худенький син.
Але бадьорий. Має крила.
Одної легені нема, —
зате душа у нього ціла,
неначе музика сама.
Я пам’ятаю... Дим... Донбас.
Він жив тоді коло заводу
І од чахотки ледь не згас,
і не попав у Лети води...
Та крила вирости йому,
й він пронизав смертельну тьму
торпеда вогняна неначе,
і сонце над Дніпром побачив...
Хоч легеню, сумну, козачу,
Амосов вирізав йому...
Мій любий Грицю! Я... не плачу...
Ще довго в рідную блакить
ти будеш зорити і жить!

А Дольд-Михайлик... Він судьби
зазнав під скальпелем хірурга
такої ж, як і Гриць... Люби,
О серце, їх! Для Київ-бурга
вони — сяйливий дух доби...

Якщо образив я зненацька
когось із вас, простіть мене...
Натхнення вітер так жене
мої думки, для друзів братські,
в ці золоті чудесні дні...
І усміхається мені
партійний лев наш, друг Збанацький.
Не знає відпочинку він,
все дзвонить в “Малиновий дзвін”...
Мене він спокоем лікує.
Люблю його, його вуста,
і брови, й очі, що не все
йому дала трагічна мати,
щоб нам могла у зір сіяти
Героя зірка золота.
Прийшов товариш Рубашов.
Люблю таких, вони уперті.
І промовля йому любов:
“Заходь, товаришу, в Безсмертя!”
У наших жилах спільна кров...

Ось Бейлін — дня громадянин,
з такими чорними очами,
що потонути можна в них,
як в морі, там, де хвиль розбіг
у битві з грізними вітрами,
як ночі місячні мої,
коли співають солов’ї,
й так тихо в нас і понад нами...
І за тонкий художній смак

люблю я Кучера дружину...
Вона пройшла крізь гул атак
у боротьбі за Батьківщину,
знялась орлицею в блакить
і Васю одучила пить.

Іще згадав я, о весна,
про Віктора, про Литвина,
чи той, Вітковського, поета.
За мене, друзі (о блакить!),
хотів він Торіна побить,
як я — об тротуар штиблети.
Та геть образи! Серце цить!
Воно ж не слуха, не мовчить
і скорбно, й гнівно так співає
про тих, кого між нас немає...
Іван Каляник. Гул століть
в його поезії прекрасній
і сонечко в усмішці ясній,
що маком у душі горить,
аж поки сонце не погасне.
Його ж кати взяли на смерть
з дружиною глухої ночі...
І витекли од кулі очі,
і рухнула для нього твердь...

Бузько і Льонічка Чернов...
Яка душа у них прекрасна,
й в Дніпровського, що вмер завчасно.
їх у години тайних гроз
обох пожер туберкульоз...
Та, чи у грудні, чи в іюлі,
їх все одно пожерли б кулі,
так, як Бузька. Він красень був
з густими чорними бровами.
В годину бою і заграв,
коли пливли в гаю тумани,

він Заболотного спіймав,
та й сам од кулі тої впав,
що пронизала отамана...
Така йому за подвиг шана.
Колись читав я і “Шпіона”
в моєї юні дальні дні...
Бузько героя Фенімора
чомусь нагадував мені...
Ти йдеш між нами, чорногузе!..
Ще мить, і от ти полетиш!..
Та вколо тебе — тільки тиш...
А ті гладке наїли пузо,
щоб ми всігнулись, як комиш,
кати великого Карузо,
співця безсмертного мого,
вони, із смертю у союзі,
убили золотом його.
Та нас не вб’ють, кохані друзі,
в години атомних тривог,
бо золото для нас — не Бог.
Я не люблю глухих, інертних,
з них кожен схожий на мерця,
і вводжу в Пантеон Безсмертних
я ще Хорунжого й Швеця.
Спустився Хорунжий у метро,
щоб знятись в хмари над Дніпро.
А Швець, позбувшись малярії,
Писать став вірші “не плохіє,
в ньом о труде пойот любовь”, —
сказав про нього Ушаков.

Донбас мені подарував
за роки мрій, чекання ночі,
як моря даль, кохані очі...
Ти, як фіалка та між трав,
так тонко пахла для поета,
Маріє! Я ж побив штиблети

і у галошах виступав,
де нас той вечір поєднав...
Осяяв він мої надії,
той синій вечір... О Маріє!
Колись, маленький, я стояв
у церкві й слухав дивні хори...
А зір в уяві малював
далекий рай, як спів Аврори,
ягнят і тигрів поміж трав...
Я так хотів святим бутъ, чистим!
Та янгол із мечем огнистим
мене до раю не пускав,
одрубав в він крила мрії...
Той янгол був — як ти, Маріє!
В годину ту я був не дома,
коли покликали кати
тебе дзвінком... І щастя племінъ
мов згас для мене назавжди.
Ще й досі вітер чорний віє...
О, як ти мучилась, Маріє!..
Тайга і непосильний труд,
овес і пси, штики конвою...
Була розправа, а не суд,
за те, що ти була зі мною...
Страшних ночей кривавий бруд
уже позаду... Знову день.
Тебе ясна рука Хрущова
мені вернула для пісень...
Вернула! Й я співаю знову...
На цьому — крапка, бо усіх
не можу ввести в цей папірус.
Нехай війни загине вірус!
Ми — ковалі, ми щастя клас,
Хай сонце світить лиш для нас!

Заснув Довженко геніальний,
повік заснув... Про людства весни,

син зачарованої Десни,
ти мріяв... Приклад свій повчальний
лишив живим ти, щоб у них
віками жить. Бо ти — мільйони
синів України сумних.

Ти смерть безсмертям переміг,
але недовго будь сумними
твоїм синам, о краю мій!
Уже пливуть заводів дими
як знак, що прийде день новий.
І край мій зоряний злетить
багряним стягом у блакить,
щоб сяяти в безмежних роках...
І у містах ясних, широких
вкраїнська мова зазвучить
під золотого неба шати
і буде вічно в них звучати...

Нехай зігнули у дугу
колись Івана Кочергу,
неначе райдугу тугу...
Та пам'ятатимуть дугу ту,
зубами вибитими люто,
тих, хто, як райдугу тугу,
згинав Івана Кочергу.
Безсмертний він. А той, хто гнув,
у небуття, у тлінь загув,
хоч він і ходить, і говорить,
і "рагує" за все нове.
Та мертвий той, хто свої твори
ще за життя переживе.
А Кочерга. Твій труд упертий
навік лишився між живих.
Щасливий той, хто й після смерті
живе у образах своїх!

Люблю тебе, моя ти пісне,
за те, що ти така дзвінка.
Тіка все темне й ненависне
од Федора Маківчука.
А ще люблю Кавалерідзе,
Минка, і Гундича, і Нідзе,
люблю я Гмирю й Гнатюка.
Як брат, іде в безсмертне коло
рум'яний Ворвулів Микола.
Аплодисментів землетрус
він виклика натхненним співом.
Я думав, що він білорус,
а він — вкраїнець! Слова дивом
чарує він (те слово щире)...
Моя любов цвіте до Гмирі,
як соняшник той золотий,
коли чоло він повертає
у час вечірній, голубий
і слуха, як зоря співає...
Ще Мілютенка я люблю
і Добровольського, титана
не лиш на сцені, а й на зріст.
Людина, красень і артист,
він назавжди, як блиск зорі,
зачарував мене в “Петрі”...
О пісне! Темне ти все ниць кинь,
його на попіл ти розвій!
Стоять Юра і Крушельницький,
Пономаренко і Ужвій
І славлять, та на жах тьми бандам
народ і партію талантом,
а може, й генієм, це так.
Земля ж бо наша ідеальна,
а Україна геніальна!
Вона в Комуни світлі дні
мчить на багрянному коні,
в залиті сяєвом дороги,

як символ ранку золотого.
Люблю я всіх, хто серцем чистий!
До бідних сповнений жалю,
не лиш письменників, артистів, —
я й композиторів люблю.
Що імена! Вони інертні.
Коли ми всі, ми всі безсмертні!
Не тільки люди, а й трава,
і дерева, і сонце, й квіти...
Все умира і ожива,
щоб в інших формах вічно жити..
Живуть хай Київ і Москва,
і кожний той, хто жить достоїн.
Добра і правди світлий воїн,
з піднесенем до зір чолом
іде він кроком мільйонним
і шле привіт безсмертним гонам
любов'ю, піснею й трудом...
Ти, як і я, лани криваві
пройшов у той далекий час,
як і Ковінька, друг ласкавий,
що усміхом єднає нас.
Подільське сонце... грізні трави..
А в серці — зоряний Донбас.
Ось лави наступу підкова,
і гостро блискають штики...
Це йде на білії полки
Житомирська юнацька школа,
і кашляють броневики...
В дозорі я... За мною лава,
Проскурів вже, а не Полтаву
обороняють козаки...
Але уже не од червоних,
а білих... передав штику
я волю всю, всю юнь грозову...
А на мені кашкет військовий
герmano-польського зразку.

Я йду й зітхаю гірко-гірко.
Як жаль, що над чолом моїм
не сяє в даль червона зірка.
Ах, той снігів тривожний дим,
тривожні гони ті і сажні,
і ті сліди, що йшли в Деражню
з доріжками од кулеметів,
де сумно сяяв штик поета..
Болото... А на ньому кров
густа й замерзла...
Сніг — як з шовку...
І ти, Борисе, десь ішов
на ката в залізничнім полку.
В очах — ненависть і любов...
Той сніг і в жилах юна кров...
Я йду і диха, наче з горна,
снаряд, і гук, як на току...
В руках моїх гвинтівка чорна
та ще й англійського зразку...
Як тяжко згадувать, Борисе!..
Це травма на усе життя.
Ось броневик по рейках лізе,
щоб зупиняти серць биття...
Давно, давно... О даль грозова
й сніги, криваві од зорі!..
Розбили армію Слащова
червонії богатирі,
але не ми. Полон, Одеса.
Червона Армія. Бої.
А потім, наче сині леза,
побачив очі я твої.
Ти ж не куркуль і не попович,
мій Антоненко-Давидович!
Ти поклонивсь полків можуть
й червоній правді. Ти вже дід.
За що ж тебе терзали люті,
як і Ковіньку, двадцять літ!

Дивився ти в гарматні жерла
і йшов на смерть за свій народ.
За що ж літа твої пожерла
ота сволота із сволот!
Брехню вона за правди перла
нам видавала в чорні дні.
Й брехня їх, квітами повита
(щоб чорта заховать копита...),
здавалась правдою мені.

О рідний вітре український,
ще й досі в серце так пече,
як показав мені Дубинський
своє розрубане плече...
Він кров пролив за нас червону
він був червоним козаком...
І я ковтнув сльозу солону
й поник зажуреним чолом, —
коли пішов герой од мене.
І небо плакало зелене,
і сонце мов спинило біг,
що й цей був в таборах страшних.

О краю мій, мій сад вишневий,
ти вийшов на бетонний шлях...
Лице Нарубіної Єви
я бачу в розпачу сльозах,
над хвилями Славути бачу...
Над горем матері я плачу...
Це там, де мрії лоз і трав
І все, як райдуга гаряча,
Славутич дочку в неї взяв...
Знов застить зір туманна плівка...
В очах її одчай і жах...
Брати! У Єви на очах
пропала золота голівка...
Я ніби, чую плач і крик...

Я чую муку непогасну...
За що ж її, і так нещасну,
навік покинув чоловік?

А ось і Єніна. В журбі,
коли була чужа дружина,
поета вибрала собі
й од серця одірвала сина.
Та, вдарена судьби кастетом,
дітей не має з Шереметом.

Миколо! Ти не ображайся,
сумуй, і кайся, і стидайся,
хоч в тебе ще гаряча кров,
але з судьбою не змагайся...
Буває різная любов.
Одна — немов сади квітчасті,
а друга — біль од терній злих...
Ні, нетривке, мій друже, щастя,
що виросло із сліз чужих!
Я не виню твою дружину,
бо й сам я двох синів покинув,
малими ще, без вороття...
І сам я каюсь все життя.

Із Спілки їхав я додому
й зустрів Кочевського і Сома,
що з ними я ділю свій спів
і їх в Безсмертя запросив.

Знов од Дніпра пливуть тумани,
і солов'ї співають знов.
Ой, стережись, Франко Іване, —
іде похмурий Овчаров
і на ходу (палають очі)
нову статтю на тебе строчить.
Сказав Франко: “Та це ж — Махно,

дерьма і жовчі, й гною злиток,
а просто кажучи, гівно!
Донощик він, але не критик.
Дивись яке! Життя мого
багато зжерли ботокуди.
І цей такий, як ті, Іуда!
З Безсмертя викинуть його!”
І Овчаров пішов в нікуди.
І дзвонно зачинив я браму
за ним... Там клекоти пожеж...

Ото не рий другому яму,
бо сам у неї попадеш!

За погляд радісно-юнацький
люблю тебе, Патрус-Карпатський!
О ні, не вбили табори
твої юності... Бори
північні серця не згасили,
що звикло радісно співать
про Україну, неньку милу...
Розбито тьми криваву гать,
в своїй отруті здохли круки
І на Вкраїну братні руки
тебе вернули працювать
і жить для рідного народу,
щоб він не знав повік негоди.

Дінкевич, любий мій видавче,
ти у страшний для мене час,
товариш мій, мій життєзнавче,
мене підтримав, щоб поет
не вмер од голоду й зневіри, —
й за це люблю тебе я щиро,
в тобі життя нового зміст,
ти інтернаціоналіст.

А Суходольський. Він ходою
немов сміється над усім.
Він переможцем вийшов з бою
з безжальним тифом черевним
та ще й з запаленням легенів,
його не знищив смерті крук.
Він передав народний геній
в чудовій драмі “Кармалюк”.
Його душа, як даль вишнева,
хоч сивий, — з серцем молодим,
і йде ходою королеви
його дружина, горда ним.

О серце, май в житті опертя,
І смерть тебе хай не ляка!
В червоний Пантеон Безсмертя
я б запросив Мельничука...
А він не хоче. От халепа!
Та проти цього й сам Мазепа.
“Чому?” — питає Юрій Крук.
Його образив Мельничук.
Бо, бачте, дуже гостра тема,
шановний друже Козланюк!
Він не схотів читать поему
про нього, хоч і обіцяв.
Вона ж — мільйонів перегук,
її я, друзі, написав
не для таких, як Мельничук.
Такі ще є в нас, любі братця,
що тіні власної бояться...
Він став побожно на коліна
й молитву шепче без тривоги.
Що для людців цих Україна,
коли кар’єра — їхній Бог!
І повна до життя любові
була ця зустріч світанкова.
Є люди схожі до планет,

хоч світить сяйво їх відбите,
але не гріє. Думки лет
у них сюртук отой, неначе
надітий задом наперед.
В них серце зовсім не гаряче.
І люди є, що, як зірки,
сіяють у життя блакиті,
і промені їх, не відбиті,
несуть огонь свій у віки...
Такий і Спіров. По-латині
він говорив... а очі сині,
як у дитини, повні зір...
Хоч я й не знаю по-латині,
та знаю, — Спіров — богатир,
але духовний. Слова — кайла
веселий дзвін — віта Михайла
якого ввів я, — це не сон, —
у наш Безсмертя Пантеон.

І ще про дачників. Це — дуки
У них, нещасних, о життя,
навік згасило ліри звуки
тваринне власності чуття.

Така-то річ. О серця жар!..
В житті бувають різні зміни.
Як може зіпсувать людину
літературний гонорар!
З людини робить він скотину.
Такі плоди людської праці,
коли вона нещира є.
А за парканом у палаці
сидить сам Смолич — увріє¹.
Колись він був для мене братом,

¹ Робітник (франц.)

та з увріє зробивсь магнатом,
й звучить, мов жерстяне “бам-бам!”
“Війна палацам, мир хатам!”
Який цинізм! Яка гидота!
Ні, ти не Смолич, а смолота!
Так змолотив себе ти сам.
“Війна палацам, мир хатам!”?
Я б це не так переіначив:
“Підвалам мир, війна всім дачам!”
Війна всім дачам, та не тим
одноетажним, трудовим,
а тим, хто кида, як в безодні,
в кишені грошики народні,
хто всіх повчас: “Будьте люди”,
а сам все глибше тоне в бруді.

Немов у сонця теплім злоті
на мене соняшник зорить...
Така усмішка (о, блакить!)
у Талалаєвського Моті.
її тайга і табори
ніяк згасити не змогли.
О Мотю, Мотю! До знемоги
ти б'єшся в зоряні пороги,
і все тобі (душа болить...)
у світлі партії чертоги
не хочуть двері одчинить.
Тож не хили чоло в журбі, —
я одчиняю їх тобі!
Хай хоч в поемі... Що це? Плачу?
Тобі я руку подаю
за серце щире і гаряче,
за світлу усмішку твоєю!

А ось Брежньов, хороший Геня,
мій добрий друг минулих літ.

Він був талант, хоч і не геній...
Але, немов акацій цвіт,
він дихав юністю, весною
й піснями людям слав привіт —
такий красивий сам собою,
як той моряк, що ми про нього
колись співали без тривоги,
як безтурботні солов'ї
ще в дні робфаківські мої.
Немає Генічки, немає.
Це хто там тяжко так ридає?
Це звідки чорна тінь взялася
з очима чорними, як ніч?..
Таких не бачив я ще віч.
Ах, це його дружина, Ася!..
В ніч довгі коси простяглись,
як руки сплетені в одчаї...
У цих очей містичний блиск,
я був закоханий колись
так, що не міг ні жить, ні їсти,
та перед Геньою я чистий,
як у росі берізки лист.
Бо знала юнь моя тривожна
(хоч був я — вітер у гаю...):
чужих дружин любить не можна,
якщо ти маєш ще й свою.

А ось встає, як сонця коло,
лице Нагнибіди Миколи
і усміхається мені
крізь саду цвіт... Гойдає віти
пахучий вітер весняний...
Колись на мене був сердитий
ти, дорогий Миколо мій,
й хотів побити до нестями
мене за гостру епіграму...
Але за очі і за спів

ти менестреля пожалів
так, як жаліє сина ненька,
хоч ти був трошечки п'яненкоий,
хоч і наїжився ти хмуро...
Та пригадав, що я — Сосюра, —
щік одгорів грозовий мак,
і грізний ти сховав кулак.
Миколу слав, моя бандуро,
неначе той святковий дзвін,
за те, що благородний він,
і в час, коли мене всі били,
він не ламав поета крила
так, як воліли ті, кати,
а тихо проказав: “Лети!”
І я лечу в сіяння коло,
й зі мною ти летиш, Миколо!..
А навкруги — весна, блакить...
І з нами Вася Швець летить.
В биття годину, люту, кляту,
він руку тис мені, як брату.
...Дивлюсь, неначе крізь туман,
я на життя, що в далі лине...
Іде веселий Касіян,
найкращий графік України.

Люблю його я глибину,
усмішку й профіль партизанський.
На весь, на весь Союз Радянський
прославив він Галичину,

Червону Русь, на всі краї,
бо він — прекрасний син її.
Не розлюблю я вас ніяк,
М'ястківський любий і Грінчак.

Співці когорти молоді...
У вас шумить ще юна кров.

Свій запал, ніжність і любов
ви улили в пісень прибої,

у шум заводів і дібров...
Наш бір співочий не одгуб,
шумить він в радості і гніві...
Пробачте, любі, я забув
ще про Новицького в цім співі.

Насунув він на лоб кашкет
і йде, суворий і красивий,
вливаючись у хорів зливи
як перекладач і поет.

Він теж пройшов крізь сум заграв,
бо він поет, а не люстерко.
Люблю його за те, що взяв
в дружини міліціонерку.

У ній поет душі не чує.
Вона його дисциплінує.

А ось — той, хто не пада духом,
безжурний Олександр Підсуха.
Він огняні пройшов путі,
повиті димами дороги,
у нього очі золоті,
й такі ж поезії у нього.

Хай лірик я, але партієць.
Буть може ніжним комуніст
і плакати матрос-балтієць
під солов'я чарівний свист...
І, як берізки тихий лист,
цвіте Тамара Коломієць
в поемі цій... Вона сія
в краю вишневім і розквітлім

своїм, а не відбитим світлом.
Тому-то їй — любов моя.
Та муж її хай не ревнує.
У мене пісня і йому є
у ці прекрасні наші дні,
за те, що любить він пісні.

Ось, не розлий водою — пара,
ідуть Забіла і Пригара,
і з ними, біла і маленька,
іде Оксана Іваненко.
Талант у неї не сухий,
навіки відданий малечі.
І про “Тарасові шляхи”
все цвірінчить вона, щебече...

Наталю! Чи ж забула ти
той тихий цвинтар і хрести,
що поруч університету,
де “гарбуза” дала поету,
закоханому в тебе, ти.
Хоч потім вірші ти писала
про мене в ті далекі дні,
та з іншим зустрічі шукала, —
твій карий зір був не мені,
ти не себе в других кохала,
як зорі вечора, як небо!..
А я так схожий був на тебе,
як моря даль на ту блакить,
й ти не могла мене любить.
Та, може, й краще так. Так треба.
Бо я поет, ти — поетеса,
з тобою нас сварила б преса.
Сварились ми б і ночі й дні,
тобі я б заздрих, ти — мені.

Пригара. Літо. Ніч. Одеса.
Й над морем зорі, наче леза,

Й немов конвалії в гаю
у душу дивляться мою.

Та круча й ми, й над нами крик,
такий brutальний і цинічний...
А місяць висунув язик
й нам усміхався іронічно...
От тобі й лірик-більшовик,
до тебе ставлюсь я критично.

Навколо синьо, неосяжно...
А в серці — з кривдою бої...
І слухає Гринько уважно
ліричні вибухи мої...

Од ран душі стає лиш ранка,
та й та зникає в дзвоні лір...
То діє, наче валер'янка,
Гринька привітний, добрий зір.

Втихає гуркіт грізноводний,
і серце спочива в тиші...
Такий тонкий і благородний
є силует його душі.

Летить перо. Спішить рука,
і образів ріка іскриста...
А на обличчі Тендюка —
борня поета й журналіста.

Він у газеті — ночі й дні
пером картає все вороже.
Та журналіста у борні
поет, я вірю, переможе.

До всіх до вас моя любов,
товариші, коханці слави!

Ось Загребельний, що пройшов
в борні за щастя шлях кривавий...

Він з побратимами в боях
знав і пожари, і потопи...
Як чорна блискавка, той шлях
в горах Південної Європи...

Шумлять йому й річки, й діброви,
де леза скель і вітру свист...
В його душі злились чудово
і партизан, і романіст.
А ось... Ідіть, ідіть, будь ласка...
Як сяє радісно їх зір!
В безсмертя світ ідуть Дроб'язко
й в життя закоханий Бобир.
Дроб'язко... Труженик прекрасний,
людей він любить, все нове...
Коли не зайдеш, пише ясно,
а все ж в підвалі він живе
з своєю Лією, що світить,
як мрійне сонечко, навкруг,
до друзів сповнена привіту.
Це справжній для поета друг.

Бобир... Не тільки пише вірші,
а ще й співає. Як співак
він має голос і не гірший,
ніж у Козловського. Це так.
Коли співає — пристрасть, велич!..
Не раз я чарувався ним.
Дівчат закохував він безліч
у себе голосом своїм.
Він Україну так кохає!
Хоч сивий він, а заспіває, —
стає він знову молодим.

Упала тінь на трав розмай,
і засмутилась даль крилата...
Помер Науменко Ісай...
Про це сказав мені Залата.
Ісай... Як я любив його!
Він був такий кристально чистий!
І от у жилах згас огонь,
і стало серце комуніста.
Так. Другаря нема мого.
О ні! Не гасне молоде,
нішо й ніде не пропадає.
Ось у безсмертя він іде,
йому я браму відчиняю.
Здоров, Науменко Ісаю,
що другом став давно моїм,
дніпропетровський побратим!
Ні! Я не плачу. Сліз не треба.
Давай обнімемося, брат!
Поглянь... навколо дивний сад...
А десь з Землі, немов на небо,
синок твій дивиться на тебе
й крізь ніч, що як журба-туга,
крізь зорі ручки простяга...
І пестить трепетного сина
твоя заплакана дружина...

Поміж ірпінських тих дерев
шле в далину не спів, а рев,
немов голодний лев той левич,
Євген Максимович Кротевич.

А добрий Біба — з краю руд!
Він весь — як радості салют,
як поклик праці привітальний,
в очах думок натхненний лет...
В нім гармонійно і повчально
злились редактор і поет.

Ви всі зі мною тут, братове,
в безсмертній стороні моїй,
і по-марксистськи принциповий,
веселий Петя Вільховий.
Він любить так других повчати,
він зна, де світло, а де тьма.
Все обіцяє написати
роман. Роману все ж нема.
А роки йдуть, о даль, о мрії!..
О, скільки в нього планів, мрій!..
Од обіцянок аж сивіє
веселий Петя Вільховий.
Люблю тебе, як брат твій, чисто,
бо ти — як молодість сама,
мій профспілковий активісте!
Але роману все ж — нема.

Здіймаю в небо срібну чашу
і п'ю за Городського Яшу!
Критикував мене колись,
коли зі мною був не в мирі,
він за пісні солодкі, щирі,
що з серця у серця лились.
Він бив мене, од болю гув
у мене мозок. Боже, Боже!..
Та я про критику забув,
а про любов забудь не можу.
Вітаю вітер я китайський!
Тож здрастуй, Льоню Первомайський,
Голованівський, здоров і ти.
Вас забуттю ніяк не зжертю,
ви як зірки в душі моїй.
Дивились ви у очі смерті
і за Вітчизну йшли на бій.
За те, що серце моє краєв,
тебе я, Льонічко, прощаю.
Як Сава, ти — Комуни син,

і голос твій, неначе дзвін,
гуде похмуро над землею,
як вияв вдаченьки твоєї.

Полянкер Грицю! В сляві слав
ти з нами йдеш на гул заводу,
на майво доменних заграв.
Із партії я виключав
тебе як ворога народу,
й за це я руку піднімав,
бо вірив ворогам свободи.
А ти прийшов із таборів...
Ніякі муки не зламали
твою веселість, щирий спів...
І в сляві київських огнів
життя для Еті раєм стало.
Життя ж — не мрія і не сон...
Багряно грай, моя бандуро!
І у Безсмертя Пантеон
заходьте, Клоччя й Байдебура,
Труханов, Павка Безпощадний,
хто в віршах зовсім не такий,
як в прізвищі. Він неоглядно
закоханий в труда Едем,
бо й сам колись був шахтарем
і підставляв породі груди,
йдучи з пластами в грізний бій.
Всі шахтарі — святіі люди,
бо труд підземний їх — святий.
Демидов, хоч і молодий,
а зрілее перо він має...
Ні, не перо, а пір'я крил
в його душі, ще повній сил
для того, щоб летіти в співі
у комунізму дні щасливі.
О земляки мої донецькі,
брати пісенні ви мої...

Ви — з тих ланів, де край отецький,
мого ви серця солов'ї!
Я вас люблю любов'ю брата,
хоч я один, а вас багато.
Пробачте, що усіх згадати
не можу я, але усіх
за те, що ви в труді уперті,
я вводжу в Пантеон Безсмертя
як побратимів золотих...
Ми йдем. О як же нас багато!..
Ми йдем, з нас кожен — тисячі...
Ми — наче зорі уночі.
Ні! Нас не можна розстріляти!..

Сергій, мій любий Воскрекас,
багато літ еднають нас!
Мчать дні, як коні важкогриві...
Люблю думки твої правдиві,
всю вдачу милу, запальну.
Ти, як і ми, пройшов війну,
не кланяючись ката кулям.
Ти — світлий докір всім послулим,
що люблять тільки тишину
і що живуть, як тихі миші,
тільки заради тої тиші.
Боець з неправдою і друг
усіх, хто од біди не гнеться.
Люблю тебе за щире серце,
що трохи хворе од напруг.
Та це — нічого. Не здається
воно хворобі й стука, б'ється,
як і раніше, запальне,
і по клітинах кров жене,
щоб ти не знав, мій друже, муки.
Воно міцні ще має крила.
Не тільки в валідолі сила,
а сила, друже, в нас самих.

Нехай пече вогнем твій сміх
чуже все, чорне, ненависне...

Ми проти днів війни тяжких,
що прийдуть, коли рак той свисне.
Це я пишу тобі в юні.
В моїй душі пісень снага...

Твоя жона — сільська красуня,
хай спокій твій оберіга,
щоб жив ти ще багато років
у боротьбі за все ясне.
Якби Марія синьоока
оберігала так мене!

Співай же, серце, не мовчи!
Ти любиш даль і очі сині,
твій спів не лиш мене чарує.
Співай, тебе я подарую
на пам'ять милій Україні,
що лине в плетиві антен
в щасливі далі солов'їні...
Як стихне кров у стінах вен
і, весь в сльозах за всім, умру я,
Вкраїні серце подарую
так, як колись своє — Шопен,
на золотому схилі днів,
великій Польщі заповів.

Так бийся, серце, доки б'єшся!
Ти не мені належиш, серце!
[Весна 1960]

ПРИМІТКИ

Із книжки “Поезії” (1921)

Червона зима (Поєма). — Вперше надруковано у зб.: На сполох. — 1921. — № 1. — С. 5—9. Друкується за виданням В. Сосюри “Поезії” (К.: ДВУ, 1929. — Т. 1). Саме це видання можна вважати найповнішим виявом творчої волі автора. Текст ще не зазнав редакторського чи й авторського втручання, що було зроблено у пізніших виданнях. Наприклад, третій і четвертий рядки третьої строфи VIII розділу були замінені на такий варіант:

Здається, я і є, і мов мене немає,
то “я” моє злилось з народу “ми” святим...

В останньому рядку четвертої строфи цього ж розділу “блакитний бій сердець” було замінено на “гарячий бій сердець”. У другому рядку першої строфи IX розділу теж було усунуто національну колористику — епітет “золото-синій” замінено на “золотобарвний”. А в третьому рядку останньої строфи поеми “тремтучий міст в майбутність неоглядну” замінено на “саяливий”. На наявність національної колористики в ранній поезії В. Сосюри звернув увагу М. Доленго в рецензії на збірку “Поезії” (1921): “Поет рішуче зловживає слово: *золотий*. Лихтарі, як золоте намисто, завітчали майську ніч безсоромну й руду. Сонце, мов золотий їжак, засапано повзе. Наведені порівняння гарні, але вже гірше, коли золото-синім (жовто-блакитним?!) сном душа палахкотить Червоній Зімі” (див.: Шляхи мистецтва: Місячник художнього сектора Головополіт. освіти. — Харків: Всеукраїнський літературний комітет, 1921. — Число друге. — С. 141).

У першому виданні були наявні такі примітки: на с. 4: “1. Лисиче — бувше село Бахмутського повіту на Катеринославщині, тепер повітове місто Донецької губернії; 2. Третя Рота — село, де родився й виріс автор; 3. Суценок — бувший підрядчик Содового заводу Т-ва Любімов, Сольве і К-о; 4. Біла Гора — село, 2 верстви від батьківщини поета”; на с. 6: “Рубіжне, Володіне, Кабанне, Сватове — станції бувшої Катерининської залізниці”. У наступних виданнях ці примітки було знято.

Поєму присвячено українському критику Корякові Володимирі Дмитровичу (1889—1937), за порадою якого було написано цей твір (див. вид.: *Сосюра В. Третя Рота*. — К.: Укр. письменник, 1997. — 220—223). В. Коряк так охарактеризував ранній період творчості В. Сосюри: “Мрійний юнак,

імпульсивний, розхитаний. Ніжний лірик, що чарує своєю щирістю, задушевністю, парубоцькою одчайдушністю. Прийшов він із Донбасу, приніс із собою дзвін кайла й пахощі шахтарського життя — нові, своєрідні слова й звороти, що від них закрутила носом добродішна українська критика, приніс свою манеру вислову й ритм і музику вірша.

Осожурив молодь, причарував і сам ... розмагнітився. Пройшов fronti, Україну з краю в край і досі ще залюблений у красивій позі й гучній фразі — щиро й наївно, просто як хлопчик. Є ще щось молодече, хлоп'яче в його творчості, нерівність, хилитання, хвороба зросту. А скарбів йому відважила степова цілина Донбасу — гай-гай! Лежать вони ще непочатими, нерозробленими покладами..." (цит. за вид. Яшека і Лейтеса "Десять років української радянської літератури").

Подається і датується за вид.: *Сосюра В. Поезії*. — К.: ДВУ, 1929. — Т. 1. — С. 7—11.

¹Лисиче — нині місто Лисичанськ Луганської області, засноване, згідно з переказами, на початку XVIII ст. на місці, де були зимівники і курені запорозьких козаків. Назва походить від Лисичої Балки — першого шахтарського поселення в Україні, яке виникло в 1795 р.

²Третя Рота — шахтарське селище в Донбасі, друга назва селища Верхнього, що входить тепер до м. Лисичанська. Засноване 1721 р. як сторожовий пост Ізюмського козацького полку. Після ліквідації козаччини там знаходилася Третя рота Бахмацького гусарського полку, звідки й походить назва. У Третій Роті народився батько поета Микола Володимирович Сосюра (Сюсюра), який помер 15 вересня 1915 р. і там же похований (див.: *Подов В.И. Любовь и слезы: Новое о Владимире Сосюре*. — Лисичанск, 1995. — 68 с.).

³... і все мені завод невпинно цокотить... — Йдеться про содовий завод, де в юнацькі роки працював В.М. Сосюра.

⁴Петлюра Симон Васильович (1879—1926) — один із керівників уряду Української Народної Республіки; із лютого 1919 р. — голова Директорії. В.М. Сосюра був півтора року "козаком петлюрівської армії": із зими 1918 р. до осені 1919 р. (див.: *Сосюра В. Третя Рота*. — С. 320—321). У творах В. Сосюри (віршах, поемах, спогадах) є різна оцінка діяльності С.В. Петлюри — від позитивної до різко негативної.

⁵... співаєм "Чумака" — очевидно, йдеться про якусь українську народну чумацьку пісню.

⁶... сестра, сумуючи, стоїть... — найстарша сестра Зоя, яка в роки громадянської війни пішла на фронт сестрою милосердя і там померла від тифу. За дослідженням В.І. Подова, в родині Сосюр було дев'ятеро дітей: Зоя, Володимир,

Микола, Гуля, Зіна, Олег, Ігор, Віра, Тамара (див.: *Подов В. И. Любовь и слезы.* — С. 37).

⁷Мати — Антоніна Дмитрівна Сосюра (дівооче прізвище Локотш; 1878—1961).

⁸О, де ти, брате мій?.. — Йдеться про брата Олега, який загинув весною 1919 р. (упав із дерева з чотириметрової висоти і через три дні помер).

⁹Широко розляглось з важким гарчанням місто... — Йдеться про місто Одесу, де автор був трохи пізніше після описуваних подій (наприкінці 1919 — на початку 1920 р.).

¹⁰Недавно тут були і греки, і зуави... — до складу англо-французьких окупаційних військ в Одесі входили грецькі частини та формування арабських племен із Алжиру зуавів (гуавів).

Із збірки “Червона зіма” (1922)

Червона Зіма: Поезії. — Харків: Всеукраїно, 1922. — 44 с. (На обкладинці: Всеукраїнський літературний комітет. Харків 1921 року.)

До збірки включено 7 віршованих творів, частина яких публікувалася у першій книжці “Поезії” (1921).

[*Сніг*]. — Подається і датується за вид.: *Сосюра В. Поезії.* — 1929. — Т. 1. — С. 29—31.

¹Скальковське — селище в Донбасі, неподалік від рідних місць В.М. Сосюри.

²... аж “на два удари” — за сигналом “на два удари” кліть опускалася в шахту.

³Гулька — можливо, це двоюрідна сестра В.М. Сосюри Уляна. У книзі В.І. Подова “Любовь и слезы” серед братів і сестер В.М. Сосюри названо другу (по старшинству) сестру Гулю (с. 37).

Із збірки “Осінні зорі” (1924)

Осінні зорі: Збірка поезій. — Харків — Київ: Книгоспілка, 1924. — 78 с.

Золотий ведмедик (Поема). — Подається і датується за вид.: *Сосюра В. Поезії.* — 1929. — Т. 1. — С. 125—130.

¹“Санта Лючія” — неаполітанська пісня.

²В. і С. — Володимир Сосюра.

³Чингал — кинджал.

Пролог до невідомої поеми. — Подається і датується за вид.: *Сосюра В. Поезії.* — 1929. — Т. 1. — С. 89—92.

Із збірки “Місто” (1924)

Місто. — Харків: Червоний шлях, 1924. — 62 с.

Нальотчиця (Поема). — Подається і датується за вид.: Сосюра В. Місто. — Харків: Червоний шлях, 1924. — С. 7—12.

Робфаківка (Поема). — Подається за зб. “Місто”, с. 20—23. Датується за вид.: Сосюра В. Твори: В 3 т. — К.: ДВХЛ, 1957. — Т. 1. — С. 90.

Чорні уривки (Фантазія). — Подається і датується за зб. “Місто”, с. 54—59.

В архіві Ю.О. Меженка зберігся машинопис із авторською правкою, на якому під заголовком рукою В. Сосюри написано присвяту: “Т. Меженкові”, а на берегах IV розділу інший напис: “Друкується в алманасі “Урбіно”. В. С.”

Уже не буду я ні в “Гарті”, ані в “Плузі”... — Йдеться про літературні організації, що існували в Україні в двадцятих роках, членом яких деякий час був В. Сосюра.

МАХНО

(Уривки)

У романі В. Сосюри “Третя Рота” згадується його поема “Махно”: “Я написав поему “Махно”, за яку стільки випив горя, що й нащадкам стане.

І в цій поемі я згадую Примакова, переможця Махна. [...]

Примакову я читав “Махна”, і він мені сказав, що коли почнеться війна, то забере мене до себе” (Сосюра В. Третя Рота. — К.: Укр. письменник, 1997. — С. 254).

Текст поеми в архіві В. Сосюри не зберігся. У першому варіанті рукопису поеми “Розстріляне безсмертя” (1960) він згадується під назвою “Махно”. Очевидно, В. Сосюра мав намір поновити по пам’яті твір, над яким працював ще в 1924 р., а точніше — написати “нову” поему про Махна:

Безумство бурі світової
одгуркотіло вже давно...
Ти знов стоїш переді мною
й в поему просишся, Махно!

Ти просиш (зір твій, наче жало...)
поему написать нову,
бо першая давно пропала
в сумних архівах ГПУ.

У третій книзі спогадів Ю. Смолича “Розповіді про неспокій немає кінця” є найширша згадка про поему “Махно”, а також пояснення, чому саме автор “стілки випив горя” за неї: “Рік пізніше Володя написав поему “Махно”. То була “бомба” в літературному середовищі — і Блакитний знову люто картав Володю, я при тому присутній не був. Але на “збіговиську” “гартованців” у редакції “Вістей”, в тому ж кабінеті Блакитного, вибухла запальна дискусія: Володя якраз прийшов від тодішнього комісара освіти Шумського, який дав Сосюрі доброго прочухана. Поему Володя кілька разів переробляв та переписував — повністю вона надрукована не була, не дописана й до кінця, з’явилися, либонь, лише окремі з неї уривки. [...] Поетична сила поеми була величезна. Можливо, ця втрачена поема була одним із найдужчих Сосюриних творів.

Не забути рядків, якими після вступу зачиналася поема:

Шумлять і клени, і тополі,
Лиш не шумить один перон:
Лежить зарубаний за волю,
Лежить зарубаний за трон... [...]

Перші рядки поеми “Махно” були, здається, такі:

Тебе не бачив і не знаю,
Ну, як в архівах ГПУ
Тебе знайти?..

Текст цієї недокінченої — в машинопису — поеми Володька подарував був і мені, як, очевидно, ще багатьом товаришам. На превеликий жаль, у подальших життєвих перипетіях цього рукопису не стало” (Смолич Ю. Розповіді про неспокій немає кінця. — К.: Рад. письменник, 1972. — С. 79—81).

У 1988 р. в домашньому архіві Ю. Смолича нами було виявлено конверт, в якому зберігалася кілька аркушів, списаних каліграфічним почерком В. Сосюри червоним атраментом. Заголовок “З поеми “Махно”, а далі шістнадцять чотирирядкових строф, а після останньої підпис, дарчий напис і дата: “З великою пошаною й дякою за пораду т. П. Панчеві. В. С. 25/11-24. Харків”. На конверті, в якому зберігаються автографи В. Сосюри, є напис рукою П. Панча: “Із поеми “Махно” Сосюри (оригінал)”. Очевидно, цей оригінал подарував Ю. Смоличу П. Панч після ознайомлення із третьою книгою спогадів, що вийшла у 1972 р., де в споминах про В. Сосюру йшлося найбільше про цю поему.

У бібліографічному покажчику Яшека і Лейтеса “Десять років української радянської літератури” (Харків: ДВУ,

1928) є дві позиції, на підставі яких можна судити про публікацію фрагмента поеми (чи, можливо, задумуваного роману) “Махно”: 1. “Махно” (уривок із поеми). — Жовтневий збірник. — 1924. — С. 7; 2. “Над морем сидів і хитався од болю”. — Журн.: Червоні квіти. — 1924. — № 6. — С. 12—13.

Публікації в періодиці останніх років невідомої досі спадщини В. Сосюри, а також згадки про втрачену поему “Махно” привернули увагу вчителя-пенсіонера О.Т. Лебеда із містечка Прилуки на Чернігівщині, який скопіював текст цього твору, за винятком епілогу, ще в 1928 р. у селі Дмухайлівці на Дніпропетровщині за текстом Карпа Гупала, який навчався у 1923—1925 рр. у Харківському інституті народної освіти і приятелював із В. Сосюрою. Проте свій список О. Лебідь подарував В. Сосюрі в 1937 р. в Одесі і зміг частково відтворити текст поеми у 1990 р. Оскільки цього тексту немає в автографі В. Сосюри, подаємо його за поновленим списком О. Лебеда:

Тебе не бачив і не знаю,
Ну як в архівах ГПУ
Тебе знайти? Берізка має
Так сиротливо на снігу.

Це ким розкидано патрони?
Сліди чиїх чобіт, колін?
Одні рубаються за трони,
А другим волі і землі?..

А другим — ніч у драну хату
Зоря з засмажених долонь.
Ага! Таким єдина плата —
Через плече клинка вогонь...

Шумлять і клени, і тополі,
Лиш не шумить один перон.
Лежить зарубаний за волю,
Лежить зарубаний за трон.

А там на волі і на троні,
Сьогодні з нами, завтра — ні,
Скажи, чому ти не червоний,
Кому, кому твої огні?

А вітер в відповідь: “Ні-ко-о-о-му...”
А вітер в відповідь: “За всі-і-іх...”
Немає для людей зако-о-о-нів...
Немає для людей межі-і-і-і...

Гуляє вітер в Гуляй-Полі,
Там сонця золоте вино —
Усім одрізав хліба й волі
Веселий батько наш Махно.

Шумлять і клени, і тополі,
Лиш не шумить один перон.
Лежить зарубаний за волю,
Лежить зарубаний за трон.

Тут іде повторення тексту, що є в автографі В. Сосюри (“Сьогодні свайба у Степана...”), а далі цілком невідомі фрагменти:

Уже не лускають насіння
Баби на призьбі, на дубках,
Тільки вгорі спокійно й синьо,
Тільки вгорі незнаний жах...

Уже і Керенський, і Троцький —
Один погас, другий зійшов.
І голосний гудок заводський
Побідно далі розколов.

Був у Махна смуглявий хлопець —
Його найвірний ад’ютант.
Чудний якийсь, а діло робить
Веселий синьоокий Ян.

Ян із Познані, та війною
Його закинуло в Донбас...
Ну й Ян з усмішкою ясною,
Ну й Ян — пропаща голова.

Уже в душі не пекло Данте,
Уже в душі не чорний шал.
Замість Кропоткіна і Канта
На етажерці “Капітал”.

У Примакова чорні брови,
У Примакова губи-кніт.
Ате од нього слів любови
Не дочекатися тобі.

І знов в душі те пекло Данте.
І знов в душі той чорний шал...
Тобі Кропоткіна і Канта
Хіба замінить “Капітал”?

Прийшов до хлопців невідомий,
А вміє, як вона рубать.
Лице знайоме й незнайоме.
В лице — одрубані слова.

Коли його нагнали білі,
Він зачепився за купці.
Тугі жіночі перса білі
На сонці блиснули на мить.

*(Махно впізнає Ганну. З новою силою “любов ударила
Махна”.)*

Ну, хлопці, в нас весілля два —
Одружим Яна і Тетяну —
Оце такі мої слова.

А хлопці — блиск, а хлопці — буря:
— Живе хай батько наш Махно!
Веселий синьоокий джура
Махнові подає вино.

— Так заливайся ж балалайко
Нехай копійкою життя...

Хай день, а вільний буду я!

ГОРОБЕЦЬ

Подається за вид.: Ваплітянський збірник. — С. 116—117.
Твір зберігся в архіві А. Любченка, до якого він додав таку
примітку: “Сатира на Євг. Касяненко, написана влітку (чер-
вень — липень, 1926)”. Дагується на підставі запису А. Люб-
ченка.

Сатиричний твір В. Сосюра, очевидно, жартома визначив
за жанром поемою.

Із книжки “Поетії (1930)”

Поетії. — Харків: ДВУ, 1930. — Т. 3. — 192 с.

Вчителька (Поема). — Подається і датується за вид.: Поетії. — 1930. — Т. 3. — С. 133—144.

¹“Плуг” — літературна організація 20-х років, до якої входили переважно селянські письменники. Організатором і керівником її був С.В. Пилипенко.

²Сковородинка — студентка робітфаку при Харківському ІНО, який носив ім'я Г.С. Сковороди.

³Вапліте — приbrane ім'я автора — літературного героя, яке походить від назви організації українських письменників — Вільної академії пролетарської літератури (1925—1928).

Із збірки “Серце” (1931)

Серце: Поетії. — Харків — Київ: Література і мистецтво, 1931. — 52 с.

Поет. — Подається і датується за зб. “Серце”, с. 5—16. Твір присвячено працівнику ЦК КП(б)У Є. Гірчакові.

Серце (“Солодко й тоскно, ах...”). — Подається і датується за зб. “Серце”, с. 17—21.

¹...велике північне місто. — Йдеться про місто Ленінград (тепер Санкт-Петербург), де на початку 1930 р. перебував В. Сосюра.

²Я став за токарний верстат... — У 1929—1930 рр. В. Сосюра, як і чимало інших письменників — членів літературної організації ВУСПП, працював на заводі. Це було зумовлено вимогами вульгаризаторської критики, яка вважала це одним із методів “перевиховання” письменника.

³... перший хоробрий! — перефразування поетичних рядків В. Еллана “Ми — тільки перші хоробрі, // Мільйон підпирає нас...”

Два Володьки. — Подається і датується за зб. “Серце”, с. 43—50.

¹Я вуспівець знову... — Йдеться про повторний прийом В. Сосюри до Всеукраїнської спілки пролетарських письменників (1927—1932), до складу якої входили І. Микитенко, Іван Ле, В. Сосюра, О. Корнійчук та ін.

²ВОАПП — Всесоюзне об'єднання асоціацій пролетарських письменників у Москві (1928—1932).

КАЇН

Вперше надруковано в журн.: Київ. — 1990. — № 12. — С. 7—25.

Зберігається машинопис із авторською датою (ЦДАМЛМУ. — Ф. 44. — Оп. 2. — № 59).

Каїн — за біблійною міфологією старший син Адама і Єви, землероб, який через заздрість убив свого молодшого брата Авеля. За братовбивство був проклятий Богом і відзначений особливим знаком — “каїною печаттю”.

Образ Каїна — це один із вічних образів світової літератури, що зажив не меншої популярності, ніж Дон Жуан чи Фауст. Біблійна новела про братів Каїна і Авеля знайшла алегоричне витлумачення ще в “отців церкви” — Амвросія (близько 340—397 рр.), Августина Блаженного та Іоанна Златоустого (між 344 і 354—407). Останній богослов ототожнював, наприклад, Авеля із Ісусом Христом, бо, будучи пастирем овець, приносить у жертву Богові агнця і зазнає смерті від руки свого брата.

Не обійшов цей вічний образ і літератури української ще з найдавніших часів її зародження і розвитку. В анонімно-му сказанні про Бориса і Гліба кінця XI — початку XII ст., у “Повісті минулих літ”, у книзі житій святих Дмитра Туптала та багатьох інших творах є порівняння негідних братовбивчих вчинків із злочином Каїна, який із заздрощів підняв руку на брата свого... Але то були тільки порівняння, а посправжньому драматичний образ першої, за біблійною легендою, народженої на землі людини дістав належну інтерпретацію у творах нової літератури. Це стосується насамперед “Смерті Каїна” Івана Франка, джерелом якої, як пояснює сам автор у листі до М. Драгоманова від 20 березня 1889 р., була перекладена ним містерія Байрона “Каїн”, народні апокрифи про Лемеха та Фауста і Біблія. Поема Франка немовби є продовженням байронівської містерії з додатком, звичайно, настроїв, переживань і роздумів Каменяря. Автор зізнавався Маковею, що “мало не зробив з Каїна Христа”.

В юнацькій лектурі В. Сосюра особливе місце посідав Ветхий Завіт, яким він любив зачитуватися в траві на своєму убогому подвір’ї. Читаючи цю книгу (за його визначенням в автобіографічному романі “Третя Рота” — “золота легенда людства”), майбутній поет забував про навколишній світ і поринав у світ уявний.

Через кілька десятиліть, у складний післявоєнний час, коли вже розкритиковані були М. Рильський, Ю. Яновський, І. Сенченко, В. Сосюра звертається до біблійної тематики, пишучи в 1948 р. поеми “Каїн”, “Мойсей”, а потім “Христос” та інші, знаючи напевно, що вони не можуть бути надрукованими “в роки золотого, кривавого Тамерлана” (так він згодом назве епоху сталінського терору в листі до свого грузинського друга Георгія Наморадзе).

Подається за машинописом.

МОЙСЕЙ

Вперше надруковано в журн.: Київ. — 1997. — № 11/12. — С. 18—21 (публікація Ю.С. Бурляя).

Подається і датується за чорновим автографом у зошиті (ЦДАМЛМУ. — Ф. 44. — Оп. 1. — № 4). В архіві В. Сосюри зберігся машинопис тексту поеми, але без назви і без закінчення, яке є в чорновому автографі (ЦДАМЛМУ. — Ф. 44. — Оп. 1. — № 124). Дослідник В. Антофійчук вважає машинописний текст окремим варіантом поеми. Див. публікацію: *Антофійчук В.* Поема Володимира Сосюри “Мойсей”: два варіанти твору // Буковинський журнал. — Чернівці. — 1998. — № 1. — С. 108—114 (там же публікація другого варіанта тексту поеми. — С. 115—121).

ХРИСТОС

(*Легенда*)

Вперше надруковано у вид.: *Антофійчук В.І., Нямецю А.* Євангельські мотиви в українській літературі кінця ХІХ—ХХ ст. — Чернівці: Рута, 1996. — С. 177—198. Вдруге надруковано в журн. “Київ” (1997. — № 1/2. — С. 12—26) із післямовою Ю. Бурляя “Я в вас живий!” (с. 26—32). В обох публікаціях не враховано скорочення двох строф (3-ї і 4-ї) наприкінці твору в машинописному тексті, що було зроблено, очевидно, автором. Поновлені публікаторами строфи повністю руйнують художній задум поета створити образ Христа, а не вождя народів Сталіна, який випадково, як іронія, з’являється у фіналі легенди:

Шумують юрби, як прибої,
курантів в небі лине спів...
Вони ідуть, ідуть Московю
в багрянім морі прапорів.

їм стелять путь жоржини й рожі,
що тихо падають з висот,
і Сталін, на Христа схожий,
Вітає радісний народ.

Подається за машинописним варіантом (ЦДАМЛМУ. — Ф. 44. — Оп. 2. — № 10. — Арк. 40—75). Датується за автографом.

БААЛ

Вперше надруковано в журн.: Київ. — 1998. — № 1/2. — С. 25—30 (публікація, примітки та супровідна стаття “Невідомий Сосюра: Біографічні етюди” Ю. Бурляя).

Подається і датується за машинописом із архіву В. Сосюри (ЦДАМЛМУ. — Ф. 44. — Оп. 2. — № 13).

МАЗЕПА

Перші чотири розділи поеми В.М. Сосюри “Мазепа” були надруковані в журн.: Життя й Революція. — 1929. — № 1. — С. 3—15. Після віршованого роману “Тарас Трясило” це був другий твір на історичну тематику, якому, на жаль, не судилося бути повністю надрукованим за життя автора, а його творча історія розтяглася більше ніж на три десятиліття. У названому журналі друкувався лише початок твору із присвятою І.К. Микитенку, написаний у Харкові влітку 1928 р., а над рештою розділів (V—XXVI), прологом і епілогом поет працював у 1959—1960 рр. Причину такої довготривалої перерви можна вбачати у поясненні самого В. Сосюри, що знаходимо в його автобіографічному романі “Третя Рота”: “Я почав писати поему “Мазепа”. Уривок із неї, власне, початок, я послав у журнал “Життя й Революція”, а там “Мазепу” надрукували, тільки було зазначено, що то не уривок, а поема!

Образ був ще тільки ембріоном, а мене навіть за ембріон почали бити” (*Сосюра В. Третя Рота.* — К.: Укр. письменник, 1997. — С. 273).

Із раннього варіанта поеми зберігся лише її “ембріон” — початок із чотирьох розділів, який В. Сосюра включив до редакції, завершеної 1959—1960 рр. Усі наявні в архіві поета тексти поеми — це здебільшого машинописи з авторськими правками і вставками. У переважній більшості авторизованих примірників тексту зазначено місце і дату написання твору: “Святі Гори — Харків (літо 1928 — літо 30). Київ осінь — зима 1959, зима — весна 1960 р.” (ЦДАМЛМУ. — Ф. 44. — Оп. 2. — № 6. — Арк. 136). Можливо, автор згодом помилково зазначив, що продовжував працювати над поемою навіть у 1929—1930 рр., оскільки в його архіві не збереглося ніяких слідів цієї роботи.

Остання редакція поеми має присвяту дружині М.Г. Сосюри, синові та онукам:

Марії — дум блакитні висі,
мої дерзання золоті...

Й Володі, Льоді та Орисі,
що нас продовжують в житті.

(ЦДАМЛМУ. — Ф. 44. — Оп. 2. — МІ. — Арк. 2.)

Особистість видатного українського гетьмана Івана Степановича Мазепи привертала увагу багатьох письменників і вчених, починаючи від Вольтера, Байрона, Словацького, Рилеєва, Пушкіна і кінчаючи романами Ф. Булгаріна і Б. Лепкого. Висвітлення діяльності Мазепи дореволюційною і радянською історичною наукою не можна вважати достатньо повними і об'єктивними: проголошена церквою анафема діяла з однаковою силою і на тих, хто таврував його як “зрадника” Петра I, і на тих, хто бачив у спілці з Карлом XII лише позитивні сторони. Переважна більшість істориків не змогла уникнути тенденційності в оцінці цієї складної і суперечливої особистості, а дехто переходив на звичайну лайку.

В. Сосюра, на відміну від деяких своїх попередників, по своєму трактує образ Мазепи. Не ідеалізуючи його як неординарну особистість, поет творить насамперед художній образ, а не політичний портрет гетьмана. Автору не можна дорікнути в незнанні історичних чи літературних джерел, що, очевидно, й дозволило йому уникнути тенденційності у вирішенні цієї складної проблеми. Український поет, як ніхто інший, намагається розкрити психологію особистості Мазепи, щоб з'ясувати для себе і для читача не лише мотиви розриву із царем, а й показати справжнього борця за суверенну Україну. Не всі авторські спроби подати об'єктивну картину тогочасної дійсності з позицій сьогодення можна вважати вдалими, чому спричинилася, можливо, і багатолітня перерва між написанням окремих частин твору, але щирість, відвертість і громадянська мужність у розмові з читачем про найскладніші періоди історії України — це головні ознаки твору.

Поема В. Сосюри “Мазепа”, не будучи повністю опублікованою, поширювалася серед читачів як за авторськими примірниками, так і в списках. Зокрема, в одному з таких примірників, що згадується в статті В. Єременка “Малий штрих до великої проблеми, або Материк його душі” є присвята письменнику В. Минку:

Дарую Вам свого Мазепу,
Що впав офірою Москви.
Бо лицарів чубатих степу
Мені нагадуєте Ви.

(Журн.: Київ. — 1990. — № 8. — С. 67.)

В. Яременко публікує там же і текст вступу до поеми “Мазепа”, скопійований у шістдесятих роках за примірником, що знаходився у професора А.О. Іщука. Текст цього вступу відсутній в архіві В. Сосюри. У нашому виданні цей гіпотетичний вступ друкується як окремий твір у розділі “Поэза збірками” (т. 1).

У романі В. Сосюри “Третя Рота” є досить критичні зауваження на адресу І. Микитенка. Відомо, що їхні стосунки не завжди були дружніми, що свідчить про особливості характерів обох письменників та специфіку тих обставин, за яких доводилося жити. Не виключена можливість, що причиною загострень стосунків були і особливості характеру В. Сосюри, його природжена вразливість. О.І. Микитенко (син письменника) після публікації роману “Третя Рота”, використовуючи матеріали із родинного архіву (листи, дарчі написи на книгах тощо), зробив спробу роз’яснити можливу причину конфліктів між письменниками. У своїй статті “Друзі чи супротивники?” О.І. Микитенко цитує за автографом В. Сосюри, що знаходиться в родинному архіві І.К. Микитенка, 111 рядків із поеми “Мазепа” із підзаголовком “Провал”, які не увійшли ні до опублікованих у 1929 р. чотирьох розділів, ні до пізнішої редакції.

Мазепа

ПРОВАЛ

І ночі, й дні пливли, як спів,
та раз, коли бенкет гримів,
коли огні кругом сіяли,
вгорі складаючи вінець,
прийшов од війська посланець
в шоломі із ясної сталі,
і на хвилинку тихо стало.
До короля він підійшов
і, впавши на одне коліно,
сказав:
— Бунтує Україна
і розливає шляхти кров,
неначе воду... Польща гине,
нам треба сили військової,
щоб вийти з честю з поля бою
і скинуть хлопське ярмо.
Величність ваша, ми ждемо.
Бо вороги уже так близько.

Король

Послати ще п'ять тисяч війська,
зміцнить облоги по містах!
Ми побілим, бо з нами небо! —

і стало соромно Мазепі.
Віддав би все він за ту мить,
щоб бути там, де бій гримить,
де рідний край повстав за волю,
бо він чужий у цьому колі.
Тут тільки мука, тільки гнів —
така наука в ворогів.
Тут можна з горя посивіти
з неzasлужованих образ.
Та знає він, що ще не час,
що треба вчитись і терпіти.
Вже не одно минуло літо,
як од Дніпрових берегів
прийшов він вчитись до панів,
надів він маску цю погану
і сводника, і Дон Жуана.
Як важко і як душно в ній,
коли він зовсім не такий.
Він думав, що король його
добра Україні воліє,
але згубив і цю надію,
погас навек її огонь,
порвалася остання нитка,
у темі нічого вже не видно,
крім точки світлої — ідеї,
що не дає упасть на дно.
Йї здається, п'є він не вино,
а кров України своєї.
І сміх, і музика кругом,
кінця веселоцям немає.
А Йван од горя і одчаю
ламає пальці під столом
і губи до крові кусає.
Йому огненні стали очі,
йї, немов молитву, він шепоче:
— Прости, Україно моя,
що я не там, де бути треба,
як од Христа, Петро, від тебе
не відречусь ніколи я.
До дня, що раптом засія

в огні, у радості розплати,
я мушу все підрахувати,
не хочу помилитись я.
А прийде день, в грозі над степом
я буду в першому ряду...

І п'є, і п'є вино Мазепа,
неначе душу молоду
в вині він хоче утопити...

Крові напився ворон ситий,
і десь повстання одгуло.
Згоріло не одне село,
і голова не 'дна упала
там, де котилася навала
і в теплій рані не одній
цвіло одбите од віконця
проміння місяця і сонця
останнім спомином про бій,
де трупи покотом і валом,
байдуже зорило на шлях
або завіяне в снігах
волосся мертвих цілувало.
Там одкресав копитом кінь,
як дзвону врочисте аміні,
голосить вітер там без краю,
козацькі кості замітає,
і весь в крові чекає степ
своїх омріяних Мазеп.

Шумить, радіє вся Варшава
і поспішає на майдан,
де смерть приймає отаман
на палі гострій і кривавій...
Під ним тече і кров'ю булька,
а він з кишені витяг люльку,
мовляв, "погляньте-но на нас",
і закурив в останній раз.
Мовчить юрба, синіє небо,
в юрбі стоїть сумний Мазепа.
Йому лице то як огонь,
то наче мармур білизнаю,
і сльози на очах його
горять кривавою росою.
Ну що він може тут один!
Б'є серце, як погребний дзвін,

тугою кров'ю в щоки й скроні,
і кола жовті та червоні
пливуть, усе кудись пливуть...
Немов в крові жовніврів коні,
заплакав хтось, так тонко, чуть,
останній промінь згас на броні...
На палі звис, зігнувся труп,
і люлька випала із губ.

(Журн.: Київ. — 1990. — № 2. — С. 142—143.)

Уперше повний текст поеми опубліковано в журн. “Київ” (1998. — № 12. — С. 77—107) із супровідною статтею-дослідженням Ю. Барабаша “Іван Мазепа — ще одна літературна версія: Про поему Володимира Сосюри “Мазепа” (там же, с. 140—149). Текст друкувався за єдиним доступним для публікаторів авторизованим машинописним примірником, що переховувався в родині поета і був переданий у 1987 р. разом із поемою “Розстріляне безсмертя” та автобіографічним романом “Третя Рота” до відділу рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України. Всі інші варіанти поеми були передані ще у 1973 р. до Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтва України і зберігалися у спецфонді. Після розсекречення спецфондівських матеріалів В. Сосюри було проведено порівняльний текстологічний аналіз усіх наявних варіантів поеми, що дає підстави стверджувати таке: опублікований варіант є останнім і найповнішим, під яким стоїть дата: “Харків (літо 1928 р.). — Київ (осінь — зима 1959, зима — весна 1960 р.)”. Цей варіант не є виявом творчої волі автора і з'явився із дописаним у 1960 р. (очевидно, за чиеюсь порадою) епілогом, чого немає у творі, завершеному в 1959 р.

Подаємо текст цього вимушеного доопрацювання:

Таке, Іван, життя твоє,
Що десь погасло за полями...
А у церквах поклони б'є
Народ, обдурений попами.

Це так було. Тепер не так.
Тобі ми добре знаєм ціну...
І я в диму страшних атак
Ішов на смерть за Україну
І за Росію! Як брати,
Ми з росіянами у бурі,
Во ім'я світлої мети
Зняли квітки знамен в лазурі,

В Комуни зводячи мости.

Встають до зір за ГЕСом ГЕС.
Петро й Мазепа. Краю милий!
Вони по-різному прогрес
В ті дні далекі розуміли.

З Петром Іван програв двобій...
Вони несли життя орлине:
Той для Росії, а другий —
Для золотої України.

Життя для нас було як ад.
Та мій народ в години бою,
Як за Богдана, руський брат
Підтримав світлюю рукою
Й в огні жовтневих барикад
Повів до щастя за собою...
І розцвіло життя, як сад.

Шумить Дніпро. Він повний світла.
Вже наша доля не сліпа.
Й моя Україна розквітла
Під знаком молота й серпа.

В обличчя свіжий вітер лине,
Цілує губи і чоло.
І не було б коли б Вкраїни,
То і Росії б не було.

В ясній путі простори сині
ім усміхаються обом.
Ні, трьома! Із одного коріння,
Із Білоруссю в вись разом,
Щоб увійти в Комуни брами
Вони зросли трьома стволами,
Обнявшись шумними верхами.

*Харків (літо 1928 р.)
Київ (осінь — зима 1959,
зима — весна 1960 р.)*

У тексті поеми В. Сосюра робив деякі скорочення. Наприклад, у розділі XI після слів "...Що ніс на Захід чорний жак" викреслено таку строфу:

Народе! Зір у тьмі мій тоне,
в сльозах стою я на межі.
Ти лобом не розбив бетону,
не знав де наші, де чужі,
коли стрілецькії загони
у кожнім місті, як ножі.

(ЦДАМЛМУ. — Ф. 44. — Оп. 2. — № 1.)

Цікавими є первісні варіанти розділу XXIII:

И грянул бой, Полтавский бой!
О. Пушкин

Про бій Полтавський не скажу я
нового. Пушкін все сказав...
Там, де усе в диму вирує,
де тьмяно блискають штики.
Де хмари гай гіллям цілує,
стоять в резерві козаки.
У піхвах ковани клинки
та руки ждуть. Вже місяць-лисич
вгорі примарний і тонкий
зійшов... І враз:

“Палій, Палій!” —
гукнуло вісімнадцять тисяч.
А він в сорочці білій, босий
летить блискавно на коні
й кричить у крик різноголосий:
“Брати! Ви вірите мені?
Вас продали! До мене, любі!
Ми будем разом шведів бити!
Любіть Україну, любіть!
Вас Бог простить, народ простить.
За мною! Й ми зламаем дуба!
За мною, Запоріжжя цвіт!” —
“Веди нас!” —

гримнуло в одвіт.
І вершники потоком дужим,
на зло ворожим і байдужим,
на шведів вдарили, як грім...
Вітало радісне “ура”
цю різнобарвну й грізну лаву.
Палій зробив прекрасну славу
во славу генія Петра.
А Карл так і не взяв Петра.

Розгром... Розгром... І крик погоні...
Стомились люди й їхні коні...
Вони, неначе стріл політ...
А ззаду грізний стук копит
все далі й далі... Пальці віт
чіпляють за жупан Мазепу,
неначе не пустити хочуть,
густу сплітаючи загать,
щоб в руки месників віддять.

* * *

Петро гуляє з спорзним шалом...
Од щастя весь, як пламено,
цілує шведських генералів
і п'є за них густе вино.

Говорить дискантом, не басом,
в очах його кипить вогонь...
Тремтять усі пред царським гласом
й побожно слухають його.

Говорить радісно і строго:
“П'ю за своїх учителів!”
А за наметом крик і стогін...
Терзають там січовиків...

Кричать: “Ганьба тому собаці!
Такі-то, цар, твої діла!”
І страшно корчаться у мряці
на палях гострих їх тіла...

Під чорним вилиском багнета
вони ідуть в безодні мли...
Це нагорода їм, що шведа
побить Петру допомогли.

О, де їх сила незборима?
Простіть синів своїх степи!
І ходять, ходять поміж ними,
як чорні ворони, попи.
“Покайтесь, браття!..” Палієві
вони повірили, а він
їх обдурив, віддав ножеві
всіх на тортури, на загин.

Над ними вітер у печалі.
Рида Палій: “І я умру
на мук пекельних гострій палі..
Пощо повірив я Петру!
Пощо, пощо повірив круку?..
Моїй вині ні дна, ні мір!
Я цілував катюзі руку,
ту, що вела мене в Сибір...”

І повний розпачу і муки
Палій пішов у монастир.

Так біло скрізь, і тишиною
од мурів віє, все мов спить.
Перед іконою святою
чернець зажурений стоїть.

Заснули дзвони і сторожа...
Лиш цвіркуна десь чути спів...
“Прости мене, о Мати Божа,
за смерть замучених братів,

що ця рука послала в яму
й під гострі дзюби вороння!
На самоті страшній з думками,
коли далеко ще до дня,

у темі нічній душа страждає,
мов в вічному полум’ї горить...
Хоч плоть моя іще живая,
та я давно не хочу жити.

Вкраїно! Вирви моє серце
і кинь собакам на смітник!”
І головою в стіну б’ється
Палій, церковний робітник.

Завжди він сповнений турботи,
старенький, зігнений, сухий.
Він не цурається роботи
і все замолює гріхи.

Гріхи, гріхи!.. Одні прокльони
він чув від друзів бойових...
Та як не бий, Палій, поклони,
сльозі не змить гріхів твоїх!..

Подається і датується за авторизованим машинописом (ЛЛ. — Ф. 139. — № 102) із врахуванням усіх авторських правок і скорочень (ЦДАМЛМУ. — Ф. 44. — Оп. 2. — № 1—8).

РОЗСТРІЛЯНЕ БЕЗСМЕРТЯ

Подається за авторизованим машинописом, що зберігається у відділі рукописів Інституту літератури (Ф. 139. — № 103). Датується за рукописами та авторизованими машинописами, що збереглися в архіві В.М. Сосюри (ЦДАМЛМУ. — Ф. 44. — Оп. 2. — № 14—16), де є такі варіанти авторського датування: № 14 — “1960. Київ”; № 15 — “Весна 1960 року. Конча-Заспа”; № 16 — “Конча-Заспа — Київ — Ірпінь. Весна 1960”.

Фрагменти поеми друкувалися в журн.: Україна. — 1988. — № 1. — С. 8—9; Вітчизна. — 1988. — № 1. — С. 93—107. Журнальна публікація у “Вітчизні” — це лише третина повного тексту твору, оприлюднення якої викликало в той час невдоволення в одного з живих “героїв”. У передмові до публікації нами було дано таке пояснення: “Героєм” поеми став П.Г. Воробйов — колишній начальник Укркниготоргу, “заслуги” якого в скороченні тиражів видань українською мовою і дістали належну оцінку В. Сосюри” (“Вітчизна”. — 1988. — № 1). П. Воробйов звернувся до редакції журналу з протестом, погрожуючи притягти публікатора до судової відповідальності нібито за наклеп. Пізніше редакція журналу навіть надрукувала спростування П. Воробйова (“Вітчизна”. — 1988. — № 5). Втім, сама характеристика П. Воробйова ідентична як у рукописному, так і в авторизованому машинописному варіантах. До того ж серед рукописів В. Сосюри є ще дві епіграми на П. Воробйова (“Небезпека” і “Ще є, ще є щенята зінські...”) та поетичне послання міністрові культури Р. Бабійчуку, в яких подається різко негативна характеристика цього керівного чиновника. Для прикладів варто навести тексти обох епіграм:

1. Небезпека нашій мові
знов загрожує... Ножі!!!
Ріжуть, ріжуть воробйови
українські тиражі!..
2. Ще є, ще є щенята зінські
на зло культурі українській.
Живуть, як тля, на цій землі
і воробйови, й ковалі.

Звичайно, причетним (більшою чи меншою мірою) до ко-лишньої владної еліти було неприємно читати критичні па-сажі в поемі (не самі ж ми, мовляв, це робили)... Об'єктивно коїлася-таки та наруга над українською літературою, і при-четні мають визнати і свою частку вини, — настав час від-повідати і за свої вчинки. А поет, крім того, писав не заднім чином, він мав громадянську мужність в ті роки виступити зі своїм болем і гнівом.

Можливо, В. Сосюрі й не варто було б вдаватися до таких оцінок діяльності чиновника, але, очевидно, обурення його керівною діяльністю вивело поета із рівноваги. Щоб не бути голослівними (чи й справді В. Сосюра мав право звинувачува-ти П. Воробйова в скороченні тиражів українських видань?), звернемося до архівів. Наказом тодішнього міністра культу-ри України Р. Бабійчука від 23 червня 1959 р. П.Г. Воробйова було призначено “керуючим Українським об'єднанням книж-кової торгівлі “Укркнига” і заступником Головополіграфвида-ву” (ЦДАМЛМУ. — Ф. 730. — Оп. 1. — № 500), тобто з того часу питання тиражів практично вирішувалося керованим ним об'єднанням. Про це свідчить лист головного редактора Держлітвидаву України Р.М. Чумака № 1484 від 2 серпня 1960 р.: “В листі від 13.VII. 1960 р. за № 26.-01-5308 заступ-ник керуючого об'єднання книжкової торгівлі тов. Коваль М. Т. (заступник П.Г. Воробйова. — С. Г.) продовжує заперечува-ти необхідність відкрити передплату на “Антологію українсь-кого оповідання” в 4-х томах.

Не витримує критики й інше твердження тов. Ковалья, що нібито тираж будь-якого видання визначають не книготорго-вельні організації, а видавництво. Цікаво, чим тоді пояснити тов. Коваль, що в анованому плані тираж “Антології” виз-начено 30 тис. примірників, а насправді “Антологія” вихо-дить тиражем 8,5 тис. примірників. Невже тов. Коваль забув, що в підписаному представником Укркниги протоколі на ви-дання “Антології” стоїть у відповідній графі цифра “8,5 тис.”, а не 30 тис., як того хотіло видавництво” (ЦДАМЛМУ. — Ф. 730. — Оп. 1. — № 564. — Арк. 115). Про подібне йдеться і в листі завідувача редакції української дожовтневої класики Д. Олександренка від 3 лютого 1960 р. за № 265: “Оскільки видавничу продукцію реалізують книготорговельні ор-ганізації республіки, то вони й замовляють (підкреслення наше. — С. Г.) нам тиражі на книжки. А що ця справа нала-годжена кепсько [...], то й наші книжки частенько бувають малотиражними” (ЦДАМЛМУ. — Ф. 730. — Оп. 1. — № 565. — Арк. 6, 6 зв.).

У стенограмі засідання редакційної ради Держлітвида-ву України (під головуванням Р.М. Чумака) зафіксовано: “Українську народну музику ми видавали дуже часто. Тепер

книготорг каже: “Давайте утримаємось поки що” (ЦДАМЛМУ. — Ф. 730. Оп. 1. — № 657. — Арк. 43).

А тепер поглянемо на тематичний план випуску літератури Держлітвидаву України на 1960 р. і порівняємо з тим, що вийшло друком:

“Карпенко-Карий. Твори в 3-х т. (План — по 15 тис. том., випуск — по 10 тис.).

О. Кобилянська. Твори в 5-ти т. (План — по 15 тис., випуск — по 10050).

Я. Галан. Твори в 3-х т. (План — по 15 тис., випуск — по 9 тис.).

І Вурган. Василина (План — 20 тис., випуск — 1,1 тис.).

О. Підсуха. В передчутті весни (План — 8 тис., випуск — 6 тис.).

В. Поліщук. Поезії (План — 5 тис., випуск — 3 тис.).

І. Гончаренко. На клич життя (План — 8 тис., випуск — 5 тис.).

С Журахович. Звичайні турботи (План — 15 тис., випуск — 11 тис.).

Бібліографічний словник “Українські письменники” в 5-ти т. (План — по 30 тис. змінено на 15 тис., а фактично вийшло: т. 1. — 10 тис., т. 2—3 — 7940, т. 4—5 — 7 тис.).

Антологія українського оповідання (План — по 30 тис., випуск — з 15 тис. після цитованого вище листа Р. Чумака, а не по 8,5 тис., як того хотіла Укркнига)”.

Отже, надто різка оцінка В. Сосюрою тогочасної діяльності П. Воробйова, як і інших героїв поеми, мала реальні підстави.

Первісний задум написання поеми змінився в процесі її створення. В загальному зошиті з автографом початку поеми (22 аркуші) поема мала називатися “Махно” (можливо, автор хотів поновити чи переробити цей твір, написаний у 1924 р. і тоді ще підданий нищівній критиці) або “Примаков”. Обидва ці заголовки були перекреслені і над ними було написано остаточний — “Розстріляне безсмертя”. З приводу другого заголовку є авторське пояснення у тексті чорнового незавершеного варіанта (в зошиті).

Такий-то я, мої братове, —
хотів писати про Махна,
а написав про Примакова...

(ЦДАМЛМУ. — Ф. 44. — Оп. 2. — № 15. — Арк. 12 зв.)

Але авторський задум розширювався в процесі роботи над твором. Згадавши про репресованих письменників, державних і партійних діячів, В. Сосюра намагався в поетич-

ній формі увічнити десятки імен, які на той час поверталися із небуття. Не обминув він і тих, кого “забули” в часи хрущовської відлиги (М. Хвильовий, М. Яловий), і перейшов навіть до живих сучасників. У поемі є чимало цікавих сторінок, гідних високого поетичного таланту В. Сосюри, але, на жаль, є там і слабкі місця, де йдеться про О. Гончара, М. Руденка, А. Хижняка, М. Равлюка та інших.

В. Сосюра робив спроби, де вважав за потрібне, пом’якшити деякі місця. У цьому можна переконатися, вивчаючи один із машинописних варіантів, де ним вилучено різко негативні характеристики М. Стельмаха, А. Хижняка та інших письменників. Із записної книжки (ЦДАМЛМУ. — Ф. 44. — Оп. 1. — № 93) автор не включив до остаточного варіанта різко негативні характеристики Л. Новиченка і М. Шамоти, переробивши згодом ці фрагменти текстів на епіграми.

Поема “Розстріляне безсмертя” — це твір, в якому непропорційно поєднані талановито написані фрагменти та сторінки.

ЗМІСТ

Червона зима	4
Сніг	9
Золотий ведмедик	11
Пролог до невідомої поеми	16
Нальотчиця	19
Робфаківка	25
Чорні уривки (<i>Фантазія</i>)	27
Махно (<i>Уривки</i>)	32
Горобець	36
Вчителька	38
Поет	49
Серце	54
Два Володьки	58
Каїн	64
Мойсей	97
Христос (<i>Легенда</i>)	103
Ваал	133
Мазепа	142
Розстріляне безсмертя	245
Примітки (<i>Сергій Гальченко</i>)	308

Літературно-художнє видання

Серія “Класна література”

СОСЮРА

Володимир Миколайович

РОЗСТРІЛЯНЕ БЕЗСМЕРТЯ

Поєми

Підп. до друку 11.11.2010. Формат 84×108 1/32.

Папір офс. Друк офс. Гарнітура SchoolBook.

Ум. друк. арк. 17,64. Обл.-вид. арк. 13,44.

Наклад 1000 прим. Зам. № 10-265

Видавництво “Знання”

01034, м. Київ, вул. Стрілецька, 28

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців,

виготівників і розповсюджувачів видавничої

продукції ДК № 3596 від 05.10.2009

Тел.: (044) 234-80-43, 234-23-36

E-mail: sales@znannia.com.ua <http://www.znannia.com.ua>

Надруковано у ТОВ “Друкарня” Бізнесполіграф”

м. Київ, вул. Віскозна, 8.

тел.: 503-00-45

В Україні книгу можна придбати за адресами:

- м. Київ, вул. М. Грушевського, 4, маг. “Наукова думка”, тел. (044)278-06-96
- м. Київ, вул. Хрещатик, 44, маг. “Знання”, тел. (044)234-22-91
- м. Київ, вул. Стрілецька, 28 (вхід з двору), маг. “Абзац”, тел. (044)581-15-68, 238-82-66
- м. Київ, просп. Московський, 6, маг. “Будинок книги та медіа”, тел. (044)464-49-70
- м. Вінниця, вул. Привокзальна, 2/1, маг. “Кобзар”, тел. (0432)61-77-44
- м. Дніпропетровськ, вул. Глінки, 24, ТЦ “Московський”, “Будинок книги та медіа”, тел. (056)726-53-14
- м. Донецьк, вул. Артема, 147А, “Будинок книги”, тел. (062)343-89-00
- м. Житомир, вул. Київська, 17/1, маг. “Знання”, тел. (0412)47-27-52
- м. Запоріжжя, просп. Леніна, 142, маг. “Спеціальна книга”, тел. (0612)13-85-53
- м. Івано-Франківськ, Вічовий майдан, 3, маг. “Сучасна українська книга”, тел. (03422)3-04-60
- м. Кіровоград, вул. Набережна, 13, маг. “Книжковий світ”, тел. (0522)24-94-64
- м. Кривий Ріг, пл. Визволення, 1, маг. “Букініст”, тел. (0564)92-37-32
- м. Луцьк, просп. Волі, 41, маг. “Знання”, тел. (0332)77-00-46
- м. Львів, пл. Галицька, 12, маг. “Глобус”, тел. (032)235-51-77
- м. Львів, просп. Шевченка, 8, маг. “Українська книгарня”, тел. (0322)72-16-30
- м. Миколаїв, вул. Радянська, 3, маг. “КС “Молода Гвардія”, тел. (0512)35-12-86
- м. Одеса, вул. Буніна, 33, маг. “Будинок книги”, тел. (0482)32-17-97
- м. Полтава, вул. Шевченка, 29, маг. “Будинок книги та медіа”, тел. (0532)61-26-76
- м. Рівне, вул. Соборна, 57, маг. “Слово”, тел. (0362)26-94-17
- м. Сімферополь, вул. Пушкіна, 8, маг. “Військова книга”, тел. (0652)27-87-05
- м. Суми, вул. Козацький Вал, 1, маг. “Книголюб”, тел. (0542)22-53-00
- м. Тернопіль, вул. Й. Сліпого, 1, маг. “Дім книги”, тел. (0352)43-03-71
- м. Тернопіль, вул. Чорновола, 14, маг. “Книжкова хата”, тел. (0352)52-24-33
- м. Ужгород, пл. Корятовича, 1, маг. “Кобзар”, тел. (03122)3-35-16
- м. Харків, вул. Пушкінська, 74, маг. “Лексика”, тел. (057)717-60-16
- м. Харків, вул. Сумська, 51, маг. “Books”, тел. (057)714-04-70, 714-04-71
- м. Херсон, вул. Леніна, 14/16, маг. “Книжковий ряд”, тел. (0552)22-14-56
- м. Хмельницький, вул. Подільська, 25, маг. “Книжковий світ”, тел. (0382)79-25-59
- м. Черкаси, вул. Б. Вишневецького, 38, маг. “Світоч”, тел. (0472)36-03-37
- м. Чернівці, пл. Соборна, 1, маг. “Будинок книги та медіа”, тел. (0372)52-00-19
- м. Чернігів, просп. Миру, 45, маг. “Будинок книги”, тел. (04626)9-92-62

Книготорговельним організаціям та оптовим покупцям звертатися за тел.: (044) 537-63-61, 537-63-62; факс: 235-00-44. E-mail: sales@znannia.com.ua

СЕРІЯ «КЛАСНА ЛІТЕРАТУРА»

Іван БАГРЯНИЙ. ТИГРОЛОВИ

Володимир ВИННИЧЕНКО. ЛЕПРОЗОРІЙ

Володимир ВИННИЧЕНКО. НОВА ЗАПОВІДЬ

Григорій КВІТКА-ОСНОВ'ЯНЕНКО. МАРУСЯ

Микола КУЛІШ. МИНА МАЗАЙЛО

Улас САМЧУК. МАРІЯ

Володимир СОСЮРА. ЛЮБІТЬ УКРАЇНУ

Володимир СОСЮРА. РОЗСТРІЛЯНЕ БЕЗСМЕРТЯ

Володимир СОСЮРА. ТРЕТЯ РОТА

Книготорговельним організаціям та оптовим покупцям
звертатися за тел.: (044) 537-63-61, 537-63-62, факс: 235-00-44.

E-mail: sales@society.kiev.ua dyzhek@mail.ru

<http://www.znannia.com.ua>

КЛАСНА ЛІТЕРАТУРА

ВОЛОДИМИР СОСЮРА

Щирість і задушевність, боротьба і кохання, залюбленість у красу і довершеність рідного слова, любов до України і роздуми над драматичністю її долі — найважливіші риси поезії Володимира Сосюри.

ISBN 978-966-346-961-4

9 789663 469614 >

ЗНАННЯ